

Gravfältet vid

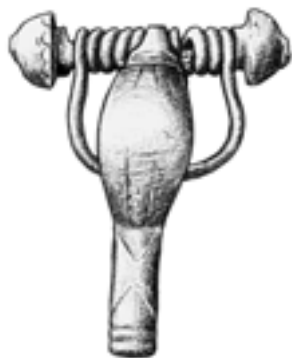
Dragonbacken

Slutundersökning av gravfält RAÄ 20+67,
Kalvshälla, Järfälla socken och kommun, Uppland

Peter Bratt
Rapport 2001:14

Del 1

Gravfältet vid

Dragonbacken

Slutundersökning av gravfält RAÄ 20+67,
Kalvshälla, Järfälla socken
och kommun, Uppland

Peter Bratt
Rapport 2001:14

Del 1

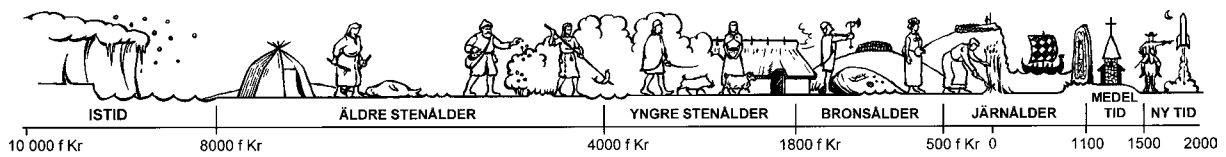
Rapporten består av tre publikationer:

- Del 1. Undersökningsrapport med analys och tolkning
- Del 2. Katalogdel med anläggningsbeskrivningar, planer och profiler samt fyndteckningar.
- Del 3. Ostologisk analys. (Endast publicerad i pdf-format)

Hela rapporten finns i PDF-format på adressen
www.lansmuseum.a.se/arkeologi/rapport01.html

 STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM

Box 6176 102 33 Stockholm
Tel 08-690 69 60 Fax 08-32 32 72
Besöksadress: Klarahuset, Sabbatsbergsvägen 6
Hemsida www.lansmuseum.a.se

Tidaxel: Mats Vänehem

© Stockholms läns museum
 Produktion: Stockholms läns museum
 Redaktionell bearbetning: Åsa Lundström

Allmänt kartmaterial: Lantmäteriverket. Medgivande 97.0133
 Stockholm 2001

Innehåll

Bakgrund	9
Aktuella frågeställningar	9
Gravfältsmiljön	11
Skador och tidigare undersökningar	11
Slutundersökningens genomförande och metodik	19
Dokumentationsmetoder	20
Undersökningsresultat	21
Kronologi	23
Gravformer och gravskick	27
Benmaterialet	31
Fynden	34
Romersk järnålder	34
Folkvandringstid	34
Vendeltid	40
Vikingatid	44
Lämningar av boplatskaraktär	49
Gravoffer och överlagrande gravar	52
Tolkande sammanfattning	53
Referenser	56
Tekniska och administrativa uppgifter	59

Bilagor

1. Tabell över gravarna	60
2. Tabell över anläggningar med boplatskaraktär	72
3. ¹⁴ C-dateringar	74
4. Vedartsbestämning av kolprover	75
5. Geoarkeologi. Analys av smält material från Kalvshälla	77
6. Osteologisk analys, sammanfattning	79

Figurförteckning

Fig 1. Blå kartan med läget för Kalvshälla markerat.	8
Fig 2. Karta över fornlämningskomplexet vid Dragonbacken.	10
Fig 3. Gravfältskarta över gravfälten vid Kalvshälla, upprättad 1928.	13
Fig 4. Gravfältskarta över gravfälten vid Kalvshälla, upprättad 1932.	14
Fig 5. Schaktplan över RAÄ 20+67 från förundersökningen 1991.	16
Fig 6. Gravfältskarta över RAÄ 20+67 med RAÄ 22 och 265. Alla anläggningar från slutundersökningen samt övriga tidigare karterade som senare försvunnit.	18
Fig 7. Schaktplan över gravfältet med samtliga anläggningar, gravar och boplatslämningar.	22
Fig 8. Karta över gravarnas datering.	25
Fig 9. Gravbyggnadens funktion under äldre och yngre järnålder.	28
Fig 10. Karta över gravskicket på gravfältet vid Dragonbacken.	29
Fig 11. Representativa gravtyper från Dragonbacken i kronologisk ordning.	30
Fig 12. Benspatel och drejat kärl från A23.	36
Fig 13. Dräktnålar från A158, A80, A53 och A42.	37
Fig 14. Agraffer i A42 och A49.	38
Fig 15. Husbyspännet i A43 och ringspännet i A80.	38
Fig 16. Sölja från A36 och remändebeslag från A55.	38
Fig 17. Representativa kamtyper i de folkvandringstida gravarna.	38
Fig 18. Skinnskrapa i A163.	38
Fig 19. Halsringen i A110.	40
Fig 20. Delar av pärluppsättningarna från A161, A95 och A110.	40
Fig 21. Delar av sköldtorssölja i A52 och liknande typ i komplett skick från Lundagravfältet i Lovö socken, Uppland samt en granat från något föremål med verroterie cloisonné i A109.	41
Fig 22. Representativa kamtyper från de vendeltida gravarna.	42
Fig 23. Det dekorerade lerkärlet i A162.	44
Fig 24. Stort rundspänne i A27.	44
Fig 25. Likarmat spänne och bältebeslag i A108.	45
Fig 26. Oval spännbuckla i A160:1 och likarmat spänne i A160:2.	45
Fig 27. Remändebeslag och stridspilspets i A99.	45

Fig 28. Vikingatida kammar från A27 och A160.	46
Fig 29. Exempel på redskap från de vikingatida gravarna.	46
Fig 30. Exempel på torshammarringar i de vikingatida gravarna.	47
Fig 31. Plan över södra delen av jordlagret A169+171 med rutindelning.	51
Fig 32. Miniaturknackstenar, silverring och amulettring från ytan av A23.	53

Tabeller

Tabell 1. Bevarandetillståndet för gravarna (A nr) på gravfält RAÄ 20+67 vid undersökningen 1995.	21
Tabell 2. Gravar daterade med ¹⁴ C –analys.	24
Tabell 3. Gravarnas datering utifrån föremål och gravskick.	26
Tabell 4. Gravar daterade med hänsyn till horisontell stratigrafi.	26
Tabell 5. Samtliga gravar fördelade efter tidsperiod och dateringsgrund.	26
Tabell 6. Gravskick. (Djurbensgravarna A111, A114 och A189 har uteslutits.)	31
Tabell 7. Människor i gravgömmorna enligt osteologisk analys.	33
Tabell 8. Djurarter i procent av gravgömmorna med djurben.	33
Tabell 9. Antal djurarter i gravgömmorna.	33
Tabell 10. Fynd och individer i gravarna daterade till romersk järnålder (endast A23) och folkvandringstid.	39
Tabell 11. Fynd och individer i gravarna på Dragonbacken daterade till vendeltid.	43
Tabell 12. Fynd och individer i gravarna på Dragonbacken daterade till vikingatid.	48
Tabell 13. Benmaterialet från rutgrävningen i jordlagret A169+171.	50

Fig 1. Blå kartan med läget för Kalvshälla markerat. Skala 1:100 000.

Bakgrund

Det omfattande fornlämningskomplexet kring Dragonbacken vid västra sidan av Barkarby flygfält i Järfälla socken och kommun undersöktes och togs bort av Stockholms läns museum under åren 1994-98. Undersökningarna genomfördes på uppdrag av Järfälla kommun som ett led i exploateringsplanerna för det numera nedlagda, militära flygfältet för flottiljen F8.

Fornlämningsområdets omfattning och komplexitet kunde kartläggas av läns museet vid två förundersökningar 1994 (Bratt 1994a, 1994b). Resultatet av dessa visade att lämningarna kunde knytas till en och samma bosättning, under historisk tid känd som Kalvshälla. Fornlämningarna låg på och kring kullen Dragonbacken på den sedan slutet av 1800-talet övergivna byns gamla marker. De utgjordes av två järnåldergravfält (RAÄ 19 och 20+67), en omfattande boplats (RAÄ 19, 20 och 251) och Kalvshälla bytomt (RAÄ 251). Se fig 2.

Gravfältet RAÄ 20+67 förundersöktes av Riksantikvarieämbetet (UV-Mitt) 1991 och slutundersöktes av läns museet under perioden 8/5-2/11 1995. Det andra gravfältet vid Kalvshälla, RAÄ 19, förundersöktes av läns museet 1994 och slutundersöktes under perioden 12/5-29/10 1997, med undantag för två gravar (A83 och A84) som framkom och borttogs i september 1998 i samband med undersökningen av den underliggande boplatsen. Sydvästra delen av gravfältet RAÄ 19 med underliggande boplats delundersöktes av Riksantikvarieämbetet (UV-Mitt) 1982.

Aktuella frågeställningar

I följande rapport presenteras resultaten från undersökningen av gravfältet RAÄ 20+67. Det senvikingatida gravfältet RAÄ 19, boplatsen och bytomten redovisas i separata rapporter. Målsättningen med samtliga rapporter är att presentera dokumentationsmaterialet i en form som är lämplig för vidare forskning. Detta har medfört att vissa grundläggande analyser ansetts nödvändiga att genomföra redan inom denna fas av forskningsprocessen. De analyser och frågeställningar som bedömts som viktiga för presentationen av gravfälten är följande:

- I vilken omfattning har anläggningarna på gravfältet utsatts för skador och förstörelse? Frågan avser att belysa det arkeologiska materialets representativitet.
- Kronologisk analys av gravarna.
- Osteologisk analys av benmaterialet från gravarna, i första hand avseende art-, köns- och åldersbedömning.
- Vad kännetecknar gravskicket och hur har det förändrats under gravfältens långa anläggningstid?
- Går det att identifiera andra rituella lämningar som kan knytas till gravarna?

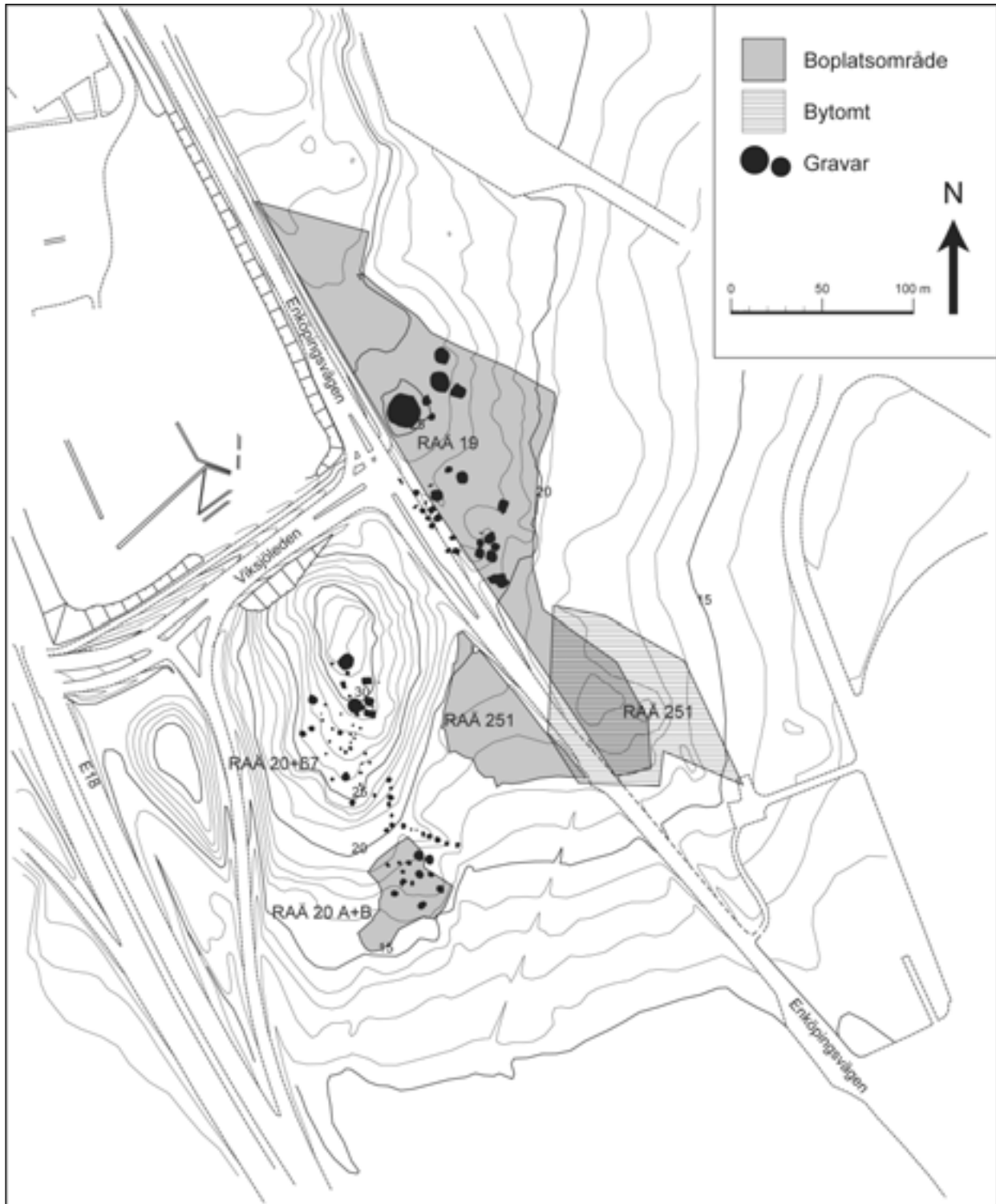

Fig 2. Karta över fornlämningskomplexet vid Dragonbacken.

Gravfältsmiljön

Gravfältet RAÄ 20+67 låg på krönet och södra sluttningen av en kulle med namnet Dragonbacken. Kullen är ca 120x160 m stor och når drygt 32 m ö h. Trots den ringa höjden, ca 8-12 m i förhållande till de närmaste omgivningarna, framstår Dragonbacken som ett markant inslag i områdets topografi. Detta beror på att den omkringliggande miljön är mycket flack, särskilt i öster och söder.

Kullen är täckt av morän och från dess fot i sydöst sträcker sig en ändmorän ut ca 30 m i samma riktning. Berghällar är synliga på norra delen av krönet. De lägre liggande partierna kring Dragonbacken utgörs huvudsakligen av glacial lera (SGU. Geologiska kartbladet Stockholm NV). Vegetationen på kullen bestod av lövskog med ek, björk och asp, dock även med inslag av enstaka granar. På den del av höjden som berördes av förundersökningen 1991 var en stor del av torvskiktet avschaktat och tätt beväxt med lövsly inför slutundersökningen 1995.

Gravfältet redovisas på gravfältskartor från 1928 och 1932 tillsammans med RAÄ 19. Anläggningarna på båda fornlämningslokalerna har en gemensam nummerserie, vilket visar att de uppfattats som ett och samma gravfält. Gravfältskartan från 1928 är också rubricerad som "Gravfältet vid Kalvshälla". De topografiska förhållandena och avståndet mellan RAÄ 19 och RAÄ 20+67 tyder dock på att de skall uppfattas som två skilda gravfält. Den närmaste graven på RAÄ 20+67 i förhållande till RAÄ 19, som var belägen på krönet av Dragonbacken (A23), låg 80 m från RAÄ 19.

Gravfältet RAÄ 20+67 har vid senaste fornminnesinventeringen betecknats som flera skilda gravfält med registreringsnumren 20a och b, 22, 67 och 265. Slutundersökningen 1995 och nedan redovisade genomgång av äldre undersökningar visar dock att alla dessa fornlämningslokaler måste uppfattas som ett och samma gravfält, även den försvunna högen RAÄ 22 som låg ca 35 m sydväst om gravfältets södra del. Gravfältet har vid slutundersökningen betecknats som RAÄ 20+67. RAÄ 265 har missuppfattats vid revideringsinventeringen som ett självständigt gravfält. Den är dock en del av gravfältet 20+67 som tidigare förstörts vid grustäkt och schaktning (se vidare nedan).

Skador och tidigare undersökningar

Enligt lantmäterikartorna över Kalvshälla från 1636, 1729 och 1851 (Bratt 1994b:13, 17, 1998:23) och häradskartan från 1901-02 har Dragonbacken och det område som gravfältet omfattade legat som obrukad impedimentmark. Kullen har förmodligen fått sitt namn efter det dragontorp som enligt kartan från 1729 låg nordväst om höjden (Gustafsson 1957:352).

Gravfältet kartlades första gången 1928 (tillsammans med RAÄ 19) av Erik Bellander och Hans Hansson i samband med att fornlämningarna inom det militära övningsfältet Järvafältet inventerades och publicerades under 1920-talet (Järvafältets fornlämningar 1929, nr 34). Vid kartläggningen av gravfälten vid Kalvshälla dokumen-

terades på platsen för RAÄ 20+67 34 anläggningar, varav 21 bedömdes som mer eller mindre säkra gravar som kallades högar eller jordblandade rösen (se fig 3). Gravarna nedanför Dragonbackens södra sluttning uppfattades dock vid detta tillfälle som odlingsrösen (nr 32-41 enligt fig 3).

Trots att gravfältet (RAÄ 20+67) uppmärksammades i skriften Järfällas fornlämningar 1929 har det blivit utsatt för omfattande skadegörelse senare under 1900-talet. Efter tillståndsgivning tillkom under åren 1928-29 en grustäkt intill gravfältet på sydvästra sidan av Dragonbacken. Härifrån togs moränmassor till den då pågående utvidgningen av Järfälla kyrkogård (ATA d nr 1957/32). Samma grustäkt utvidgades utan tillstånd av vägbyggarna när gamla Enköpingsvägen drogs fram strax nordöst om Dragonbacken år 1931-32. Utvidgningen fick som konsekvens att en grav helt förstördes (nr 30 på fig 3) och ytterligare tre skadades på RAÄ 20+67. Vid efterundersökningen samma år upprättades en ny karta över gravfälten (se fig 4), varvid 49 högar och stensättningar, varav 13 osäkra, kunde karteras på RAÄ 20+67. Gravarna nedanför Dragonbackens södra sluttning, som vid karteringen 1928 uppfattades som odlingsrösen, beaktades inte alls vid kartläggningen 1932. De tre skadade gravarna på RAÄ 20+67 (nr 66, 67 och 71), som undersöktes under ledning av Sigfrid Leander, utgjordes av två delvis bevarade högar och en flatmarksgrav. Ingen av dessa visade sig innehålla någon bevarad gravgömma eller fynd utom i den s k flatmarksgraven där det påträffades spår av ett brandlager, dock utan brända ben, och en oornerad keramikskärva (SHM inv nr 20074). Någon möjlighet att datera anläggningarna fanns sålunda inte. Se fig 4.

1935 fick Järfälla hälsovårdsnämnd tillstånd att ta bort högarna nr 56, 58, 60, 61, 63-68 och 71 för anläggning av sopstation på platsen för grustäkten. Som ovan nämnts var dock nr 66, 67 och 71 redan borttagna vid denna tid och varför dessa inkluderas i tillståndet beror sannolikt på okunskap om detta förhållande. Tyvärr så finns det inga handlingar i ATA eller på SHM som tyder på att de övriga åtta anläggningarna någonsin blev undersökta. Vid slutundersökningen 1995 kunde det konstateras att grustäkten hade vidgats så mycket efter kartläggningen 1932 att nästan alla av dessa, med undantag endast för nr 63, förstörts i samband med detta. Inga spår efter de sju förstörda högarna kunde iaktas.

Mitt under andra världskriget, år 1943, placerades ett luftvärnsbatteri på toppen av Dragonbacken samtidigt som infanterivärn grävdes ned i samma område. En grav konstaterades skadad vid besiktning av riksantikvarieämbetet samma år (ATA d nr HD31/43) och undersöktes strax därefter. Graven låg enligt rapporten i Historiska museets katalog dock ca 50 m väster om nr 28 och 44 på gravfältskartan från 1932, vilket innebär att den skall ha varit belägen ute i den dåvarande åkermarken väster om Dragonbacken. Detta förefaller osannolikt, eftersom att det uppges att den skadats vid uppställandet av luftvärnsbatteriet på Dragonbacken. Väderstrecket måste dock ha missuppfattats och skall troligen vara helt omvänt, d v s öster istället för väster. I så fall hamnar graven vid platsen för den luftvärnsställning som förstörde stensättningen nr 38 enligt gravfältskartan från 1932, vilket tycks stämma väl med förhållandena på platsen. Eftersom graven uppges ha framkommit vid grävningen för ett infanterivärn kan det inte vara nr 38, utan sannolikt någon av de två intilliggande nr 33 och 34 enligt samma karta då alla andra anläggningar i området kunde identifieras och undersökas vid slutundersökningen 1995. Troligen är det nr 34 eftersom dess läge stämmer bättre med det uppgivna avståndet och att det ligger två

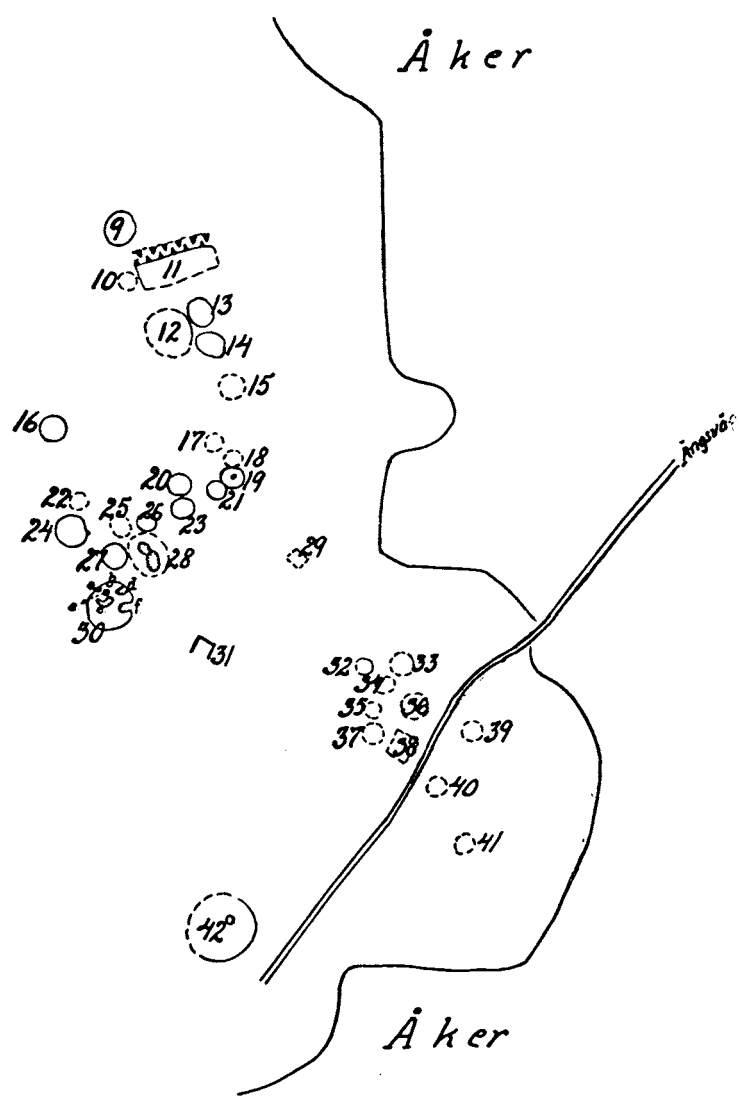
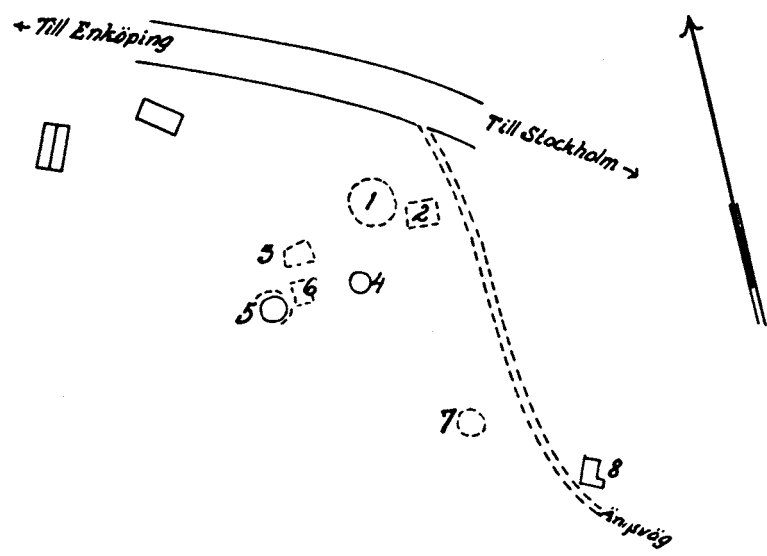

Fig 3. Gravfältskarta
 över gravfälten vid
 Kalvshälla, upprättad
 1928 av Erik Bellander
 och Hans Hansson.
 Skala 1:1000

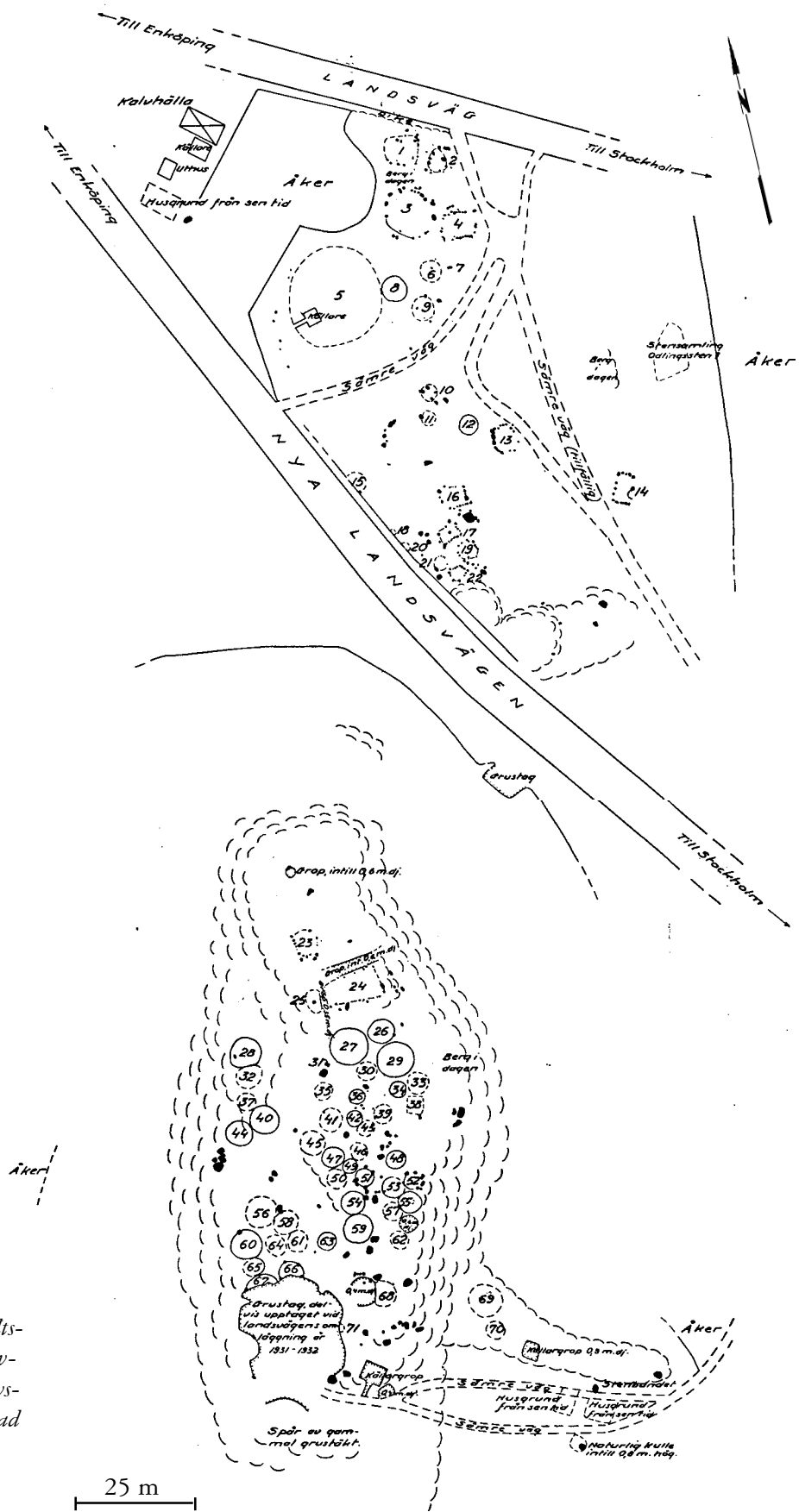

Fig 4. Gravfältskarta över gravfälten vid Kalvhälla, upprättad 1932 av G A Hellman och S Leander.

infanterivärn direkt nordöst om denna plats (enligt schaktplanen över förundersökningen från 1991). Den skadade graven var inte synlig ovan mark och hade vid grävningen för infanterivärnet kommit att halveras. Sannolikt har överbyggnaden förstörts vid grävningen. Gravgömman utgjordes av ett brandlager som framkom under ett 0,3 m tjockt stenlager. I brandlagret, som var ca 0,15 m tjockt, påträffades ett lerkärl tillsammans med brända ben, två hästbroddar, ett rektangulärt järnbeslag med nit, ett 20-tal spikar och nitar samt kamfragment efter en sammansatt enkelkam av ben eller horn (SHM inv nr 23150). Graven bör dateras till perioden 600-750 med hänsyn till kamtypen.

Vid slutundersökningen 1995 fanns betongkonstruktionerna efter den militära försvarsställningen på Dragonbacken kvar. De bestod av fyra betongfundament till luftvärnskanoner, en bunker (längst i norr) och ett stort antal betongförstärkta infanterivärn. Vid en jämförelse mellan gravfältskartan från 1932 och vilka gravanläggningar som påträffades vid slutundersökningen kan det konstateras att flera gravar helt eller delvis förstörts av de militära installationerna. Helt förstörda eller försvunna var fem gravar (nr 33, 34, 38, 50 och 51 enligt gravfältskartan från 1932), medan ytterligare tre har blivit halverade varvid gravgömmorna försvunnit (nr 24, 44 och 54).

Vid den första fornminnesinventeringen för ekonomiska kartan, vilken utfördes 1948-49 i Järfälla socken, registrerades endast tre runda stensättningar, varav två osäkra, på den tidigare kända delen av gravfältet, d v s den del som ligger på Dragonbacken (RAÄ 67). I övrigt bedömdes denna del av gravfältet som utplånad, men oregelbundna förhöjningar iaktogs mellan de militära anläggningarna vilka uppfattades som möjliga rester av fornlämningar. Vid detta tillfälle upptäcktes gravarna nedanför Dragonbackens södra sluttning, vilka betecknades som ett osäkert gravfält bestående av fem runda stensättningar och registrerades som RAÄ 20. Läget för den försvunna högen sydväst om kullen, nr 42 enligt gravfältskartan från 1928, fick vid detta tillfälle registreringsnummer 22. Högen var enligt karteringen 1928 15 m i diameter och 1 m hög, men var nu skadad och delvis bortschaktad vid grustäkt. Endast en 10x4 m stor rest återstod.

Efter en anmälan kunde landsantikvarien vid en besiktning av platsen 1969 konstatera ytterligare skadegörelse på gravfältet (ATA d nr 3431/69). Vid denna tid användes sopstationen som upplag för makadam och fyllningsmassor av företaget AB Armerad Betong. Enligt landsantikvariens skrivelse bestod skadorna dels i att fornlämningen nr 22 enligt fornlämningsregistret (nr 42 enligt gravfältskartan från 1928) helt bortplanerats eller överhöljts med schaktmassor och att en uppfartsväg hade dragits fram över gravfältet nr 20 som också delvis övertäckts med massor. Högen nr 42, eller RAÄ 22, eftersöktes vid slutundersökningen 1995, men inga spår kunde konstateras varför den troligen blev helt förstörd redan 1969. Uppfartsvägen som omnämns i skrivelsen påträffades däremot vid slutundersökningen och kunde konstateras löpa med ungefär samma sträckning som vägen till grustaget på gravfältskartan från 1932. Den var uppbyggd av fyllningsmassor och visade sig efter bortschaktning ha övertäckt två skadade gravanläggningar (A218 och 219). De senare finns markerade och betecknade som husgrunder på gravfältskartan från 1932 (mellan de två vägarna söder om Dragonbacken). Båda gravarna finns redovisade i föreliggande rapport.

Vid revideringsinventeringen av Järfälla sockens fornlämningar, 1979-80, registrerades den del av gravfältet som ligger på Dragonbacken (RAÄ 67), som en rest av ett

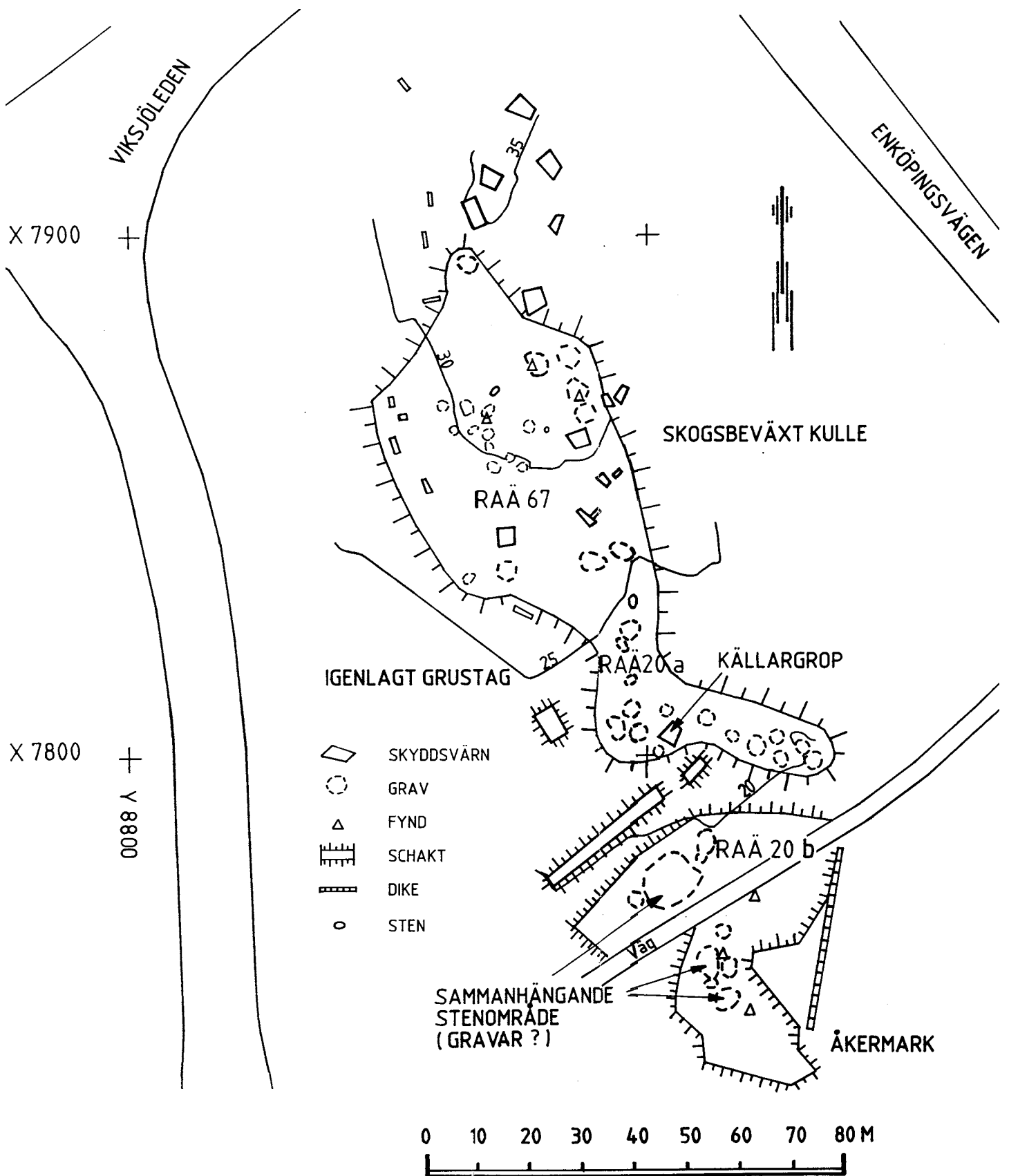

Fig 5. Schaktplan över RAÄ 20+67 från förundersökningen 1991, upprättad av Riksantikvarieämbetet (UV-Mitt).

eventuellt gravfält som skadats av militära värn. Fornlämningarna på platsen uppfattades som 5-6 runda eller rundade stensättningar, 4-8 m i diameter och 0,15-0,4 m höga. Gravarna nedanför Dragonbackens södra sluttning, betecknades nu som ett gravfält i två grupper som registrerades som RAÄ20a och b. RAÄ 20a motsvarar gravarna på ändmoränen vid Dragonbackens sydöstra fot (raden av gravar norr om A 218 och A219), medan RAÄ 20b motsvarar de gravar som uppfattades som odlingsrösen vid karteringen 1928 (se fig 3). Vardera gravgrupp beskrevs bestå av fyra närmast runda stensättningar, 3-4 m i diameter och 0,2-0,3 m höga. Högen sydväst om kullen (RAÄ 22) var vid detta tillfälle helt försvunnen och betecknades som bortplanad. Grustäkten och det område med gravar som förstörts av denna blev vid revideringsinventeringen dock felaktigt registrerade som ett självständigt gravfält (RAÄ 265), vilket uppges ha bestått av ca 15 fornlämningar och utplånats vid grustäkt och schaktningsarbete.

1991 utförde Riksantikvarieämbetet (UV-Mitt) en förundersökning av gravfältet inför att platsen skulle bebyggas (Frykberg 1994). Syftet med förundersökningen var att skapa underlag för en kostnadsberäkning för en slutundersökning av gravfältet. Vid förundersökningen maskinavbanades i stort sett hela gravfältet (se fig 5). Avbaningen fick till följd att huvuddelen av gravarna uppe på Dragonbacken (RAÄ 67 enligt schaktplanen) blev mer eller mindre skadade så att det blev svårt vid slutundersökningen att avgöra hur de ursprungliga gravöverbyggnaderna sett ut, åtminstone deras storlek. Lyckligtvis är de flesta av dessa karterade och beskrivna på gravfältskartan från 1932. Avbaningsarbetet försvårades enligt förundersökningsrapporten av försvarsanläggningarna och rasrisk. Av de 47 gravar som karterades på Dragonbacken 1932 (RAÄ 67) återfanns enligt rapporten ett 20-tal skadade. På den södra gravfältsdelen som betecknats som RAÄ 20a framkom en källargrop och 15 välbevarade stensättningar. Den plant belägna gravgruppen RAÄ 20b söder därom befanns skadad av väg, schaktning, påförda schaktmassor och trädgårdsodling. Här framkom åtta stensättningar, ca 3-6 m i diameter och i samband med avbaningen påträffades en krukskärva och obrända djurben samt brända ben efter en vuxen människa. Resultatet av förundersökningen visade att förhållandevis många gravar, mer eller mindre bevarade, av de som redovisas på gravfältskartorna från 1928 och 1932 fanns kvar. Se fig 5.

Efter förundersökningen 1991 låg schakten och de avbanade ytorna öppna ända fram till 1995. Inför undersökningen detta år hade särskilt gravfältsdelen på Dragonbacken (RAÄ 67) blivit kraftigt förslytat.

Följande genomgång visar att fyra gravanläggningar undersökts och tagits bort på gravfältet före slutundersökningen 1995. Endast en av dessa (nr 34 enligt gravfältskartan från 1932) innehöll mänskligt benmaterial och kan därmed säkert bestämmas som en grav. Vidare kunde fem av de tidigare karterade gravanläggningarna (nr 31-33, 35, och 50 enligt gravfältskartan från 1932) avfärdas som naturbildningar eller dumphögar vid slutundersökningen. Samtidigt visade det sig att tio andra tidigare karterade anläggningar helt försvunnit (nr 30, 32 och 42 enligt 1928 års gravfältskarta och nr 33, 37, 56, 58, 60, 61, 64 och 65 enligt 1932 års gravfältskarta). Endast en av dessa betraktades som en säker grav vid de tidigare karteringstillfällena. En jämförelse mellan karteringarnas osäkra gravar och utfallet av slutundersökningen visar att ca 20% av dessa bör motsvara verkliga gravar. Sålunda kan det på hypotetisk grund antas att ytterligare åtta verkliga gravar förstörts före slutundersökningen och totalt på gravfältet drygt 10 gravar. Se fig 6.

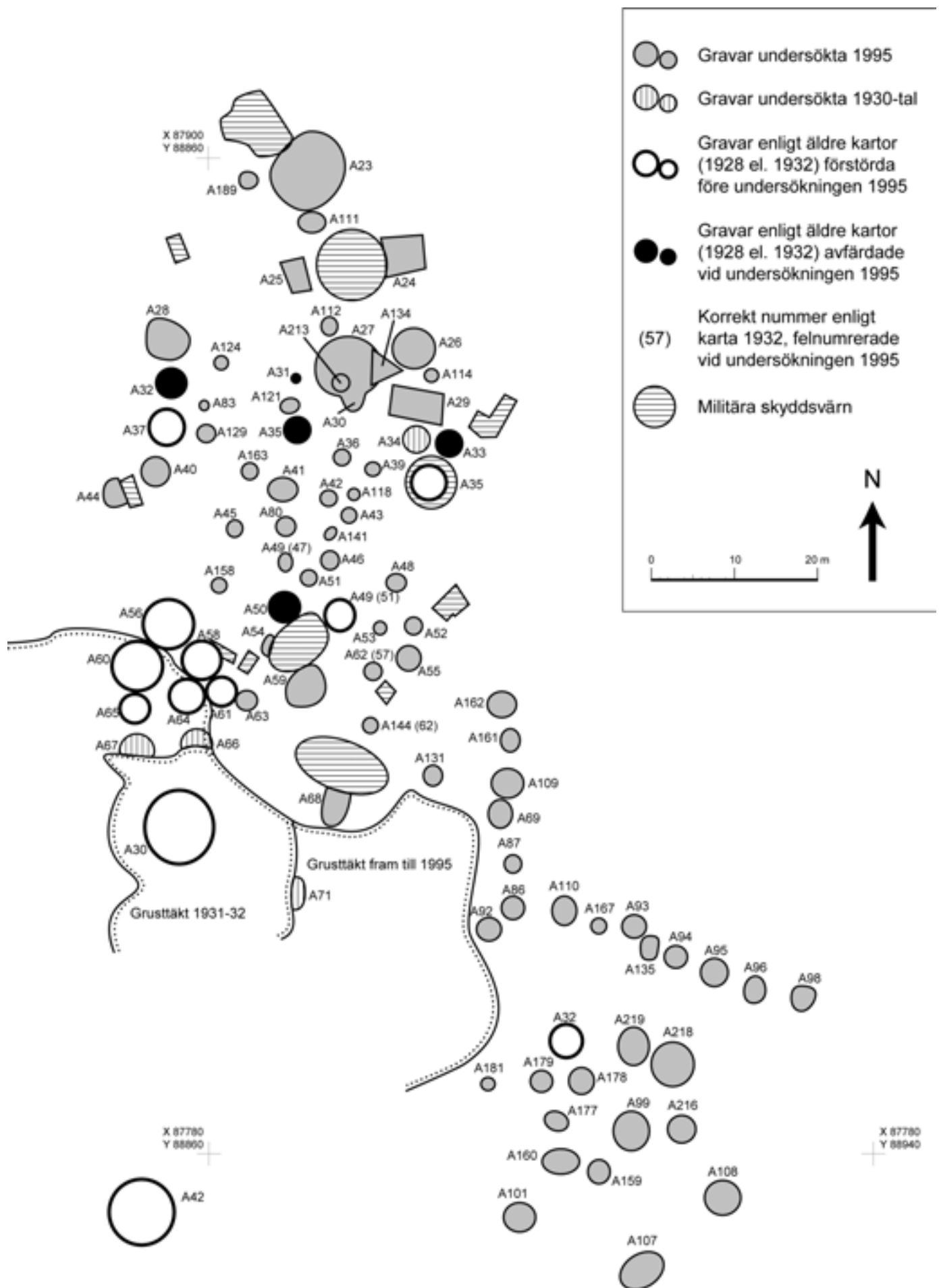

Fig 6. Gravfältskarta över RAÄ 20+67 med RAÄ 22 och 265. Alla anläggningar från slutundersökningen samt övriga tidigare karterade som senare försvunnit.

Slutundersökningens genomförande och metodik

Den första etappen av slutundersökningen bestod i framrensning av gravfältets anläggningar. Därvid avbanades först torvskiktet över hela det område som uppfattades som gravfältets maximala utsträckning. Vid avbaningen användes traktorgrävare med planeringssskopa i kombination med grov handrensning (främst fyllhammare) för att i möjligaste mån undvika skador vid avtorvningen. Efter avbaningen finrensades de framkomna anläggningarna med skårslev.

Framrensningen av gravfältet började längst i söder (RAÄ 20b), där anläggningarna söder om den väg som löper genom området betecknats som "sammanhängande stenområde (gravar?)" i förundersökningsrapporten (Frykberg 1994:13-14). De framstod också som mycket strukturlösa och därmed osäkra efter framrensningen, vilket föranledde oss att provgräva dem efter en snabbdokumentation (uppmätning, beskrivning och fotografering). Därmed kunde så gott som samtliga anläggningar avfärdas efter hand som naturlig morän pålagrad med odlingssten (A102-106), utom längst i norr där den sydligaste graven i gravfältet påträffades under en dumphög (A107). Därefter övergick vi till att förutsätta att anläggningarna i övrigt i området var gravar. De anläggningar som därefter framkom visade sig snart motsvara det som uppfattats som odlingsrösen på gravfältskartan från 1928 och med denna som stöd kunde sedan huvuddelen av gravarna inom RAÄ 20b återfinnas. Centralt i detta område påträffades minst två sentida husgrunder, där den ena delvis överlagrade den andra (A100, A150+151). Båda husgrunderna bestod av stensyllar och innehöll fynd som huvudsakligen kunde dateras till 1700-tal (se rapport 2002:1). Den ena av husgrunderna (A100) visade sig vara sammanbyggd med graven A159, en oval stensättning 2,2x2,4 m stor. Kring gravarna A107 och A108 framkom i detta skede av undersökningen enstaka härdar. Efter att gravarna undersökts och tagits bort i detta område visade sig härdarna ingå i den underliggande boplats, huvudsakligen bestående av en huslämning som delvis överlagrades av graven A160. Vid sökschaktningen efter grav nr 42 enligt 1928 års gravfältskarta (se fig 3) visade det sig att boplatsen sträckte sig längre åt sydväst (se rapport 2002:2). Inga spår påträffades dock efter grav nr 42. Gravarna på norra delen av RAÄ 20b (A177-179, A181 och A218-219) framkom under påförda schaktmassor och uppfartsvägen till den intilliggande grustakten i samband med att den underliggande boplatsen schaktades fram. Det kan dock ha funnits fler gravar i området. Det visade sig nämligen att grustakten i sydväst sträckte sig långt in mot gravområdet, men att den inte längre var synlig p g a att den fyllts med dumpmassor.

Trots att den norra gravfältsdelen på kullen (RAÄ 67) enligt förundersökningen uppgavs som så gott som helt avtorvad (Frykberg 1994:11) blev vi tvungna att återupprepa maskinavbaningen eftersom det hade hunnit bildas ett nytt torvskikt över de ytor som avbanats 1991. Utgångspunkten för identifieringen av gravanläggningarna vid rensningsarbetet var gravfältskartan från 1932 som bedömdes vara mest komplett. Ojämn avbaning och kvarlämnade dumphögar från förundersökningen gjorde det dock svårt att identifiera anläggningarna, särskilt på nedre delen av kullen. I området kring A41-A53, A54 och A62 framstod gravarnas fyllningar så avplanade att de knappt var synliga längre. Skadorna har troligen uppstått i samband med etableringen av den militära försvarsställningen på kullen. Huvuddelen av fyllningsmassorna visade sig ligga mellan gravarnas stenpackningar. På grund av detta fick framrensningen av anläggningarna i detta område i de flesta fall inriktas på den

kvarvarande inre stenpackningen. Oftast kan dock den yttre formen och storleken på gravens överbyggnad rekonstrueras med hjälp av gravfältskartan från 1932.

Framrensningen av gravarna i Dragonbackens sydössluttning var p g a lutningen besvärlig och bidrog till att en grav skadades vid maskinavtorvningen (A161). Gravarna nedanför på ändmoränen (RAÄ 20a) var dock till större delen lätta att identifiera eftersom de låg grovt framrensade sedan förundersökning. En av dessa var dock dold under en dumphög, vilket fick till följd att den skadades när högen schaktades bort med maskin (A110).

Som en komplettering till förundersökningen avbanades en ca 10x15 m stor yta i nordöstra sluttningen av Dragonbacken. Anledningen var att denna sida av kullen vänder sig direkt mot den centrala delen av boplatsen och att den därför kunde förväntas hysa gravar. Några sådana var dock inte synliga ovan mark och kunde inte heller påvisas vid avbaningen.

I början av oktober, efter det att gravarna undersökts, avbanades den övre delen av gravfältet ytterligare en gång, dels för att frilägga ett område med förslaggt oidentifierat material (A169+171) som påträffats under främst gravarna A26, A27, A29 samt A 134, dels för att klargöra i vilken omfattning i övrigt de enstaka härdar och anläggningar av boplatsskarakter som framkommit sporadiskt under gravarna hade. P g a tidsbrist fick dock avbaningen begränsas till de området av gravfältet där fler än en anläggning framkommit under gravarna. I första hand var det den övre delen av kullen och ett område i övre delen av dess sydsluttning, kring A59 och A62, som kom att schaktas av ytterligare en gång. I samband med detta framkom tre härdar, två stolphål och en nedgrävning (A182-187) norr om den nordligaste gravan A23, mellan värnen. Detta område är dock inte avgränsat mot norr, men det fanns inget utrymme för någon större yta åt detta håll eftersom kullens norrsluttning tog vid strax efter det nordligaste värnet. Här gick också flera berghällar i dagen samtidigt som flera skyddsvärn var nedgrävda i området. I området vid gravarna A26, A27, A29 och A134 kunde området med förslaggt material avgränsas till en 11x15 m (Ö-V) stor oregelbunden yta. Dels under detta lager, dels i det omkringliggande området, framkom närmare 20-talet anläggningar (A171, A173, A174, A191-208, 212) av vilka sex var härdar, fem stolphål och övriga gropar och mindre sotfläckar. Slutligen framkom tre nedgrävningar (A209-211) i schaktet som togs upp i kullens sydsluttning.

Dokumentationsmetoder

Efter maskinavbaning och framrensning av gravfältets anläggningar upprättades ett koordinatnät över undersökningsområdet enligt ST74. Samtidigt bestämdes och markerades var profilerna skulle placeras på vardera anläggning. Därefter inmättes ändpunkterna på profilerna, anläggningarnas mittpunkt och deras yttre begränsning. I övrigt inmättes de yttre schaktkanterna för undersökningsområdet och sekundära ingrepp såsom grustakten i sydväst och de militära anläggningarna i form av betongfundament till luftvärnskanoner, en bunker (längst i norr) och ett stort antal betongförstärkta infanterivärn. All denna inmätning och upprättandet av koordinatnätet

skedde med totalstation (utfört av Tekniska kontoret, Järfälla kommun). Planer och profiler över anläggningarna upprättades i övrigt manuellt på millimeterfilm (skala 1:20). Ritningarna kompletterades med fotodokumentation av graven efter framrensning och senare den framgrävda profilen i de fall anläggningen var välbevarad.

Innehållet i gravgömmorna, vilka genomgående utgjordes av brandbegravningar, vattensållades (med 4 mm stora maskor) för att bättre kunna ta tillvara både ben och föremål. Fynden samlades oftast in kvadrantvis, dock åtskiljda med hänsyn till om de påträffats inom eller utanför gravgömman, med utgångspunkt i den förbestämda profilen. Till synes avsiktligt placerade föremål, t ex lerkärl och tors-hammarringar, och märkligare fynd erhöll fyndnummer, mättes in på plan samt fotograferades i läge.

Kol från gravgömmorna insamlades regelmässigt till eventuell ¹⁴C-analys. Eftersom de flesta gravarna innehöll fynd som oftast gav en bättre grund för datering har antalet ¹⁴C-dateringar kunnat begränsas till ett fåtal.

Undersökningsresultatet

Slutundersökningen av gravfältet visade att det omfattade 72 gravanläggningar, varav 66 stensättningar, 1 blockgrav och 5 utan gravöverbyggnad. Samtliga gravanläggningar innehöll brandgravar. Gravfältets undersökta yta motsvarade ca 5100 kvm. Vidare framgick det av undersökningen att de tidigare två särredovisade gravfälten RAÄ 20a+b och 67 var ett och samma gravfält som sträckte sig från Dragonbackens krön och söderut till kullens sydöstra fot.

Som framgår av redogörelsen ovan för skadorna och tidigare undersökningar på gravfältet har gravarna främst utsatts för förstörelse genom anläggningen av den militära försvarsställningen och grustakten i sydöstra delen av Dragonbacken. En del skador uppstod även vid maskinschaktningen vid slutundersökningen, vilket främst berodde på problem att urskilja gravanläggningarna i terrängen eftersom de ofta framstod som oformliga genom sina skador eller att de ibland doldes under schaktmassor. Av de totalt 72 gravanläggningarna var huvuddelen eller 57 stycken mer eller mindre skadade. I 21 av de skadade gravanläggningarna hade även gravgömmorna kommit att störas och i tre fall var de helt borta. Endast 15 gravar framstod som välbevarade.

Skadade	Störd gravgömma	Förstörd gravgömma	Välbevarade
24, 25, 27, 28, 29, 36, 39, 41-46, 48, 49, 51, 52-55, 62, 63, 68, 69, 80, 83, 86?, 87, 92, 95, 96, 98, 107-111, 112?, 114, 129, 131, 134, 135, 141, 144, 158, 159, 161, 167, 178, 179, 181, 189?, 213?, 216, 218, 219	25, 27, 29, 45, 68, 83, 108:2, 109, 110, 114, 129, 134, 141, 158, 159, 167, 179, 181, 216, 219	24, 44, 54	23, 26, 40, 59, 93, 94, 99, 101, 118, 121, 124, 160, 162, 163, 177
Totalt 57 st	Totalt 21 st	Totalt 3 st	Totalt 15 st

Tabell 1. Bevarandetillståndet för gravarna (A nr) på gravfält RAÄ 20+67 vid undersökningen 1995.

Mellan och under en del gravar uppe på Dragonbacken framkom sammanlagt 37 anläggningar av boplatskaraktär. Av dessa var 13 härदार, 7 stolphål, 7 mörkfärgningar eller sotfläckar, 1 kulturlagerrest och 8 nedgrävningar samt ett 11x15 m (Ö-V) stort sotlager med förslaggat material, troligen sintrad markyta, under gravarna A26, A27 och A134.

Under och mellan gravarna på den sydligaste delen av gravfältet påträffades som ovan nämnts en boplats som sträckte sig längre åt sydväst.

Kronologi

Dateringen av gravarna grundar sig i första hand på föremålen och i viss mån på gravskicket. På grundval av föremålen kan 53 av de totalt 68 bevarade gravgömmorna ges en datering med en precision på 50-200 år, dock oftast 100 år. Dateringarna spänner huvudsakligen från 400-tal till 900-tal. För folkvandringstiden och vendeltiden grundas dateringarna i första hand på den lokala kronologin för Lovö socken i Uppland (Petré 1984b). Lovökronologin har visat sig i hög grad gångbar för Mälardalen vad gäller framför allt kammar och pärlor som ju också utgör de vanligaste fyndkategorierna i gravarna (Petré 1999). Kammar är särskilt väl lämpade för datering av gravar eftersom de genom sin bräcklighet inte kan ha haft någon längre användningstid eller gått i arv. För bronsföremålen från samma tid har Nermans Gotlandskronologi tillämpats (Nerman 1935, 1969, 1975). Kronologin för vikingatid baseras främst på bearbetningarna av gravmaterialet från Birka (publikationerna Birka II:1-3, K Ambrosiani 1981, Jansson 1985). Argumenteringen för dateringen av gravarna från det aktuella gravfältet återfinns i respektive anläggningsbeskrivning i bilaga 1.

Dateringen av gravarna visar att gravfältet hade en tydlig horisontell stratigrafi med de äldsta gravarna uppe på kullens krön och de yngsta längst i söder (fig 8). Den äldsta graven med en datering till yngre romersk järnålder, som också var den största på gravfältet, A23, låg längst i norr och närmast krönet av kullen. Det är uppenbart att denna dominanta högliknande stensättning har varit utgångspunkt för gravfältets utbyggnad. Gravarna från folkvandringstid dominerade höjdplatån medan de vendeltida anläggningarna främst låg i sydöstslutningen och på den smala ändmoränen vid kullens sydöstra fot. De vikingatida gravarna låg huvudsakligen söder om kullens fot, men två låg också strax söder om Dragonbackens krön (A26 och A27). Genom den tydliga horisontella stratigrafin kan huvuddelen av de odaterade gravarna med stor sannolikhet dateras åtminstone till perioderna folkvandringstid, vendeltid eller vikingatid. Fem av de odaterade gravarna har dock känts nödvändiga att datera genom ¹⁴C-metoden, eftersom de ansluter till de vikingatida gravarna vid kullens krön (A23, A29, A111, A114, A189). Resultaten överraskade eftersom inga av dessa kunde dateras till vikingatid. Äldst datering fick den skadade stensättningen A114 med brända djurben, vilken tillhör tidsintervallet 1780-1490 f Kr, dvs äldre bronsålder. De två anläggningarna A111 och A189, en stensättning respektive en grop med brända djurben, daterades till århundradena närmast kring Kr f. Den största gravanläggningen på gravfältet, den ovan nämnda A23, blev med en ¹⁴C-datering till romersk järnålder också den äldsta graven med mänskliga ben inom RAÄ 20+67.

Graven har ett blandgravskick med urnegrav i kombination med omgivande brandlager, vilket på grundval av ¹⁴C-analyser dateras som äldst till yngre romersk järnålder (Bennett 1987:176-178). Därmed skulle dateringen av A23 kunna preciseras

A nr	Okal dat	Kal dat, 95,4% sannolikhet
23	1860 +/-70	0AD-350AD
29	1410 +/-70	530AD-780AD (92,1% sannolikhet)
111	1990 +/-65	180BC-140AD
114	3350 +/-70	1780BC-1490BC (91% sannolikhet))
189	1975 +/-65	170BC-140AD (92% sannolikhet))

Tabell 2. Gravar daterade med ¹⁴C –analys

till just denna period. Den yngsta dateringen fick den rektangulära stensättningen A29 som tillhör vendeltiden.

Anmärkningsvärd är den närmast totala avsaknaden av 800-talsgravar på gravfältet. Endast en grav kan dateras till detta århundrade (A93), men även denna datering kan ifrågasättas och graven kan med hänsyn till den horisontella stratigrafin eventuellt föras till 700-talet. Förmodligen återfinns en del av 800-talsgravarna bland de odaterade gravarna som kan hänföras till vikingatid med stöd av den horisontella stratigrafin och de som endast kan dateras till perioden 800-900-tal. Kammar av A-typ (enligt K Ambrosiani 1981), vilka huvudsakligen dateras till 800-talet, saknas dock helt på gravfältet vilket talar för att 800-talsgravar i hög grad saknas bland de bevarade och utgrävda gravarna. En annan möjlighet är att 800-talsgravarna återfinns bland de gravar som förstörts av grustäkten i Dragonbackens sydvästra del. Enligt gravfältskartan från 1932 anslöt dock dessa främst till 500-talsgravarna på kullens höjdpå, vilket dock inte utesluter en datering till 800-tal. Se fig 8 och tabell 3-5.

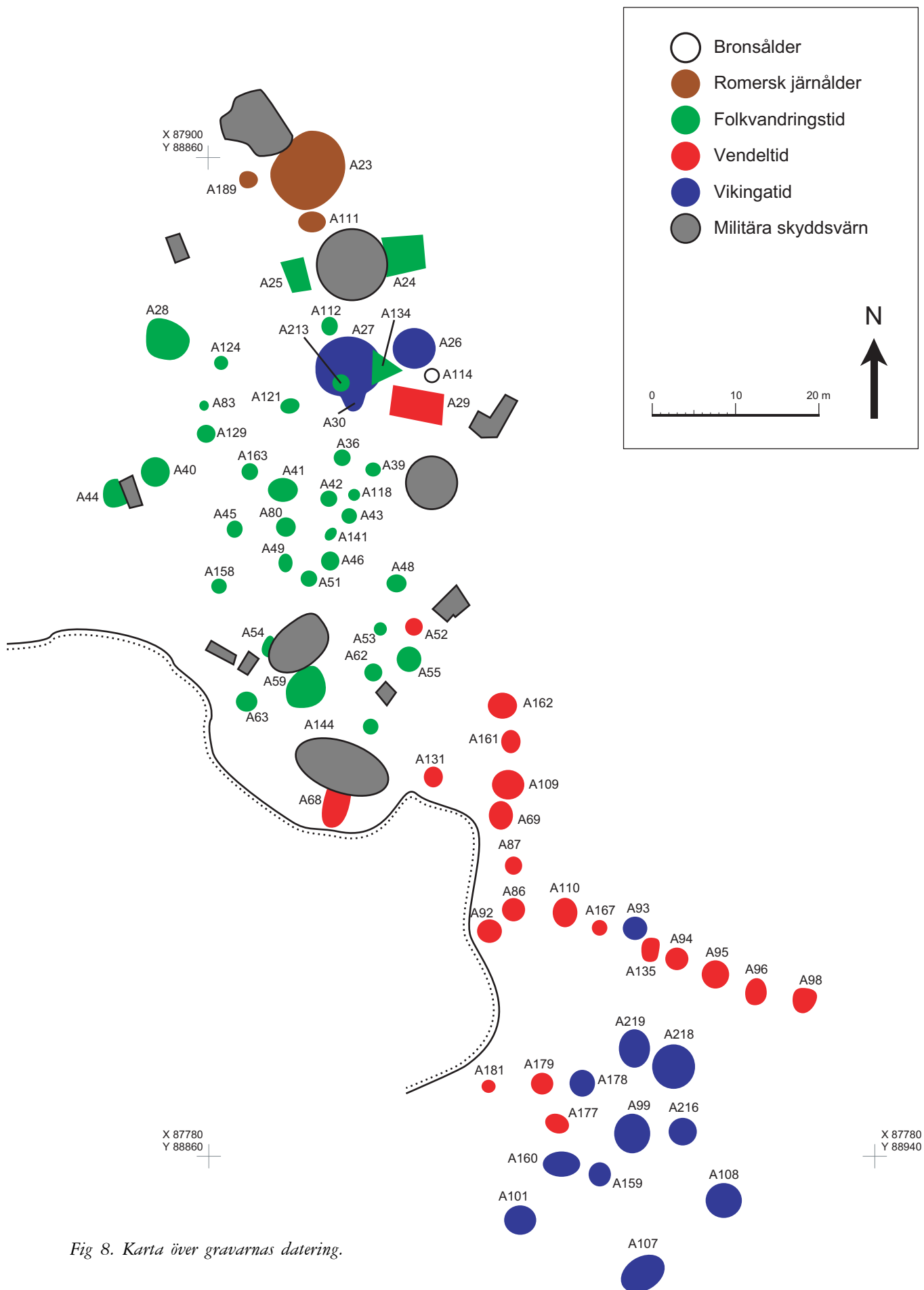

Fig 8. Karta över gravarnas datering.

Period	A nr	Antal
400-tal	40, 41 (G), 43, 45, 63, 121 (G), 124, 134, 213 (G)	9
400-550	48 (G), 129 (G)	2
475-550	36, 42, 49, 53, 55, 59, 62, 80, 112 (G), 118, 158	11
500-tal	131	1
550-600	52, 68	2
600-tal	86, 92, 110, 135, 167, 177	6
700-tal	95, 98, 109, 161, 162, 179, 181	7
750-830	69	1
800-tal	93	1
900-tal	26, 27, 99, 101, 107, 108:1, 108:2, 160:1, 160:2, 160:3	10
800-1000	159, 218	2
Totalt		52

Tabell 3. Gravarnas datering utifrån föremål och gravskick (G)
Dateringsgrund: G= endast gravskick

Period	A nr	Antal
400-550	24, 25, 28, 39, 44, 51, 54, 83, 141, 144	10
550-800	87, 94, 96	3
800-1000	178?, 216, 219?	3
Totalt		16

Tabell 4. Gravar daterade med hänsyn till horisontell stratigrafi

Period	Föremål och gravskick	Horisontell stratigrafi	14C-analys	Tot
1800-1500			1	1
200-200			2	2
200-400			1	1
400-550	22	10		32
550-800	18	3	1	22
800-1000	13	3 (varav 2 osäkra)		16
Totalt antal	52	16	5	74

Tabell 5. Samtliga gravar fördelade efter tidsperiod och dateringsgrund

Gravformer och gravskick

Tyvär har de skador som åsamkats gravfältet genom åren resulterat i att endast ett fåtal eller 15 av gravarna hade en intakt gravöverbyggnad. Totalt var ett 20-tal av gravarna så pass bevarade att den ursprungliga formen och storleken på anläggningarna kunde fastställas vid slutundersökningen. På grund av detta är det i många fall osäkert vilken form och storlek gravarna ursprungligen haft, varför beskrivningen av gravformerna nedan är relativt summarisk. Av samma anledning har det inte heller varit meningsfullt att närmare analysera gravformerna i förhållande till kronologin på gravfältet eller några andra aspekter.

Störst var skadorna på de folkvandringstida gravarna som var belägna uppe på höjdpåsen. Större delen av dessa karterades dock 1932 och gravfältskartans redovisning av gravarnas storlek och form bekräftades i stort av undersökningsresultaten 1995. Kompletteras gravfältskartan med undersökningsresultaten framgår det att samtliga gravanläggningar är att betrakta som stensättningar utom i ett fall (A121) där gravgömman var anlagd intill ett naturligt stenblock (jfr Bennett 1987:76). Med undantag för en triangulär (A134) och en eventuellt rektangulär stensättning (A25) varierade gravarna i form från runda till ovala. Enligt gravfältskartan från 1932 har deras diameter och höjd huvudsakligen varierat mellan 3 och 6 m respektive 0,2 och 0,25 m. Av de totalt 33 folkvandringstida gravarna hade fyra kantkedja, vilka dock i tre av fallen kan ha tillhört den inre konstruktionen. Tre av gravarna hade ett centralt placerat gravklot (A42, A43 och A80).

A23, som dateras till yngre romersk järnålder, avvek dock storleksmässigt och framstod som gravfältets största och mest dominant belägna grav med en diameter på 9,6 m och en höjd på 0,4 m. Gravanläggningen var också välbevarad.

Av de drygt 20-talet vendeltida gravarna tycks huvuddelen ha varit runda eller rundade till den yttre formen. Endast ett par av dessa finns med på gravfältskartan från 1932, varför denna inte är till någon större hjälp vid beskrivningen av gravarnas ursprungliga storlek. De välbevarade gravarna var totalt sex stycken. Dessa var 2,5-5 m i diameter och 0,1-0,4 m höga. I övrigt var gravarna 1,9-3,8 m i diameter och med höjder inom samma intervall som de välbevarade gravarna, med undantag för en rektangulär stensättning (A29) som var 6,9x4,2 m stor och 0,3 m hög. Den senare och fem av de övriga vendeltida gravarna hade kantkedja, som i ett fall var kraftigt skadad (A92).

Av de 13 gravanläggningar som kan dateras till vikingatid var alla utom en rektangulär stensättning (A160) runda eller rundade stensättningar. En relativt stor del av dessa, eller sex stycken, var så välbevarade att den ursprungliga storleken kunde dokumenteras. Till dessa hörde den rektangulära stensättningen, vilken var 2,6x4,2 m stor och 0,3 m hög. De välbevarade runda stensättningarna var 4-8 m i diameter och 0,3-0,7 m höga. Av dessa framstår A27 som mest anmärkningsvärd genom sin speciella konstruktion. Det var en rund stensättning med en central stenpackning, vällagd kantkedja av rundade stenar och en halvrund utbyggnad i söder som kan karaktäriseras som en sydvästport. Nära parallell till denna gravtyp återfinns t ex vid Hersby i Sollentuna socken (G Andersson 1993) och Antuna i Eds socken (G Andersson & Hedlund 1994:12), Uppland. Båda dessa gravar dateras, liksom A27, till 900-tal.

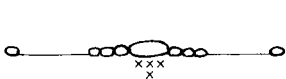

			
<p>Äldre järnålder</p>		<p>Yngre järnålder</p>	
<p>Själen frigörs från kroppen och går upp i världsallet eller kommer till ett tänkt dödsrike.</p>		<p>Själen frigörs från kroppen och färdas till det himmelska Valhall eller dödsriket Hel.</p>	
<p>Graven är inte den dödes boning utan en symbolisk manifestation ingående i gravriten och utgörande ett led i kommunikationen med gudarna och krafterna.</p>		<p>Graven är en förvaringsplats för de kroppsliga resterna och den dödes boning på jorden. Själv gravriten (gravmåtid, djuroffer etc.) utgör den viktigaste delen av kommunikationen med gudarna.</p>	
<p>Graven behöver inte förbli synlig för de efterlevande.</p>		<p>Behov föreligger att bevara graven synlig för de efterlevande.</p>	

Fig 9. Gravbyggnadens funktion under äldre och yngre järnålder (enligt Bennett 1987:189).

Samtliga begravningar på gravfältet utgjordes av brandgravar. I gravanläggningarna från romersk järnålder (endast A23), folkvandringstid och vendeltid återfanns genomgående en gravgömma, oftast i centrum. Detsamma gäller huvuddelen av de vikingatida gravanläggningarna, utom i två fall där det förekom två (A108) respektive tre gravgömmor (A160) i samma stensättning.

Beskrivningarna av gravskicket följer Agneta Bennetts terminologi (Bennett 1987:78-93). Gravarna från folkvandringstid rymde den största variationen. I dessa återfanns dels det äldre skicket med sotfria brända ben i form av urnegravar med eller utan bevarad benbehållare, bengrop, benlager och enstaka brända ben (de tre senare endast i ett fall vardera), dels sot- och kolblandade benkoncentrationer i form av brandgropar och brandlager. Utöver dessa fanns några blandformer såsom urnegrav med omgivande benlager eller brandlager respektive brandgrop med omgivande brandlager. Den senare blandformen återfanns också i den äldsta graven med mänskliga ben på Dragonbacken, d v s A23 från romersk järnålder. Detta brandlager framstod dock som "urlakat", d v s ej särskilt svart, men ett rikligt inslag av skärvig och skörbränd sten tyder på att bålet har stått på samma plats. I denna och i fyra av de folkvandringstida gravarna var en del eller samliga ben samlade i en behållare som i fyra fall utgjordes av hartstättningsringar efter svepta askar (t ex i A23) och i ett fall av ett lerkärl. Ett undantag från Bennetts terminologi har gjorts där gravgömmen har utgjorts av en större grop med sotfria ben (A213). Gropens är så stor, 0,8x1,0 m, att begreppet bengrop har känts som en bättre beskrivning än urnegrav, d v s benen har troligen inte varit samlade i en benbehållare.

Variationsrikedomen av gravskicket på Dragonbacken under folkvandringstiden är typisk för Mälardalen. Under denna tid skedde också en övergång från sotfria ben till ett brandgravskick med sot- och kolblandade gravgömmor i form av brandlager, vilket är en sedan länge iakttagen trend i det folkvandringstida gravmaterialet från regionen (Ambrosiani 1964:74, Bennett 1987:184-185, Petré 1984b:46). Många andra förändringar i gravritualen kan iaktas under samma period i Mälardalen och till stor del på gravfältet vid Dragonbacken såsom att mängden ben ökar, djurben

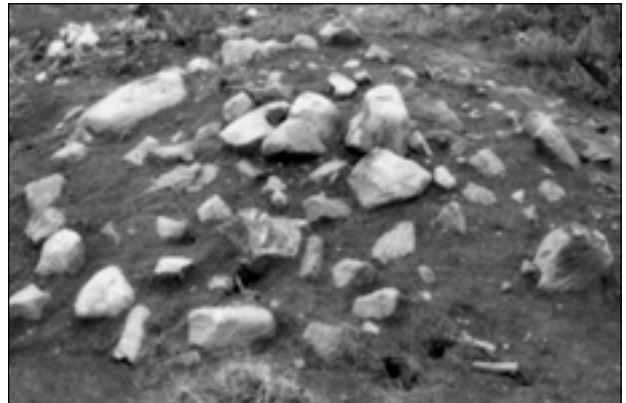
A23 från SV, romersk järnålder.

A40 från NV, folkvandringstid.

A42 från N, folkvandringstid.

A95 från V, vendeltid.

A27 från V, vikingatid.

A99 från S, vikingatid.

Fig11. Representativa gravtyper från Dragonbacken i kronologisk ordning.

	Rom jäå	Fvt	Ve	Vik	Tot	Anm
Enstaka br ben		1?			1	
Benlager		1			1	
Urnegrav		2		1	3	
Urnegrav + benlager		1			1	
Urnegrav + brandlager	1	2			3	
Bengrop		1			1	
Brandgrop		7	1		8	
Brandlager		16	21*	15	52	*A34 medräknad
Brandgrop + brandlager		1			1	
Tot	1	32	22	16	71	

Tabell 6. Gravskick. Anm. Djurbensgravarna A111, A114 och A189 har uteslutits.

blir vanliga, människooffer kan förekomma, föremål blir vanliga, gravöverbyggnaden blir mindre varierad i storlek och välvd istället för tidigare oftast flack. Enligt Lovö-kronologin (Petré 1984b:134-135) kan dessa förändringar dateras till tiden omkring 500 e Kr. Både Bo Petré och Agneta Bennett (numera Lagerlöf) tolkar dessa förändringar i gravritualen som uttryck för förändringar i religionen (Bennett 1987:184-189, Petré 1984b:46). Enligt Bennett är det en ny syn på tillvaron efter döden som slår igenom under övergången mellan äldre och yngre järnålder. Figur 9 visar hur Bennett beskriver skillnaden i synsätt under dessa två perioder.

I de vendeltida gravarna var gravskicket närmast genomgående brandlager, vilket också gäller för de vikingatida gravarna på Dragonbacken, med undantag för en begraving som utgörs av brända ben samlade i ett lerkärl som ställts på marken vid sidan av två separata brandlager under en närmast rektangulär stensättning (A160). I de vikingatida gravarna fanns ytterligare sju fall med lerkärl som benbehållare (d v s totalt hälften av de 16 gravarna från perioden), vilka dock stått i ett brandlager. I det förra fallet och i fem av de senare hade en torshammarring placerats överst i benbehållaren. Se även tabell 6.

Benmaterialet

Det är allmänt känt att brandgravarna från järnåldern ofta inte innehåller allt som blivit kvar efter kremeringen (Bennett 1987:40). Spåren efter gravritualer efter bränningen visar att särskilt benen hanterats på olika sätt, t ex rengjorts från sot, krossats och ibland plockats ut för placering i olika behållare som sedan placerats i graven. Benmängderna i gravarna är också i regel för små för att kunna motsvara hela skelettet efter den döde och de djur som många gånger följt med på bålet. Så är också fallet på gravfältet på Dragonbacken. Här är medeltalet för benmängderna i gravarna ca 600-900 gram under de aktuella perioderna (se vidare nedan). Med moderna

kremeringsmetoder efterlämnas ca 1600-3600 gram brända ben efter en vuxen individ med ett medelvärde på 3000 gram (Kaliff 1997:90). Endast 4 av gravarna på Dragonbacken kommer upp i sådana mängder, men dessa innehåller även djurben och i tre av fallen också flera individer av människa.

Var har man då placerat resten av bålmaterialen? Det arkeologiska materialet ger inga tydliga svar. Man kan dock tänka sig att ben och annat från bränningen kan ha grävts ned i åkermarken som ett led i fruktbarhetskulten (man planterar de dödas ben för att nya generationer skall kunna "växa upp") eller deponerats i sjöar och vattendrag. Enligt Odens lag i Ynglingasagan skulle askan efter bränningen bäras ut på havet eller grävas ned (Sturluson [1991: 30f]). I åker och vatten har benen genom olika typer av erosion troligen brutits ned till större delen och därmed försvunnit.

Hela benmaterialet från gravfältet är osteologiskt analyserat, i första hand för ålders- och könsbestämning av de mänskliga individerna och artbestämning av djurbenen. Analysen har utförts av länsmuseets osteolog Margareta Boije. Den osteologiska analysen återfinns sammanfattad i rapportens bilaga 5. Den fullständiga analysen (del 3) finns i pdf-format på adressen www.lansmuseum.a.se/arkeologi/rapport01.html.

Gravgömmorna på gravfältet rymde från några enstaka gram till som mest 7951 gram brända ben. Den benrikaste graven (A59) var dock extrem i förhållande till de övriga, vilka som mest innehöll 2859 gram. Mängderna i den benrika graven kan delvis förklaras av att den innehåller rester efter två personer och flera djurarter, bl a stora djur såsom häst. Den benrika graven har inte medräknats i beräkningarna nedan eftersom den skulle snedvrider resultaten alltför mycket.

Benmängderna i gravarna varierade kraftigt under hela gravfältets nyttjandetid, huvudsakligen mellan 100 och 1500 gram. I medeltal var mängderna minst i de äldre gravarna, d v s de från folkvandringstid (572,8 gram), för att öka med tiden till maximum i de vendeltida (844,7 gram) och återigen minska i de vikingatida gravarna (651,6 gram).

Antalet människor i gravgömmorna var vanligen en individ, men enstaka dubbelbegravningar återfanns bland de folkvandringstida (A59) och vikingatida (A160.2) gravgömmorna samt två från de vendeltida (A86 och A92). I den folkvandringstida dubbelgravnen och i en av de två vendeltida (A86) låg vuxna par, d v s man och kvinna, medan den andra vendeltida dubbelgravnen innehöll en man och ett barn. I den vikingatida dubbelgravnen var individerna vuxna kvinnor. Dessutom förekom flera gravgömmor i två av de vikingatida gravanläggningarna, två i A108 och tre i A160. Alla individer i dessa gravar var vuxna, och där kön gick att bestämma identifierades dessa som kvinnor. A160, som ovan nämnts också innehöll en dubbelbegravning (160:2), rymde sålunda totalt fyra individer. Samtliga begravingar i A160, liksom i A108, har uppfattats som samtida.

Totalt 31 individer återfanns i de folkvandringstida gravarna, vilket är dubbelt så många i förhållande till de vendeltida räknat i antal döda per århundrade, 20 mot ca 10 individer. Genom sina undersökningar på Lovö i Uppland har Bo Petré visat att en familj gravlägger ca 10 personer per århundrade under perioden slutet av äldre järnålder och yngre järnålder (Petré 1997). Med denna beräkningsgrund skulle grav-

	Antal ind	Man	Man?	Kvinna	Kvinna?	Barn (0-14 år)	Obest
Romersk järnålder	1				1		
Folkvandringstid	31	2	2	6	8	5	8
Vendeltid	23	3	4	5	2	2 (1 osäker)	7
Vikingatid	17	3	0	1	2	2	9
Totalt	72	7	6	12	13	9	25

Tabell 7. Människor i gravgömmorna enligt osteologisk analys.

	Gravgömma med djur	Häst	Hund	Katt	Får-/get	Nöt	Häst-/nöt	Svin	Fågel	Mård	Obest
Folkvandringsstid	52	13	13	6,5	69	19	-	6,5	13	-	19
Vendeltid	81	6	47	6	59	18	-	12	24	-	47
Vikingatid	87	36	79	29	7	14	7	14	57	7	43

Tabell 8. Djurarter i % av gravgömmorna med djurben

Tidsperiod	Totalt ant gravgömmor	Utan djur	1 djurart	2 djurarter	3 djurarter	4 djurarter	5 djurarter
Folkvandringsstid	31	15 (48%)	8	3	5	-	-
Vendeltid	21	4 (19%)	6	7	4	-	-
Vikingatid	16	2 (13%)	1	8	3	-	2
Totalt	68	21	15	18	12	-	2

Tabell 9. Antal djurarter i gravgömmorna

fältet på Dragonbacken representera två familjer under folkvandringstid och endast en under den följande perioden vendeltid. Eftersom upp emot 10 gravar kan ha förstörts på gravfältet är dock denna slutsats osäker.

65% av individerna har kunnat könsbestämmas eller identifieras som barn (0-14 år). Anmärkningsvärd är den sneda fördelningen mellan män och kvinnor i de folkvandringstida gravarna, 4 män mot 14 kvinnor, medan den i de senare gravarna var helt jämn, både periodvis och sammanlagt. Vid en jämförelse med genus-signalerande föremål (Petré 1993) i gravarna kan ytterligare en man identifieras (A36) och möjligen ytterligare en där det aktuella föremålet, ett remändebeslag, motsäger den osteologiska könsbestämningen till kvinna (A55). Den senare graven

innehåller dock även delar av vävtyngd, en föremålstyp som på gravfältet genomgående kan knytas till osteologiskt identifierade kvinnor. Den kraftiga snedfördelningen mellan män och kvinnor under folkvandringstid kvarstår sålunda som för stor för att förklaras bort med att gravar förstörts. Jämförbart material i Mälardalen är Petrés undersökningar på Lovö, men här var fördelningen mellan könen jämn under den aktuella perioden (Petré 1984b, 1997 och muntligt Petré 2001). Det är svårt att i dagens läge se någon tänkbar förklaring till den ojämna könsfördelningen på Dragonbacken under folkvandringstid.

Andelen barn i gravarna var på samma låga nivå under samtliga perioder, ca 9-16% och sammanlagt 13%. Förhållandet är normalt för östra Sverige där andelen barn på gravfält från yngre järnålder ligger mellan 0 och 18% (Hedelin 1997). Dödligheten bland barn under denna tid bör enligt Hedelin ha motsvarat förhållandena under 1700-talet, d v s ca 47%, vilket innebär att endast en mindre del av barnen gravlades under yngre järnålder och på Dragonbacken ungefär var fjärde barn.

Djurben förekom i drygt hälften av gravarna från folkvandringstid (52%). Som framgår av tabell 8 ökade andelen gravar med djurben under vendel- och vikingatiden för att under sistnämnda period nå upp till 87% av gravarna. Flera djurarter i gravarna med djurben blir också vanligare med tiden (se tabell 9). I princip är det bara husdjur som kommit med på bålet. Ett fall av mård är det enda säkert belagda viltet, men fler vilda djur kan döljas bland fåglar och svin. Samtliga husdjursarter fanns representerade i alla aktuella tidsperioder, dock med olika representation. I de folkvandringstida gravarna med djurben var får/get den klart vanligaste djurarten (69%). Så var fallet även i de vendeltida gravarna med djurben (59%), men i dessa förekom också ofta hund (47%). I de vikingatida gravarna med djurben var hunden den klart vanligaste djurarten (79%), därefter följer i första hand fågel (57%) och häst (36%). Se även tabell 8 och 9.

De dödas spridning mellan de olika åldersgrupperna var för liten (83% var vuxna; *adultus*, *maturus*, *adult* och *senilis*) för att kunna studera om det föreligger skillnader i djurarter och antal i relation till ålder. Vidare var materialet också för litet för att se eventuella mönster i hur kön förhåller sig till djurbenen. Vad gäller björnklor fanns dock en tydlig tendens. De förekom i sex gravar, varav en från romersk järnålder, fyra från folkvandringstid och en från vendeltid. I alla de fem fallen från tiden före vendeltid härrör björnklorerna från gravar med osteologiskt bestämda kvinnor (tre säkra och två osäkra). Samma tendens har Berit Sigvallius funnit i sin osteologiska analys av benmaterialet från järnåldersgravfält i grannsocknen Spånga (Sigvallius 1994:107). Enligt Bo Petré som studerat seden med björnfällar i järnåldersgravar från hela Sverige förekommer dock björnklor både i mans- och kvinnorgravar (Petré 1980:9). Han kan inte se att fyndkategorin är könsbunden under någon period. Resultaten från Kalvshälla och Spånga visar att det här kan ha varit en lokal sed att bara kvinnor sveptes i björnfällar inför kremeringen.

Avslutningsvis skall benmaterialet i de tre anläggningar som bara innehöll brända djurben, nedan kallade djurbensgravar, (A111, A114 och A189) kommenteras. De innehöll alla endast små mängder brända ben, som mest drygt 50 gram. Den äldsta av dessa gravar (A114), som daterats till äldre bronsålder, innehöll ben från en obestämd djurart. De två övriga, båda från århundradena närmast Kr f, rymde i det ena fallet (A111) ben från får/get och nöt och i det andra (A189) endast ben från får/get.

Fynden

Brandgravskicket påverkar naturligtvis fyndens representativitet i gravarna på olika sätt. För det första återfinns bara de föremål och andra fynd som motstått eldens värme. Dessa är dessutom ofta endast delvis bevarade och ibland starkt deformerade och därmed svåra att identifiera. För det andra återfinns, som ovan påtalats, i regel bara en del av bålresterna i järnålderns brandgravar, vilket innebär att en del fynd kan ha följt med de ben som deponerats på annan plats. Varken antalet bevarade fynd av olika typer och representationen av fyndkategorier i gravarna kan därför förväntas motsvara situationen på bålet före bränningen. Med anledning av detta kan inga säkra slutsatser dras om fyndsammansättningen i gravarna som baseras på antal fynd av en viss fyndkategori eller på frånvaro av vissa fyndkategorier.

De föremål som påträffats i gravarna kan systematiseras med hänsyn till funktion på följande sätt: dräkt detaljer och smycken, personlig hygien, redskap, behållare, bröd och frön samt övrigt. Den sista gruppen innehåller i huvudsak fynd som ingått som delar av föremål som inte gått att identifiera, t ex enstaka spikar, nitar, beslag, metalltenar o s v.

Med undantag för "samlingsgruppen" övrigt var de vanligaste föremålen i gravarna från folkvandringstid och vendeltid förknippade med klädedräkten i form av dräkt detaljer och smycken (med hänsyn till antalet fyndkategorier). Den näst största gruppen utgjordes av redskap. De övriga grupperna var blygsamt representerade. I de vikingatida gravarna var dock redskapen vanligare än dräkt detaljer och smycken, medan övriga grupper hade ungefär samma omfattning som under de tidigare perioderna. Någon form av fynd förekom i alla gravar från samtliga perioder, medan föremål saknas i en femtedel av gravarna från folkvandringstid. Det senare speglar övergången från äldre järnålderns fyndfattiga gravar till yngre järnålderns relativa fyndrikedom i gravarna. I gravarna från vendel- och vikingatid fanns sålunda ofta flera fyndkategorier representerade. Övergången till en tradition med genomgående föremål i gravarna skedde samtidigt som brandlager började uppträda som gravskick. Brandlagerskicket ger intryck av att ha slagit igenom mycket konsekvent och på kort tid.

Romersk järnålder

Den äldsta graven på Dragonbacken, A23, vilken låg på ett dominerande läge nära krönet av kullen avvek dock i förhållande till många andra gravar från äldre järnålder genom att den innehöll flera föremål som dessutom var av ovanlig karaktär. Gravgömmen utgjordes av en urnegrav med benen samlade i ett hartstätat kärl (endast hartstättningsring återstår). Den döda som osteologiskt bestämts som en osäker kvinna har bränts insvept i en björnfäll tillsammans med en unik drejad vas och en benspatel. Den odekorerade vassen är genom gravens datering till yngre romersk järnålder veterligt det äldsta kända drejade lerkärl i Sverige. Kärl har naturligtvis en utomnordisk härkomst, men närmare proveniens är än så länge okänd.

Folkvandringstid

I de folkvandringstida gravarna dominerade kvinnliga föremål helt enkelt av den anledningen att huvuddelen av gravarna var kvinnogravar. 11 av dessa innehöll dräkt-

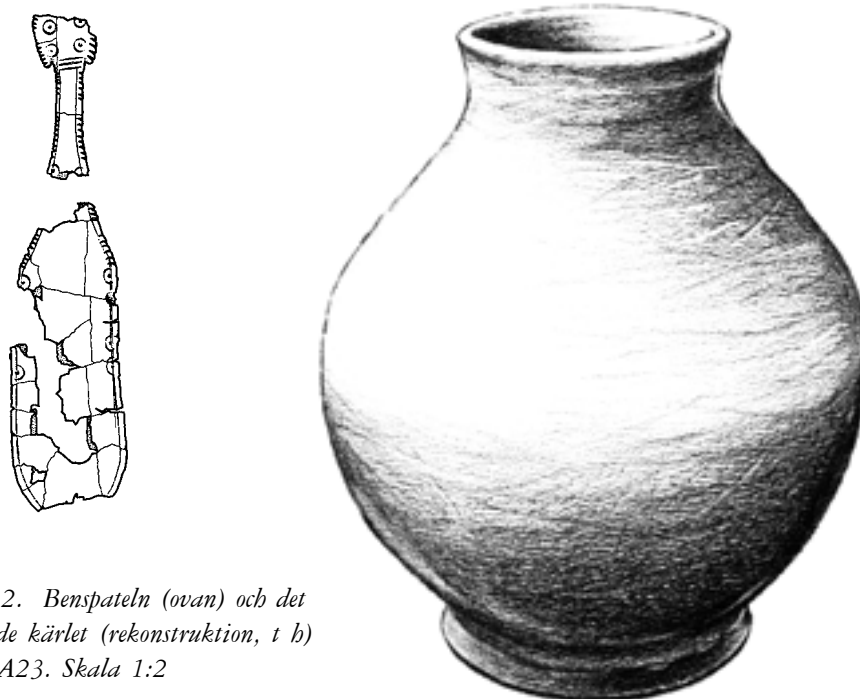

Fig 12. Benspateln (ovan) och det drejade kärlet (rekonstruktion, t h) från A23. Skala 1:2

detaljer och smycken i brons, vilket bör motsvara drygt 60% av det sannolikt maximala antalet kvinnor på gravfältet (antalet osteologiskt bestämda kvinnor och 50% av individerna med obestämt kön). Dateringarna av gravarna med bronsföremål ligger helt inom yngre folkvandringstid (475-550 e Kr), vilket bör betyda att i princip alla kvinnor under denna tid kremerats med dräktdetaljer i brons. Dessa utgörs av dräktnålar, agraffer och spännen. Gravarna med flest bronsföremål var också de som var försedda med gravklot (A42, A43 och A80). Vanligaste bronsföremålen var dräktnålar och agraffer, vilka förekom i åtta gravar, dock inte alltid i samma. Dräktnålarna (i ett fall av järn), uppträdde ofta i par och som mest fyra i samma anläggning. De flesta tillhör de gängse typerna vulstnålar och polyedernålar, där den senare typen i princip är yngre, men de förekom också parallellt under huvuddelen av 500-talet (Waller 1996:122). Ett formmässigt unikt par dräktnålar framkom i A42, vilka har huvuden utformade som dubbla spiraler. Agraffer uppträder ofta i par eller i enstaka fragmenterade exemplar. I fem av gravarna med agraffer var de större och dekorerade med djurornamentik i stil I eller med spiralmotiv (A42, A43, A53, A62 och A118), medan de i de övriga gravarna var mindre och oornierade. Dräktspännen förekom i fem av gravarna (A42, A43, A59, A80 och A158) varav tre kan identifieras till typ, medan de övriga spännena är oidentifierbara. Två av spännena är välbevarade och utgörs av ett s.k. Husbyspänne respektive ett ringspänne. Det tredje identifierade spännet är ett mycket fragmentariskt ryggknappsspänne (A59).

Övriga föremål som kan knytas till den kvinnliga klädedräkten är pärlor, vilka dock endast förekom i två gravar (A42, A80). De uppträdde enstaka i två av gravarna och i ett 10-tal i den tredje (A80). Pärlorna var oftast i glas, röda eller blå enfärgade, men i den sistnämnda graven fanns också två pärlor av lindad bronstråd.

Bronsföremål knutna till den manliga dräkten var naturligtvis få och utgjordes endast av en liten sölja i A36 och ett remändebeslag i A55. I den senare har dock som tidigare nämnts den döde osteologiskt bestämts till en kvinna.

Föremål med anknytning till den personliga hygienen bestod av kammar och eventuellt kan även ett par enstaka exemplar av s.k. skinnskrapor räknas till denna kategori. Kammarna förekom i nära hälften av gravarna (40%) och uppträdde då alltid i ett exemplar. Alla dessa är enkelkammar, dels i ett stycke, dels sammansatta. Kammarna i ett stycke förekom samliga (6 st) i de äldre gravanläggningarna som daterats till 400-tal, medan de sammansatta kammarna huvudsakligen hör hemma i yngre folkvandringstid. En av de sammansatta kammarna är av den ovanligare typen handtagskam, vilken dessutom är i miniatyrformat (se fig 17c).

Som föremålstyp dateras skinnskrapan i Mälardalen till folkvandringstid (Lamm 1973:41). Skinnskrapans funktion är oklar och flera olika användningsområden har föreslagits, t ex köttkniv, skinnskrapa, bakredskap, glättredskap för tyg mm (Petré 1984a:64). Föremålstypen tycks knuten till kvinnliga gravar, vilket de två fallen (A158, A163) från Dragonbacken bekräftar.

Redskap i form av synålar och delar av vävtyngder samt i ett fall en kniv förekom i en fjärdedel av gravarna. Synålarna och vävtyngderna var knutna till kvinnogravar.

De kärl som påträffats i sju av de folkvandringstida gravanläggningarna, lerkärl eller hartstättningsringar efter svepta kärl, har alla sannolikt fungerat som benbehållare. Lika ofta förekom dock endast delar eller enstaka bitar av keramikvärl i gravgömmen och ibland i gravfyllningen som rimligen inte kan vara rester efter benbehållare. Anledningarna till detta kan vara många, t ex som ett resultat av att endast en del av bålresterna låg i graven eller att skärvorna avser att symbolisera hela kärl. Keramiken är genomgående av ett grovt gods och odecorerad.

Bland kategorin övriga fynd kan uppmärksammas att nitar och spikar endast förekom i två gravar vilka med hänsyn till föremålsdateringen och läget på gravfältet kronologiskt bör tillhöra slutet av folkvandringstiden. Här fanns sålunda början på traditionen med spikar och nitar i yngre järnålderns gravar på gravfältet vid Dragonbacken. Spikar och/eller nitar förekom här i nära hälften av vendeltidens gravar. Vidare kan påpekas att den slagg som påträffats i gravarna sannolikt genomgående utgörs av förslaggad lera och med hänsyn till vikt och karaktär troligen inte i något fall är att betrakta som metallslagg.

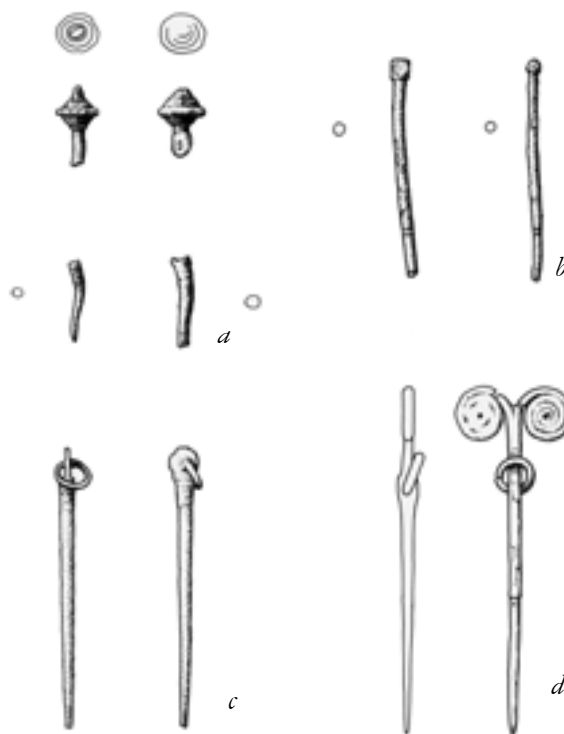

Fig 13. Dräktnålar från a: A158 (vulstnål), b: A80 (polyedernål), c: A53 och d: A42. Skala 1:2

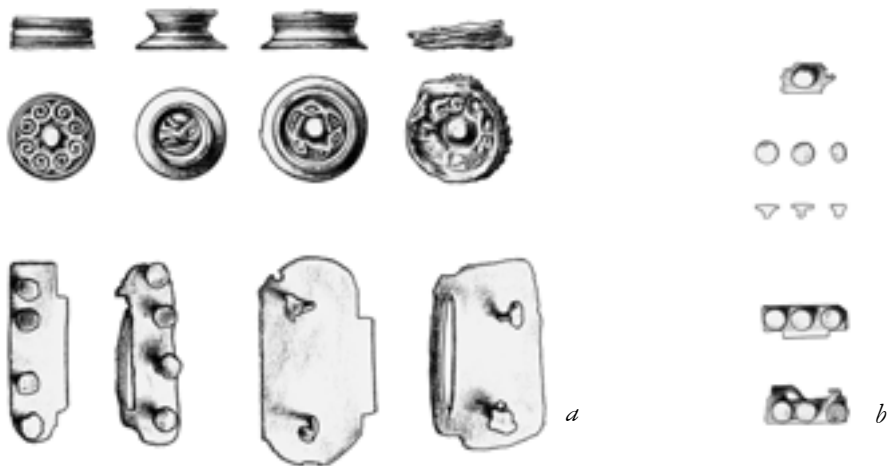

Fig 14. Agraffer i a: A42 och b: A 49. Skala 1:2.

Fig 15. Husbyspännet i A43 (t v) och ringspännet i A80 (t h). Skala 1:2.

Fig 16. Sölja från A36 (t v) och remändebeslag från A55 (t h). Skala 3:4. The image shows two types of metal fasteners. On the left is a 'sölja' (shoe spur) with a circular ring and a pointed stem. On the right is a 'remändebeslag' (strap fastener) with a circular ring and a pointed stem.

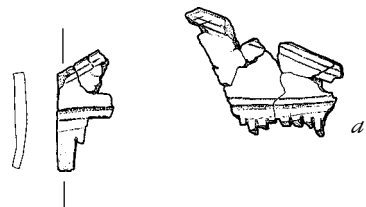

Fig 17. Representativa kamtyper i de folkvandringstida gravarna. a: kam i ett stycke från A163, b: sammansatt enkelkam från A42 och c: handtagskam från A158. Skala 1:2.

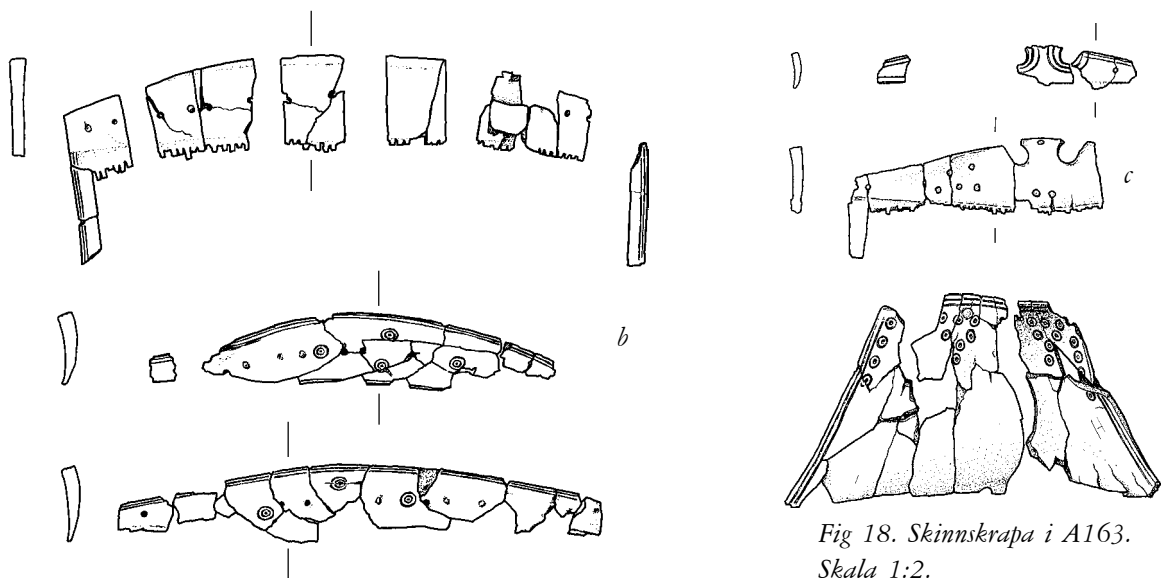

Fig 18. Skimmskrapa i A163. Skala 1:2.

Förkolnade fröer förekom i minst fyra gravar medan hasselnötsskal och eventuellt bröd uppträdde i enstaka fall. Fröerna är inte analyserade och därmed ej artbestämda. De senare är alla knutna till kvinnogravar. Se även tabell 10.

Vendeltid

Metallföremål med anknytning till klädedräkten var få i de vendeltida gravarna. Endast två sådana föremål kan knytas till kvinnogravar. De utgjordes av en torderad halsring (A110) och en dräknål (A86), båda i järn. Ytterligare två metallföremål, bronsöglor med hakar, kan dock eventuellt knytas till ett par stora pärluppsättningar (A95, A161) från 700-tal.

Halsringen påminner i material och behandling (torderingen) om torshammarringar från vikingatid. Den tidiga dateringen (600-tal) och avsaknaden av amuletter tyder dock på att den trots järnets korroderande egenskap burits som smycke. En parallell till halsringen har påträffats i en brandgrav från äldre vendeltid i ett gravfält vid Kymlinge gård, i grannsocknen Spånga (Biuw 1992:128ff).

Pärlor, oftast av glas, framkom i alla kvinnogravar och i enstaka exemplar i en säker mansgrav (A135). I kvinnogravarna varierade de i antal från en enstaka till fyra stora pärluppsättningar med ca 40-talet pärlor. Glaspärlorna stämmer i färg, form och dekor väl överens med vendeltidens pärlkronologi för Lundagravfältet på Lovö (Petré 1984b:60ff). De fyra stora pärluppsättningarna motsvarar i ett fall (A110) Petrés pärlhorisont P4 som hör hemma i 600-talet och karaktäriseras i huvudsak av orange och röda tunnformiga opaka glaspärlor. De tre övriga motsvarar pärlhorisont P5 (A95, A161 och A181), vilken tillhör 700-talet. Dessa pärluppsättningar karaktäriseras av främst blå glaspärlor dekorerade med slingor, ögon eller geometriska mönster i reticella- eller millifioriteknik. Särskilt vackra och välbevarade pärlor ingick i pärluppsättningen från graven A95. De tre bronspärlorna, en gjuten och två spiralpärlor, som påträffats i de vendeltida gravarna på Dragonbacken ingår var och en i tre av pärluppsättningarna från perioden (A95, A110 och A161).

*Fig 19. Halsringen i A110.
Skala 1:2.*

Fig 20. Delar av pärluppsättningarna från A161 (överst), A95 (nr två uppfifrån) och A110 (de två nedersta raderna).

Manliga dräkttillbehör framkom i fem av de vendeltida gravarna och utgjordes av fyra söljor i brons och/eller järn samt remändebeslag. Den äldsta söljan bestod av delar av en s.k. sköldtornssölja i brons från grav A52 som kan dateras till äldsta vendeltid eller perioden 550-600. Till denna hör också ett anknäbbsformat remände-
beslag i brons. Ytterligare ett remändebeslag av liknande form framkom i en annan grav (A68) med motsvarande datering. Sköldtornssöljornas funktion är oklar, men de förekom ofta i vapengravar (Petré 1984a:48) och har då tillhört svärdsgehänget. I detta fall finns dock inga spår efter svärd eller vapen överhuvudtaget. Ett mycket anmärkningsvärt fynd som framkom i en av mansgravarna med söljor som daterats till 700-tal (A109) var en liten granat formad för att sitta i verroterie cloisonné. Några spår efter ett sådant exklusivt föremål fanns dock inte i graven.

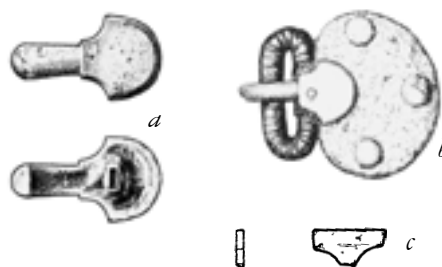

Fig 21. a: delar av sköldtornssölja i A52 och b: liknande typ i komplett skick från Lundagravfältet i Lovö socken, Uppland (Petré 1984a:399), skala 1:2.

c: granat från något föremål med verroterie cloisonné i A109, skala 1:1.

Kammen är det enda föremålet i de vendeltida gravarna som kan kopplas till personlig hygien. De förekom i enstaka exemplar i 16 eller drygt 76% av gravarna och utgjordes då alltid av enkla sammansatta kammar av ben eller horn. Ett flertal olika typer fanns som främst skiljer sig åt i dekor eller olika kurvatur på ryggen. Anmärkningsvärt är att fyra kammar uppvisar att den annars typiska 900-tals dekoren med diagonalt rutverk med halvrunt tvärsnitt (typ B1:2 enligt K.Ambrosiani 1981) även förekommer på vendeltida kammar med plankonvext tvärsnitt (S6 enligt Petrés typologiska system; Petré 1984b:70ff). Alla dessa kammar dateras till 700-tal (se exempel fig 21:3). I fig 21 visas representativa exempel på de vendeltida kammarna i kronologisk ordning.

Redskap var något vanligare i de vendeltida gravarna än i folkvandringstida, ca 48% innehöll någon form av redskap, dock oftast enstaka. Knivar var vanligast och vidare fanns brynen, eldslagningsflintor, fragment efter en vävtyngd, hästbroddar och ett fall med skobrodd i gravarna. De två fallen med brynen förekom dock inte i kombination med knivar, vilket man kanske skulle kunna förvänta sig. Skobrodden uppträdde i ett exemplar i en (A86) av de tidigvandeltida gravarna som daterats till 600-tal. Hästbroddar förekom i två 700-talsgravar (A109, A162), vilka märkligt nog saknade ben efter häst. Vävtyngden i grav A95 kan inte säkert knytas till gravgömmen eftersom den påträffats i fyllningen och kan i stället ha kommit från den boplatsyta som omgav denna del av gravfältet. Vävtyngder i kvinnogravar förefaller ha varit en rent folkvandringstida tradition på Dragonbacken.

Mer eller mindre kompletta lerkärl förekom i 12 fall eller nära 60% av de vendeltida gravarna och keramikrester fanns i så gott som alla anläggningar. Lerkärlen uppträdde, med ett undantag, i enstaka exemplar i brandlagren, varav hälften tycks ha fungerat som behållare för en del av de brända benen. I gravarna med keramikrester återfanns dessa oftast i brandlagren, men i några fall även i fyllningen. De senare fallen (t ex A94-96) är dock oftast ett resultat av gravarna störts centralt och ned till brandlagren, vilket framgår av att fynden i fyllningarna i dessa fall har klara sam-

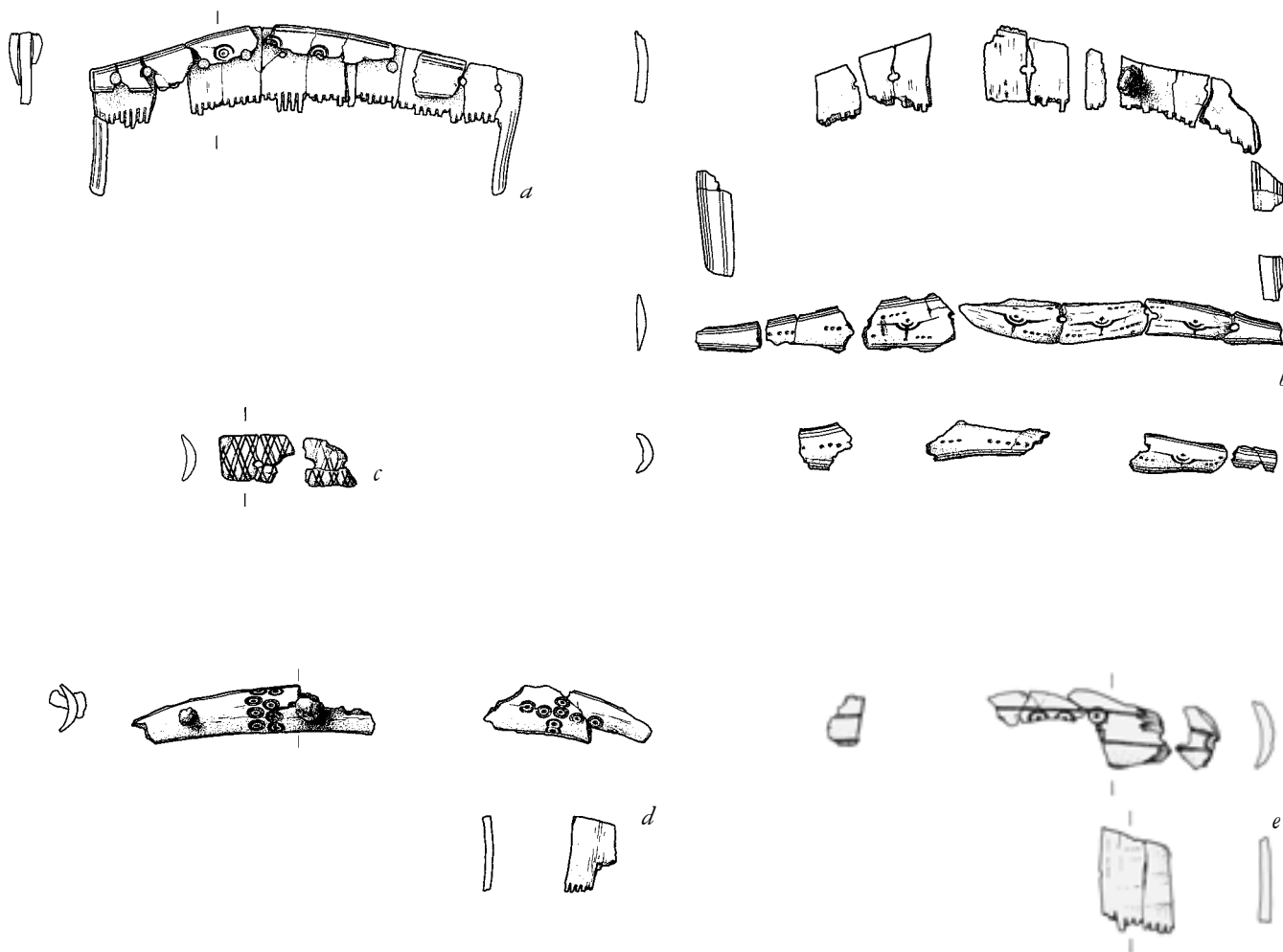

Fig 22. Representativa kamtyper från de vendeltida gravarna. a: A52, 550-600 e Kr. b: A92, 600-tal. c: A179, 700-tal. d: A98, 700-tal. e: A109, 700-tal. Skala 1:2.

band med föremålen i gravgömman, t ex genom att de är delar från brandlagrets lerkärl.

Lerkärlen och keramikresterna uppvisar i regel ett dåligt bränt grovt gods och ansluter till de för vendeltiden vanliga enkla kärlformerna. Med undantag för två kärl är keramiken odekorerad. Dessa kärl är nära identiska i godstyp, form och dekor och härrör också från två intilliggande gravar med datering till 700-talet (A161, A162). Dekoren utgörs av snörornamentik i ett par eller flera horisontella linjer runt mynning och skuldra. De två gravarna innehåller enligt den osteologiska analysen en vuxen kvinna respektive en vuxen man? Könbestämningen av mannen styrks genom förekomsten av en sölja i gravens. De likartade kärlen, närheten mellan gravarna och samtidigheten tyder på att de två individerna kan ha varit ett par, d v s man och hustru.

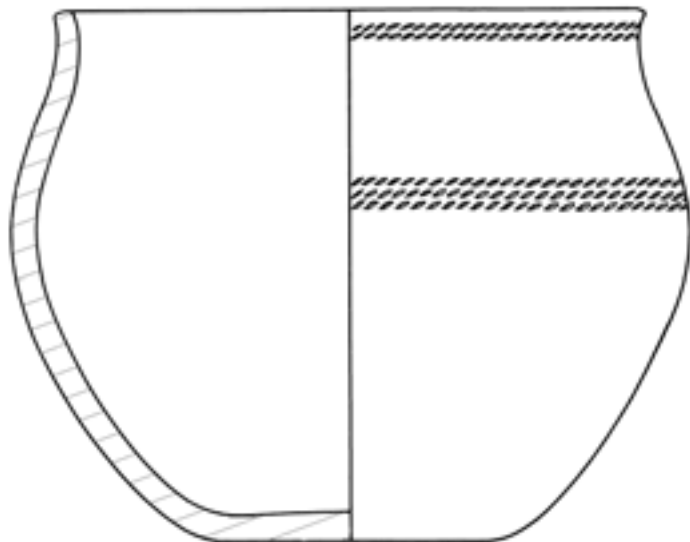

Fig 23. Det dekorerade lerkärllet i A162.
Skala 1:2.

I en av de vendeltida gravarna (A96) fanns rester av ett eventuellt skrin i form av nyckel, beslag och hank av järn. Den döde är i detta fall enligt den osteologiska analysen en osäker man, i åldern 35-64 år.

Inom kategorin övriga fynd återfinns enstaka skållor, bleck, beslag, tenar och stift av brons eller järn som sannolikt ingått i större försvunna eller förstörda föremål. Nitar och spikar av järn förekommer i nära hälften av de vendeltida gravarna, i enstaka exemplar och upp till 16 st med undantag för en grav (A179) som innehåller 40 nitar och 30 spikar. Spikarna uppträder alltid i kombination med järnnitar. Det stora antalet nitar och spikar i grav A179 ty-

der på att den kan innehålla en bränd båt. Graven dateras till 700-tal och den döda är sannolikt en kvinna med hänsyn till förekomsten av pärlor. Enligt den osteologiska analysen är den döda dock könsbestämd som en osäker man. Liksom i de folkvandringstida gravarna är att den slagg som påträffats i gravarna sannolikt genomgående förslaggad lera och med hänsyn till vikt och karaktär troligen inte i något fall att betrakta som metallslag.

Förkolnat organiskt material som tolkats som bröd förekommer i så många som åtta gravar, med jämn fördelning mellan män och kvinnor. I två mansgravarna förekommer också förkolnade fröer, vilka dock inte är analyserade och därmed inte artbestämda. I de folkvandringstida gravarna är fröerna knutna till kvinnogravar.

Vikingatid

I de vikingatida gravarna är metallföremål med anknytning till klädedräkten vanligare än i de vendeltida, men förekommer då främst i kvinnogravarna. I fem av de sju kvinnogravarna från tiden återfinns dräktspännen i brons, varav samtliga dateras till 900-tal. I den stora och vällagda stensättningen A27 med sydvästport som överlagrar folkvandringstida gravar på Dragonbackens topp framkom ett stort rundspänne (Jansson 1984). I en dubbelgrav med två kvinnor på södra delen av gravfältet (A108) påträffades delar till ett likarmat spänne av brons med djurfigurer, vars paralleller främst återfinns i på Björkö (Birka) och Uppland (Aagård 1984:106). Mellan de två brandlagren i gravanläggningen låg också ett bältebeslag av orientalisk typ med ett märkligt motiv i form av en ryttare på ett lejonliknande djur istället för den sedvanliga växtornamentiken (Jansson 1986:77ff). De närmaste parallellerna återfinns på gravfälten vid Birka där fyra mansgravar innehöll bälten med upp till 30-talet bältebeslag. Den ögla som återfinns på en del av dessa och på det aktuella beslaget från Dragonbacken har varit vänd nedåt på bältet och fungerat som upphängningsögla för olika typer av föremål såsom kniv, bryne och kam med fodral. Eftersom bältebeslaget i grav A108 uppträder ensamt och i samband med kvinnobegravningar har

Fig 24. Stort rundspänne i A27.
Skala 1:2.

den eventuellt istället använts som medaljong buren om halsen. Hypotesen styrks också av att niten för fastsättning i bältet saknas på baksidan av beslaget.

De övriga spännena påträffades i gravanläggningen A160, även den på södra delen av gravfältet, som innehöll minst tre, eventuellt fyra individer, varav två kan bestämmas som kvinnor (A160:1 och A160:2). Dessa två brandlager innehöll vardera en oval spännbuckla av typ P37 (Jansson 1985) och ett likarmat spänne.

Övriga föremål som kan knytas till den kvinnliga klädedräkten är pärlor, vilka förekom i tre av gravarna med dräktspännan (A27, A108:1 och A108:2) och ytterligare en grav (A26). Graven med det stora rundspännet innehöll endast två turkosa melonpärlor i glas, medan de övriga gravarna hade omkring tiotalet pärlor vardera. De senare utgjordes med ett undantag av glaspärlor; blå eller gula enfärgade, segmenterade blå eller med guldfolie, en polycrome samt silverfoliepärlor och gröna pärlor med eller utan slingor. Undantaget utgjordes av en enstaka karneolpärla i gravanläggning A26, vilken dateras till 900-tal.

Klädedräktsdetaljer förekom endast i en av de fyra mansgravarna och utgjordes då bara av ett remändebeslag. I graven (A99) som innehöll en pojke i åldern 5-14 år framkom även fyra pilspetsar, varav en kunde bestämmas som en stridspilspets av en typ som främst förekommer i Uppland (typ A2, Wegreus 1973). A99 är den enda vapengraven på gravfältet på Dragonbacken. Ytterligare en vapengrav (A5:2)

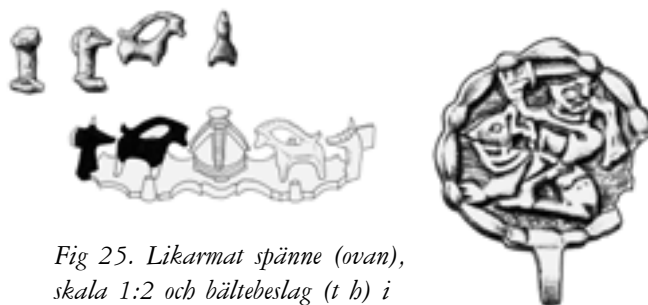

Fig 25. Likarmat spänne (ovan), skala 1:2 och bältebeslag (t h) i A108, skala 1:1.

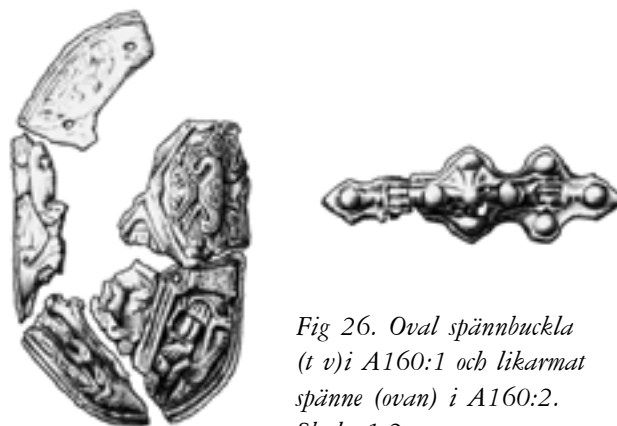

Fig 26. Oval spännbuckla (t v) i A160:1 och likarmat spänne (ovan) i A160:2. Skala 1:2

Fig 27. Remändebeslag och stridspilspets i A99. Skala 1:2.

återfanns på det andra gravfältet vid Kalvshälla, RAÄ 19, med en liknande datering (8-900-tal) och även här med en del till en bågpil, dock i detta fall i form av en ornamenterad nock i ben eller horn.

Kammar påträffades i hälften eller åtta av de vikingatida gravarna. De utgjordes alla av sammansatta enkelkammar och förekom enstaka utom i ett fall (A26), där hela fyra kammar påträffades. Med undantag för två ovanliga typer är kammarna av B-

Fig 28. Vikingatida kammar från A27 (ovan) och A160 (t h). Skala 1:2.

typ enligt Kristina Ambrosianis terminologi (1981), vilka generellt dateras till 900-tal, och möjligen även till sent 800-tal. Den huvudsakligen äldre kamtypen för vikingatid, d v s A-typ, saknas sålunda helt på gravfältet.

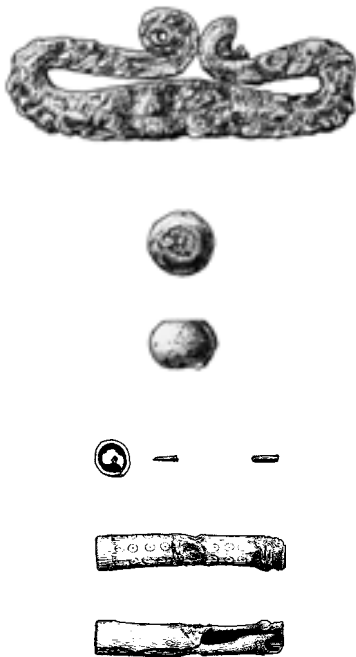

Fig 29. Exempel på redskap från de vikingatida gravarna. Överst: eldslagningsstål (A107), mitten: viktlod (A107) och längst ner nålhus (A26).

Även om redskap inte tycks förekomma rikligare i gravarna från vikingatid än i de äldre så är det i denna tids gravar betydligt fler olika typer av redskap än tidigare. Elva till tolv av de vikingatida gravarna innehåller någon typ av redskap. Vanligast är broddar och knivar som förekommer i tre gravar vardera, därefter följer eldslagningsflintor och synålar som uppträder i två gravar vardera. Eldslagningsstål, viktlod, nålhus och bryne påträffades endast i enstaka fall. Vävtynsfragment förekom också i fyllningen till två gravar (A108:2 och A178), men dessa har troligen kommit från den boplatsyta som överlagrares av södra delen av gravfältet.

Tolv av de vikingatida gravarna innehöll mer eller mindre kompletta lerkärl, vilka i åtta fall fungerat som benbehållare. I hälften av de senare fallen har graven innehållit två lerkärl, ett större och ett mindre bikärl, där det större innehållit de brända benen. All keramik är karakteristisk för vikingatid, d v s den utgörs av ett enkelt och dåligt bränt grått till svart gods med grå yta utan dekor. Käriformerna är de karakteristiskt enkla för vikingatiden.

Torshammarringar i järn har framkommit i tio av de vikingatida gravarna. Dessa ringar, liksom lerkärlen, var till skillnad mot de övriga fynden som påträffats spridda i brandlagren, avsiktligt placerade i gravarna efter att bålet brunnit ned. I sex av gravarna hade torshammarringen placerats överst i benbehållaren, vilket är den karakteristiska placeringen av ringarna i de vikingatida brandgravarna (Ström 1970:24). Torshammarringarna förekom enstaka i gravarna med ett undantag för grav A99 där eventuellt två sådana påträffades, varav en i miniatyr. Även torshammarringen i grav A108:2 är i miniatyr. Så gott som samtliga torshammarringar är torderade och behängda med enstaka eller hela uppsättningar, i ett fall på en särskild upphängningsanordning (se fig 29, A101), med olika former av amuletter såsom torshammare, spiraler, småringar och olika typer av kläppar.

Torshammarringar har främst påträffats i brandgravar (95%) från 800- och 900-tal, varav omkring 2/3 daterats till det senare århundradet och i en klar koncentration

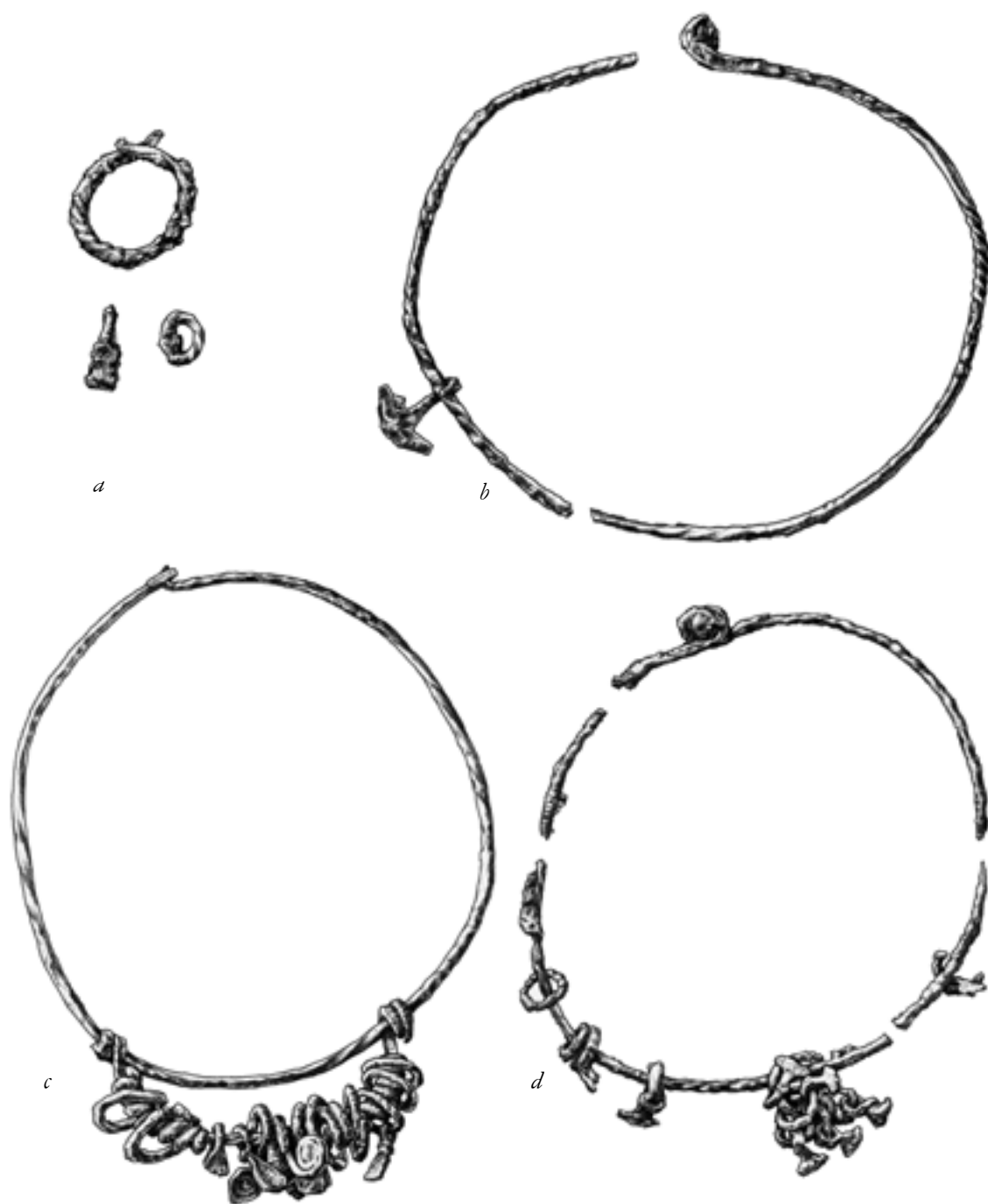

Fig 30. Exempel på torshammarringar i de vikingatida gravarna. a: torshammarring i miniatyr från A108:2, b: A99, c: A101 och d: A218. Skala 1:2.

till Uppland, Södermanland och Åland (Ström 1970:14, 37). Ett kärnområde utgör sydöstra Uppland, strax norr om Björkö med Birka, till vilket Järfälla socken också hör (Nilsén 1992:14). Här har 80% av torshammarringarna påträffats.

Torshammarringarna från Dragonbacken förekom främst i kvinnogravarna, där de fanns i alla utom en av de sju (85%), medan endast en påträffats i de fem mansgravarna. Den relativa fördelningen av torshammarringar mellan kvinno- och mans-

gravar är annars 60% respektive 40%. Vid Kalvshälla har sålunda torshammarringen varit en kvinnlig symbol i än högre grad än i den gängse traditionen.

Övriga fynd utgjordes främst av spikar och nitar av järn samt olika järnföremål som sannolikt ingått i större försvunna eller förstörda föremål såsom bleck, ringar, beslag, krampor, en krok och en hasp. Spikar och/eller nitar återfanns i en tredjedel av de vikingatida gravarna, varav en (A218) med ett större antal - 20 nitar och 40 spikar - vilka eventuellt indikerar en bränd båt. Den döda i denna grav är endast könsbestämd på osteologisk grund och har då identifierats som en osäker kvinna. Liksom i de tidigare gravarna är den slagg som påträffats i gravarna från vikingatid sannolikt genomgående förslaggad lera och med hänsyn till vikt och karaktär troligen inte i något fall att betrakta som metallslag.

Förkolnat organiskt material som kan tolkats som mat har bara påträffats i två gravar, dels i form av eventuellt bröd (A107), dels i form av hasselnötsskal (A99). Se även tabell 12.

Lämningar av boplatskaraktär

Som tidigare nämnts framkom mellan och under en del gravar uppe på Dragonbacken ett mindre antal anläggningar av boplatskaraktär (bilaga 2 och fig 7). De närmare 40-talet anläggningarna låg huvudsakligen samlade i tre grupper, dels kring den stora höglignande stensättningen A23 från romersk järnålder, dels under och intill gravarna A24 och A27. I övrigt framkom några enstaka anläggningar under ett par gravar på södra delen av Dragonbacken (A40 och A162).

I anslutning till A23 låg två grupper med anläggningar av boplatskaraktär, en norr om graven bestående av tre härdar, ett par stolphål och en nedgrävning (A182-187) samt en sydväst om stensättningen som utgjordes av en härd, två nedgrävningar och de två djurbensgravarna A111 och A189 (får/get och nöt respektive endast får/get). Inga föremål påträffades i anläggningarna. De tre ¹⁴C-analyser som utförts på en av härdarna i den norra gruppen och båda djurbensgravarna i södra gruppen har givit samstämmiga dateringar till århundradena kring Kristi födelse (180 f Kr-180 e Kr, kalibrerat, 92-95,4% sannolikhet).

Anläggningarna under och intill A24, en odaterad rektangulär stensättning som delvis förstörts av ett kanonvärn, utgjordes med undantag för ett stolphål och en härd huvudsakligen av mörkfärgningar och sotfläckar. Inga av dessa anläggningar innehöll fynd eller är daterade på annat sätt.

Under den vikingatida stensättningen A27 påträffades ett omfattande jordlager med stora mängder förslaggad lera. Ett ¹⁴C prov från detta lager har givit den äldsta dateringen från fornlämningskomplexet vid Kalvshälla. Den är från mellanbronstid och motsvarar i kalibrerade ¹⁴C-år perioden 2580-2200 f Kr (95,4% sannolikhet). I och kring detta lager har senare tillkommit ett tiotal anläggningar såsom djurbensgraven A114 (obestämd djurart), fyra härdar, tre stolphål, en grop och en kulturlagerrest. Djurbensgraven är ¹⁴C-daterad till perioden 1750-1490 f Kr och två av härdarna till 800-350 f Kr (A206) respektive 380-40 f Kr (A174) (kalibrerade värden). Dessa anläggningar har sålunda kommit till under en längre period som

sträckt sig från äldre bronsålder till äldsta järnålder. Det enda fyndet i detta sammanhang är ett anonymt keramikfragment från gropen (A173).

Jordlagret med den överraskande gamla dateringen utgjordes av brun till mörkbrun sandig mylla som i regel var 0,05-0,8 m tjockt och låg på orörd naturlig morän. Dess utbredning var oregelbunden och omfattade en ca 15,5x10,4 m stor yta (ÖNÖ-VSV). Södra delen av jordlagret var inom en ca 5x5 m stor yta täckt av bitar av förslaggad lera som var upp till ca 0,1 m stora och 0,5-1 cm tjocka. Bitvis utgjordes den förslaggade leran av sammanhängande "kakor" och låg då på så sätt att förslaggningen måste ha skett på stället. Övre delen och ovanytan av dessa "kakor" visade genom bubblighet och ibland spår av förglasning att hettan kommit uppifrån. För att kunna studera och tolka lagrets karaktär grävdes först en kryssprofil i huvudvädersträcken. Därefter delades ytan upp i enmetersrutor som grävdes för hand i 5 cm tjocka skikt.

Rutgrävningen gav ett mycket magert resultat; två keramikfragment och 17,4 g ben, huvudsakligen brända. I stort sett alla ben och keramikfragmenten kom från rutorna 2-5 som i plan låg närmast den överlagrande graven A27:s brandlager (se plan). De brända ben som gått att bestämma härrör från människa, medan en obränd tand kommer från häst. Ålder- och könsbedömning av människobenen har inte varit möjlig.

Peter Kresten på Geoarkeologiskt Laboratorium har analyserat den förslaggade leran (se bilaga 6). Enligt Kresten är det ursprungliga materialet ett sandigt-lerigt material som genomgått en smältprocess som kräver temperaturer omkring eller överstigande 1050°C. Vidare konstaterar han att materialet i hög grad liknar smält material från Runsa, Ekhagen, Darsgårde och flera andra fornborgar i Uppland. Enligt Kresten kan nödvändig temperaturnivå för en dylik smältprocess uppnås genom lämpliga naturliga förutsättningar såsom kraftigt drag eller torrde-

Ruta	Stick	Människa		Häst		Obestämt		Summa	
		Antal	Vikt (g)	Antal	Vikt (g)	Antal	Vikt (g)	Antal	Vikt
-						1	0,1	1	0,1
2						2	0,6	2	0,6
3		1	1,2					1	1,2
3		14	9,2					14	9,2
4		8	3,9					8	3,9
4						1	0,1	1	0,1
5				1	1,9			1	1,9
11						1	0,1	1	0,1
22						4	0,3	4	0,3
Summa		23	14,3	1	1,9	9	1,2	33	17,4

Tabell 13. Benmaterialet från rutgrävningen i jordlagret A169+171

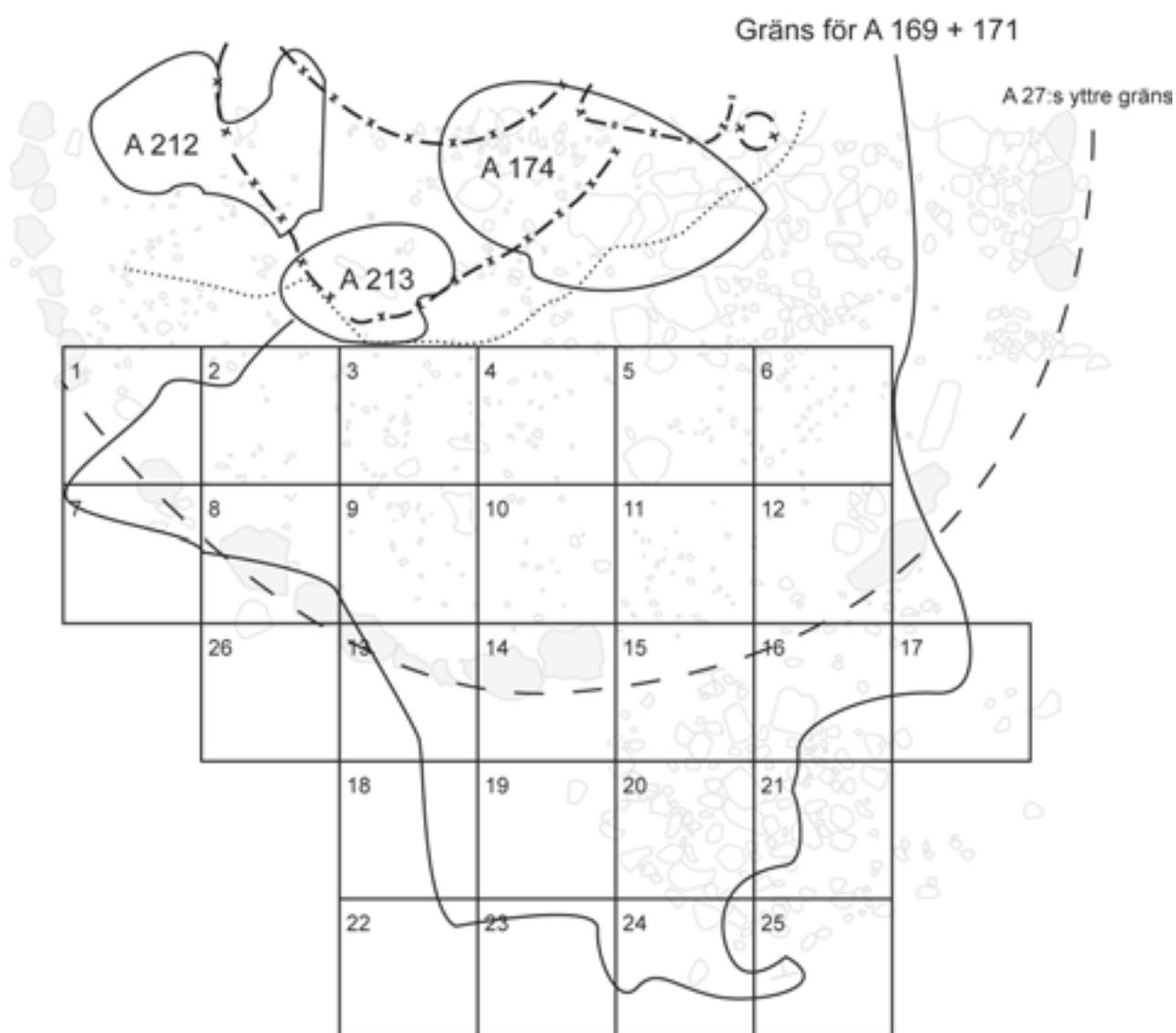

Fig 31. Plan över södra delen av jordlagret A169+171 med rutindelning.

stillation av organiskt material, vilket innebär att branden inte behöver ha planerats och genomförts av människor.

Fyndens tydliga anslutning till de rutor som gränsar till den överlagrade graven A213, en bengrop, och två stora härdar (A174 och 212) antyder att benen i jordlagret A169+171 har hamnat där sekundärt. Den obrända hästtanden kan mycket väl komma från matberedning eller måltider vid de nämnda härdarna och de brända människobenen från den överlagrade bengropen. Sannolikt har de senare spritts ut i samband med att överbyggnaden till bengropen förstördes vid tillkomsten av den vikingatida stensättningen A27. Tolkningen av hur det förslaggade materialet uppstått blir med hänsyn till resonemanget ovan att det uppstått som en följd av en naturlig brand på Dragonbacken.

Gravoffer och överlagrande gravar

Åtminstone två av de vikingatida gravarna vid Dragonbacken, A26 och A27, har anlagts så att de kommit att överlagra några av de äldsta gravarna (A134 och A213) uppe på kullens övre del, vilka är daterade till folkvandringstid. Överlagrande av äldre gravar, främst från romersk järnålder och folkvandringstid, har av Torun Zachrisson uppmärksammats som en sedvänja som hör särskilt vikingatiden till (Zachrisson 1994). Enligt Zachrisson skall överlagrandet av gravar vid denna tid uppfattas som ett sätt att markera samhörigheten med förfäderna för att på så sätt synliggöra odalen, d v s familjens ärftliga rätt till jorden. Vidare menar hon att odalen, som bl a visualiserats i högen, haft en vidare mening än den normala tolkningen att det avser en familjs ärftliga rätt till markegendom och även innefattat den fria bondens rätt i samhället. Zachrisson anser det också som mycket troligt att det finns en koppling mellan förfäderskult och odalrätten eftersom begreppet syftar på den första förfadern i gravhögen som kallades "haugbonden" eller "haugbuen".

Att man synliggjort odalen genom att överlagra gravar under vikingatiden förefaller inte som särskilt sannolikt. Resultatet av handlingen är inte så tydlig att den visuellt kan uppfattas av folk utanför den grupp som svarat för begravningarna. I de norska medeltida lagarna framgår att den som hävdade odalrätt skulle kunna räkna sina anfäder tillbaka till "til haugs ok heiðni", d.v.s. till hög och hednisk tid (Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid; Odelsrett). I Upplandslagen förekommer ordet odal i uttrycket "fasta fæþerni ok alda oþal", vilket syftade på den fäderneärvda jorden i motsats till den nyröjda. Odalbonden hade full äganderätt till jorden och en stark rättslig ställning till skillnad mot nybyggarna. I detta sammanhang blir det meningsfullt att hävda sin odalrätt genom att framhålla sina anfäders ursprung i hednisk tid. Det tydligaste beviset på detta var naturligtvis att kunna visa att det fanns hedniska gravar vid gården (Sellinge 1980:294). Att hävda sin odalrätt på detta sätt måste höra medeltiden till eftersom det förutsätter att det fanns gårdar utan hedniska gravar.

Däremot förefaller det sannolikt att sammankoppla seden att överlagra äldre gravar under vikingatid med förfäderskult eller åtminstone människornas relation till de döda. På Dragonbacken finns det ytterligare spår efter vad som kan tolkas som

förfäderskult som ligger både rumsligt och tidsmässigt nära de två överlagrande gravarna A26 och A27. En stor mängd föremål påträffades spridda ytligt i fyllningen till den stora höglignande stensättningen A23. De utgjordes av två knackstenar i miniatyr, en fingerring av silverbleck, del av en eldstålsformad amuletring av järn, ytterligare en amuletring i järn, dock enklare, en järnkniv, två brynen och slutligen nackdelen av en stenyxa av senneolitisk typ. Knackstenarna och amuletringarna har en uppenbar rituell karaktär. Stenyxor har i de folkliga föreställningarna tillskrivits olika positiva egenskaper såsom läkande kraft, lyckobringande och skyddande mot blixtnedslag (Amréus 1996). De föremål som är möjliga att datera är betydligt yngre än gravan, med undantag för den återanvända stenyxan. Fingerringar av silverbleck av liknande typ återfinns i gravarna vid Birka (Aiken & Arwidsson 1986:75f) och amuletringar av järn dateras till vikingatid (Ström 1970:48). Tolkningen blir att föremålen deponerats som gravoffer någon gång under vikingatid, eventuellt i samband med att de överlagrande gravarna A26 och A27 anlades. Vidare kan man ställa sig frågan vilka föreställningar man kan ha haft om just denna grav, eftersom den är den största och äldsta på gravfältet. Hade de vikingatida kalvshällaborna fortfarande efter 5-600 år kunskap om att gravan innehöll den äldsta begravda individen på Dragonbacken och att det var en kvinna? Kan hon ha uppfattats som en urmoder för släkten? Den horisontella stratigrafien på gravfältet tyder ju på att det är en och samma släkt som gravlagt sina döda på Dragonbacken.

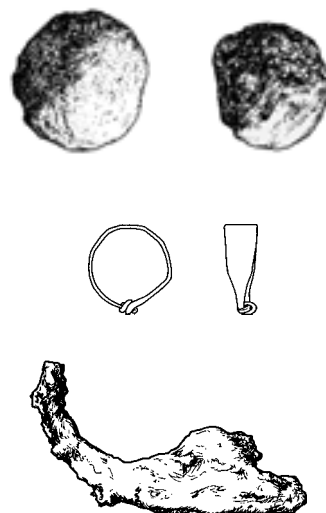

Fig 32. Miniaturknackstenar, silverring och amuletring från ytan av A23. Skala 1:2

Tolkande sammanfattning

Spår i form av härdar, djurbensgravar och stolphål tyder på att människor har utnyttjat Dragonbacken för olika aktiviteter innan de första gravarna anlades på gravfältet. Med hjälp av ¹⁴C-analyser kan dessa aktiviteter dateras till perioden äldre bronsålder – romersk järnålder. Lämningarna var dock inte tillräckligt omfattande för att det skall kunna vara fråga om en bosättning och läget på en oskyddad kulle har inte heller varit lämpligt för en boplats. Michael Olausson har genom en rad undersökningar visat att vad som traditionellt uppfattats som fornborgar i många fall istället är kultplatser med en datering till bronsålder och äldsta järnålder (Olausson 1995). Dessa platser består av naturliga kullar eller bergshöjder med människo- och djurgravar som inhägnats av koncentriskastenvallar. Kultplatserna var sålunda under denna tid ofta lokaliserade till höjder. Även om Dragonbacken saknade människogravar och stenhägnader från den aktuella perioden så kanske höjden ändå fungerat som en kultplats, kanske av lägre dignitet och då endast använts av den intelligande boplatsen. Trots att Dragonbacken inte är mer än 8-12 m högre än omgivningarna framstår den som ett tydligt landmärke utan närmare konkurrens i den i övrigt flacka omgivningen. Från krönet av kullen har man en vida utsikt över landskapet, främst åt öster och söder. Att människor har knutit religiösa föreställningar till naturformationer finns många exempel på från förhistorisk tid (Bradley 1993:22). Härdaerna och djurbensgravarna på Dragonbacken skulle i ett sådant sammanhang

kunna uppfattas som spår efter rituella måltider, kanske i form av kommunionoffer (Näsström 1999:157).

I slutet av romersk järnålder eller under senare hälften av 300-talet anlades den första graven på Dragonbacken. Den fick en monumental utformning både i läge och storlek på krönet av kullen som kanske sedan århundraden tillbaka betraktats som heligt eller med andra religiösa innebörder. Kvinnan som gravlades gavs en påkostad och omsorgsfull begravning. Hon sveptes i en björnfäll och fick med sig en exklusiv drejad vas i stengods som måste ha tett sig väsenskild från den gängse enkla inhemska keramiken. Allt detta tyder på att kvinnan måste ha haft en särskild ställning i bygden eller i släktgruppen.

Den horisontella stratigrafien på gravfältet tyder på att det var en och samma släkt som utnyttjade Dragonbacken som gravplats ända fram till 900-talet då den övergavs. Anledningen till att gravfältet uppstod betyder sannolikt inte att det är en ny släkt som etablerar sig vid Kalvshälla. Det beror troligen istället på att det var vid denna tid som begravningsplatserna började anläggas i nära anslutning till boplatserna. De äldsta gårds- eller bygravfälten i Mälardalen tycks ha etablerats just i slutet av den romerska järnåldern (Bratt 1997:97ff).

Övergången till gårds- eller bygravfält vid Kalvshälla skedde innan gravskicket genomgick en större förändring i slutet av 400-talet. De äldsta gravarna, i princip 400-talets gravar, följde det gängse gravskicket i Mälardalen under äldre järnålder, dvs varierade gravformer, kremering och "tvättning" av de brända benen, små benmängder, många olika varianter på gravgömmas utformning, enstaka eller oftast inga föremål och djur i gravarna. När gravskicket sedan förändrades till yngre järnålderns typiska begravningstradition med brandlager tycks denna övergång ske under mycket kort tid. Många av de förändringar i gravritualen som skedde i Mälardalen omkring år 500 kan iakttagas arkeologiskt på gravfältet vid Dragonbacken såsom att mängden brända ben ökar, föremål och djurben blir vanliga, gravöverbyggnaden blir mindre varierad i storlek och välvd istället för tidigare oftast flack. Förändringarna i gravskicket har av flera arkeologer tolkats som uttryck för en förändrad syn på tillvaron efter döden, (Bennett 1987:184-189, Petré 1984b:46).

Avvikelse från den allmänna bilden av gravskicket i Mälardalen är det oproportionerligt stora antalet kvinnor på gravfältets folkvandringstida del. Förmodligen beror det till en del på att gravar förstörts, men den ojämna fördelningen kan inte helt förklaras på detta sätt. Kvinnorna var också ovanligt välförsedda med klädesdetaljer i brons, främst i form av dräktnålar och agraffer. En lokal sed tycks också ha varit att vissa kvinnor skulle svepas i björnfällar inför kremeringen under denna period. Föremål som signalerar kvinnligt genus var överhuvudtaget vanligare under alla perioder på Dragonbacken, medan "manliga" föremål var sällsynta. Detta är dock inget unikt för platsen utan ett generellt drag för gravskicket under yngre järnålder i Mälardalen (Petré muntligt 2001). De folkvandringstida gravarna avviker inte bara i att antalet kvinnor är oproportionerligt stort utan även i att det totala antalet gravar från perioden är betydligt fler utslaget per århundrade än senare. Med kompensation för de "saknade" männen, vilka kan ha begravts på annan plats, skulle gravarna under denna period kunna motsvara upp emot tre hushåll enligt beräkningsgrunden att en familj gravlägger ca 10 personer per århundrade. Även om en del vendeltida och vikingatida gravar kan ha förstörts kan de sannolikt inte motsvara mer än en

eller som mest två hushåll. Ovanligt många gravar från yngre romersk järnålder och folkvandringstid har också konstaterats vid Lunda och Söderby på Lovö och Ärvinge i Spånga i Uppland (Biuw 1992:297ff, Petré 1987:14ff) som tolkats motsvara upp emot tre samtida hushåll såsom vid Kalvshälla. Fenomenet förklaras med att det bör ha funnits byar under folkvandringstid och kanske även tidigare i Mälardalen. I så fall tycks byn vid Kalvshälla minskat i storlek och eventuellt övergått till en ensamgård under vendeltiden.

De vendel- och vikingatida gravarnas uppbyggnad och innehåll är typiskt för regionen och förefaller normalt för en vanlig bondebefolkning. Ett undantag är dock torshammarringarnas uppträdande i de vikingatida gravarna. De förekommer i en betydligt högre grad i kvinnogravarna än vad som är normalt i det torshammarringstata området i sydöstra Uppland. Kan det tolkas så att det var kvinnorna vid Kalvshälla som stod för försvaret av den inhemska och traditionella religionen gentemot den kristna missionen? En annars vanlig uppfattning är att det främst var kvinnorna som var mottagliga för den nya läran (senast Gräslund 2001:65ff).

Någon gång under 900-talets senare hälft övergavs Dragonbacken som gravplats och ett nytt gravfält (RAÄ 19) påbörjades nordöst om kullen på en övergiven del av bopplatsen, närmare 200 m nordväst om Kalvshälla bytomt. En viktig fråga är vad som låg bakom detta kontinuitetsbrott. Kan det tolkas som att det var en ny släkt som tog över bosättningen och därför valde en egen gravplats eller var det en konsekvens av att bebyggelsen koncentrerats till den medeltida bytomten under vikingatidens slutskede och att de döda då låg bättre exponerade på det nya läget i förhållande till de levande. Intressant i sammanhanget är de överlagrande gravarna från 900-talet och det eventuellt samtida offrandet i den äldsta och största gravanläggningen på krönet av Dragonbacken. Kan de vara de sista begravningarna på gravfältet? Kanske kände man sig hotad och sökte stöd på detta sätt hos sina förfäder? 900-talet var troligen en särskilt turbulent period i Mälardalen och i Norden i övrigt. Det var vid denna tid som de första kristna kungadömena formerades i Skandinavien, vilket måste medfört inre stridigheter. Samtidigt kan den kristna missionen ha bidragit till att skapa spänningar och konflikter i lokalsamhällena. Det kan naturligtvis ha funnits andra skäl till denna förändring, men en närmare genomlysning av problemet förutsätter bl a en analys av boplatsens och bytomtens kronologi och rumsliga organisation, vilken ännu inte är genomförd. Det finns sålunda anledning att återkomma till frågan i ett senare sammanhang.

Referenser

- Aagård, Gun-Britt. 1984. Gleicharmige Spangen. *BIRKA II:1. Systematische Analysen der Gräberfunde*. Ed. Greta Arwidsson. KVHAA. Stockholm
- Aiken, Elisabeth & Arwidsson, Greta. 1986. Armringe, Armbügel und Fingerringe. *BIRKA II:2. Systematische Aanalysisen der Gräberfunde*. Ed. Greta Arwidsson. KVHAA. Stockholm
- Ambrosiani, Kristina. 1981. *Viking age combs, combs making and combmakers; in the light of finds from Birka and Ribe*. Studies in Archaeology 2. Diss. Stockholm
- Amréus, Lars. 1996. Yxor och fyndkontext – mesolitiska lösfyndens forskningspotential. *Stenålder i Stockholms län. Två seminarier vid Stockholms läns museum*. Red. Peter Bratt. Stockholm
- Andersson, Gunnar & Hedlund, John. 1994. Arkeologisk undersökning. *Gravar och boplats vid Almvägen*. Arlandabanan. Uppland, Sollentuna socken, RAÄ 47. UV Stockholm, Rapport 1994:25. Stockholm
- Andersson, Gunnar. 1993. Arkeologisk undersökning. *Antuna*. Arlandabanan. Uppland. Eds socken. RAÄ 66. Riksantikvarieämbetet. Byrån för arkeologiska undersökningar. UV Stockholm, Rapport 1993:51. Stockholm
- Bennett, Agneta. 1987. *Graven – religiös och social symbol. Strukturer i folkvandrings-tidens gravskick i Mälaramrådet*. Theses and Papers in North-European Archaeology 18. Diss. Stockholm
- Biuw, Anita. 1994. *Norra Spånga. Bebyggelse och samhälle under järnålder*. Stockholmsmonografier 76. Diss. Stockholm
- Bradley, Richard. 1993. *Altering the earth. The origins of monuments in Britain and continental Europe* The Rhind Lectures 1991-92. *Edinburgh*
- Bratt, Peter. 1994a. *Gravar och boplats vid Kalvshälla*. Stockholms läns museum, Länsmuseibyran. Rapport 1994:19. Stockholms läns museum
- Bratt, Peter. 1994b. *Bytomt och boplats vid Kalvshälla*. Stockholms läns museum, Länsmuseibyran. Rapport 1994:25. Stockholms läns museum
- Bratt, Peter. 1997. Gravar och boplats vid Kalvshälla. Tankar kring kontinuitet och diskontinuitet på gravfält under äldre järnålder utifrån undersökningar i Järfälla. *Bronsålder och äldre järnålder i Stockholms län. Två seminarier vid Stockholms län*. Stockholm
- Bratt, Peter. 1998. *På liv och död. Järfälla under 3000 år*. Utställningskatalog utgiven av Stockholms läns museum och Järfälla kommun
- Frykberg, Yvonne. 1994. *Gravfält på Dragonbacken*. Arkeologisk förundersökning. Uppland, Järfälla socken, RAÄ 20A och B, 67 och 265. Riksantikvarieämbetet. UV Stockholm. 1994:4, Rapport. Stockholm
- Gräslund, Ann-Sofie. *Ideologi och mentalitet. Om religionsskiftet i Skandinavien från en arkeologisk horisont*. Opia 29. Institutionen för Arkeologi och Antik historia, Uppsala universitet, Uppsala
- Gustafsson j:r, Lars. 1957. *Järfällaboken*. Utgiven av Järfälla kommunalfullmäktige. Stockholm

- Hedelin, Helena. 1997. Barngravar – speglingar av en verklighet? *Bronsålder och äldre järnålder i Stockholms län. Två seminarier vid Stockholms läns museum*. Red. Peter Bratt & Åsa Lundström. Stockholm
- Jansson, Ingmar. 1984. Grosse Rundspangen. *BIRKA II:1. Systematische Analysen der Gräberfunde*. Ed. Greta Arvidsson. KVHAA. Stockholm
- Jansson, Ingmar. 1985. *Ovala spännbucklor. En studie av vikingatida standard-smycken med utgångspunkt från Björkö-fyndet*. Archaeological Studies Uppsala University Institute of North European Archaeology. Aun 7. Diss. Uppsala universitet. Uppsala
- Jansson, Ingmar. 1986. Gürtel und Gürtelzubehör vom Orientalischen Typ. *BIRKA II:2. Systematische Analysen der Gräberfunde*. Ed. Greta Arvidsson. KVHAA. Stockholm
- Järvafältets fornlämningar. *Svenska fornminnesplatser N:o 11*. Kungl Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm
- Kaliff, Anders. 1997. *Grav och kultplats. Eskatologiska föreställningar under yngre bronsålder och äldre järnålder i Östergötland*. Aun 24. Uppsala
- Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. 1967. Band XII. Mottaker – Orlogsskib. Svensk redaktör John Granlund. Allhems förlag. Malmö
- Lamm, Jan Peder. 1973. *Fornfynd och fornlämningar på Lovö. Arkeologiska studier kring en uppländsk järnåldersbygd*. Theses and Papers in North-European Archaeology 3. Stockholm
- Nerman, Birger. 1935. *Die Völkerwanderungszeit Gotlands*. KVHAA. Stockholm
- Nerman, Birger. 1969. *Die Vendelzeit Gotlands. II. Tafeln*. KVHAA. Stockholm
- Nerman, Birger. 1975. *Die Vendelzeit Gotlands I:1 Text*. (Herausgegeben von Agneta Lundström). KVHAA. Stockholm
- Nilsén, Gunnar. 1992. *Företeelsen torsbammarringar. En studie av en artefakt och dess betydelse för sin kontext – vikingatid i Mälardalen*. Uppsats i påbyggnadskurs i arkeologi vid Stockholms universitet Ht 1992. Stencil
- Näsström, Ann-Marie. 1999. Blóta, sóa och senda. Om offer i fornskandinavisk religion. *Religion och sambälle i det förkristna Norden. Ett symposium*. Red. Ulf Drobin. Odense
- Olausson, Michael. 1995. *Det inneslutna rummet – Om kultiska hägnader, fornborgar och befästa gårdar i Uppland från 1300 f Kr till Kristi födelse*. Studier från UV Stockholm, Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 9, Riksantikvarieämbetet. Stockholm
- Petré, Bo. 1980. Björnfällen i begravningsritualen. *Fornvännen 1980/1*. Stockholm
- Petré, Bo. 1984a. *Arkeologiska undersökningar på Lovö. Del 3. Fornlämning RAA 27, Lunda*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Studies in North-European Archaeology 8. Stockholm
- Petré, Bo. 1984b. *Arkeologiska undersökningar på Lovö. Del 4. Bebyggelsearkeologisk analys*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Studies in North-European Archaeology 10. Diss. Stockholm

- Petré, Bo. 1987. Bebyggelsearkeologiska exempel från Mälardalen. *Bebyggelsearkeologiska exempel: Mälardalen, Skåne, Östergötland. Rapport från en föreläsningsserie våren 1986*. Red. Bo Petré. Arkeologiska rapporter och meddelanden från institutionen för arkeologi vid Stockholms universitet nr 19, 1987. Stockholm
- Petré, Bo. 1993. Male and Female Finds and Symbols in Germanic Iron Age Graves. *Current Swedish Archaeology. Vol. 1*. The Swedish Archaeological Society. Stockholm
- Petré, Bo. 1997. Familjegravfält, arv och byar i slutet av äldre järnålder. Exempel från Lovö. *Bronsålder och äldre järnålder i Stockholms län. Två seminarier vid Stockholms läns museum*. Red. Peter Bratt & Åsa Lundström. Stockholm
- Petré, Bo. 1999. *Gravfältet RAÄ 13 Söderby, Lovö sn, Uppland. Ett gravfält med två familjer från yngre järnålder. Rapport – analys – tolkning*. Lovö Archaeological Reports and Studies Nr 6 1999. Department of Archaeology, Stockholm University
- Selinge, Klas-Göran. 1980. *Fra heidum haugs eller vad kallades gravarna? Inventori in honorem. En vänbok till Folke Hallberg*. Red Åke Hyenstrand. Stockholm
- Sigwallius, Berit. 1994. *Funeral Pyres. Iron Ages cremations in North Spånga*. Theses and Papers in Osteology 1. Stockholms universitet. Diss. Stockholm
- Ström, Krister. 1970. *Om fynden av torsbammarringar*. Lic avhandling framlagd för seminariet i nordisk fornkunskap, Stockholm. Vårterminen 1970. Opublicerad
- Sturluson, Snorre. [1991]. *Nordiska kungasagor. 1. Från Ynglingasagan till Olav Trygvassons saga*. Översättning av Karl G Johansson. Stockholm
- Waller, Jutta. 1996. *Dräktnålar och dräktskick i östra Mälardalen. Kontinuitet och förändring under folkvandringstid och vendeltid*. Aun 23. Diss. Uppsala
- Weagreus 1973. Pilspetsar under vikingatid. *TOR Vol XV, 1972-73*. Uppsala
- Zachrisson, Torun. 1994. The Odal and its Manifestation in the Landscape. *Current Swedish Archaeology. Vol 2*. Solna

Tekniska och administrativa uppgifter

Stockholms läns museums d nr: 1995:062

Länsstyrelsens beslut d nr: 220-1995-7647 och 220-1995-15073

Landskap: Uppland

Socken: Järfälla

Kommun: Järfälla

RAÄ nr: 20+67

Undersökningsperiod: 8/5 -2/11 1995

Koordinatsystem: ST 74

Höjdsystem: RH 00

Belägenhet: x87831, y88889 (ST 74)

Arkeologisk personal: Peter Bratt (projektledare), Lars Andersson, Kjell Andersson, Hans Bolin, Gunilla Byström, Rickard Grönvall, Krister Hansson, Lena Hector, Sirpa Hoffrén, Mats Höglund, Villemo Leismark, Jonathan Lindström, Irena Minda, Henric Runesson, Niklas Stenbäck (praktikant), Kristin Strage (praktikant), Anna Sundberg, Maria Sundh, Göran Werthwein.

första bil 1 sidan

sista bil 1 sidan

Bilaga 2.

Tabell över anläggningar av boplatskaraktär

Nr	Typ	x	y	z-topp	Längd	Bredd	Djup	Form, yta	Form, profil	Skoning	Fyllning/fynd	Anm
119	Härd	87857,68	88872,28	27,44	0,3	0,3	0,2	Rundad	Rundad	-	Sotig mylla, kol	
128	Härd?	87876,10	88869,35	26,27	1	0,8	0,1	Närmast oval	Oregelbunden	-	Sot, skörbränd sten	Under A40
140	Mörkfärgning	87887,68	88889,63	28,38	0,65	0,4	0,05	Oval	Rundad	-	Sotig mylla/keramik	
146	Sotfläck	87855,90	88859,63	?	0,95	0,8	?	Rundad	?	-	Sotig mylla	
165	Härd	87847,63	88867,25	26,40	1,35	1,2	0,39		?	-	?	
173	Grop	87869,87	88887,13	28,27	0,7	0,6	0,23	Oval	Rundad	-	Mörkbrun mylla/keramik	
174	Härd	87917,32	88877,15	29,05	2,4	1,4	0,29	Oval	Rundad	-	Sotig mylla, skärvsten/förslaggad lera	
175	Stenpackning	87889,40	88888,10	29,28	2	1,6	0,2	Oregelbunden	Plan botten	-	Sten, 0,05-0,3 m stora	Under A24
182	Härd	87917,32	88868,17	31,47	2,15	1,2	0,1	Oval	Plan botten	-	Sotig morän, kol, rund och skärvig sten	
183	Härd	87916,83	88870,38	31,37	2,05	1,35	0,35	Oval	Plan botten	-	Sotig morän, skärvsten	
184	Stolphål?	87917,31	88871,67	31,45	0,6	0,4	0,18	Oval	Rundad	-	Sotig morän	
185	Stolphål?	87919,41	88872,04	31,58	0,4	0,35	0,17	Oval	Rundad	-	Sotig morän, enstaka småsten	
186	Nedgrävning	87919,68	88873,26	31,58	0,3	0,25	0,1	Oval	Rundad	-	Sotig morän	
187	Härd	87915,79	88873,75	31,51	3,8	2,7	0,25	Oregelbunden	Plan botten	-	Sotig morän, rund och skärvig sten/bränd lera	
191	Nedgrävning	87894,38	88865,98	30,23	0,7	0,4	0,1	Oval	Rundad	-	Något sotig morän	
192	Nedgrävning	87893,68	88868,05	30,46	0,5	0,5	0,12	Rund	Rundad	-	Något sotig morän	
193	Härd	87891,40	88867,36	30,19	0,9	0,9	0,15	Rund	Rundad	-	Sotig morän, skörbränd sten	
194	Kulturlager	87877,64	88872,38	29,20	0,8	0,35	0,1	Oval	Oregelbunden	-	Mörk myllig mo med sotstänk	
195	Mörkfärgning	87890,42	88885,53	29,21	0,85	0,35	0,08	Oval	Oregelbunden	-	Något sotig sandig mo	
196	Sotfläck	87889,77	88884,12	29,41	0,35	0,3	0,05	Oval	Oregelbunden	-	Sotig och sandig mo med lite kol	

Nr	Typ	x	y	z-topp	Längd	Bredd	Djup	Form, yta	Form, profil	Skoning	Fyllning/fynd	Anm
197	Sotfläck	87889,43	88883,57	29,45	0,25	0,15	0,05	Oval	Trubbigt spetsig	-	Sotig sand	
198	Stolphål	87888,80	88883,95	29,43	1,0	0,55	0,35	Oval	Rundad	x	Mörk mo/sand	
199	Mörk-färgning	87888,35	88884,84	29,34	0,5	0,3	0,08	Oval	Rundad	-	Något sotig mo	
200	Sotfläck	87886,15	88882,61	29,36	0,4	0,2	0,05	Oval	Plan botten	-	Sotig mo	
201	Härd	87883,68	88884,97	29,21	0,6	0,55	0,08	Oregelbunden	Rundad	-	Sotig mo	
202	Stolphål	87878,46	88882,85	29,10	0,55	0,5	0,18	Oval	Rundad	-	Sotig mo med lite kol	
203	Stolphål	87879,14	88878,06	29,31	0,45	0,35	0,25	Oval	Spetsig	-	Sotig mo, rund småsten	
204	Stolphål	87874,82	88872,56	29,03	0,65	0,35	0,3	Oval	Rundad	-	Mörk myllig mo	
206	Härd	87871,64	88872,40	28,76	1,2	0,9	0,14	Oval	Rundad	-	Sotig mo med inslag av kol	
207	Ned-grävning	87866,53	88872,31	28,39	0,5	0,35	0,1	Oval	Rundad	-	Något sotig mo	
208	Härd	87863,25	88878,99	27,91	0,75	0,5	0,15	Oval	Oregelbunden	-	Sotig mo, fåtal skörbrända stenar	
208-:1	Stolphål	87862,90	88878,88	27,90	0,5	0,5	0,3	Rund	Rundad	x	Myllig sand	
209	Ned-grävning	87839,25	88880,53	25,25	0,4	0,3	0,1	Oval	Rundad	-	Något sotig moig sand	
210	Ned-grävning	87838,33	88878,72	25,39	1,05	0,7	0,12	Oregelbunden	Oregelbunden	-	Moig sand, fåtal småsten	
211	Ned-grävning	87837,29	88880,01	25,11	0,45	0,4	0,12	Oval	Rundad	-	Mörk sand	
212	Härd	87874,21	88874,41	28,97	1,4	1,2	0,2	Oval	Oregelbunden	-	Sotig myllig sand, skärersten	
221	Härd	87834,45	88896,14	22,63	0,7	0,6	0,2	Oval	Rundad	-		Under A162

Bilaga 3.

C14-dateringar från RAÄ 20+67

Samtliga 9 ¹⁴C-analyserna utfördes av Ångströmslaboratoriet i Uppsala (Ua-) på träkol från gravfältet RAÄ 20+67, Järfälla socken, Uppland.. Inför C14-analyserna vedartsbestämdes träkolsproverna från de aktuella anläggningarna för att kunna göra ett lämpligt urval med hänsyn till träkolets egenålder (se bilaga 4).

Kalibreringarna är gjorda enligt M Stuvier et al 1998 i PC-programmet Oxcal v3.5.

Lab nr	Prov nr	A nr	Material/art	Vikt, g	Okal dat	Kal dat, 95,4% sannolikhet
U-17927	2	23	Träkol/al(kvist)	3,3	1860 +/-70	0AD-350AD
U-17928	12	29	Träkol/?	24,2	1410 +/-70	530AD-780AD (92,1% sannolikhet)
U-17929	70	111	Träkol/björk	0,1	1990 +/-65	180BC-140AD
U-17930	72	114	Träkol/tall(kvist)	0,2	3350 +/-70	1780BC-1490BC (91% sannolikhet)
U-17931	185	169+171	Träkol/tall(stam)	0,4	3930 +/-70	2580BC-2200BC
U-17932	110	174	Träkol/?	1	2145 +/-65	380BC-40BC
U-17933	126	182	Träkol/tall	1,7	1995 +/-65	180BC-140AD
U-17934	127	189	Träkol/?	?	1975 +/-65	170BC-140AD (92% sannolikhet)
U-17935	130	206	Träkol/en(kvist)	2,8	2380 +/-65	800BC-350BC (94,4% sannolikhet)

Bilaga 4.

Vedartsbestämning av kolprover

Vedartsbestämningarna är utförda av Ulf Strucke, UV-Mitt Rikaantikvarieämbetet. Syftet med bestämningarna var i första hand att klargöra vilka kolprover som var lämpligast för C14-analys. Strucke lämnar följande rapport:

Analyserna av träkolet utfördes med mikroskop vid 200 respektive 500 X förstoring. De analyserade fragmenten bröts isär och studerades i tvär-, radial- och tangentialsnitt. Underlag för bestämning utgjordes av referenssamling samt nedan angiven referenslitteratur. Analysen utgör en del i den källkritiska analysen av dateringsunderlaget.

I A23 och A189 påträffades barrträfragment som inte var helt förkolnade.. Tallen i A23 var ändå så pass förkolnad att den kan ingått i gravmaterialet. Granen i A189 bedöms däremot vara en förorening. I A189 påträffades även bränt ben och små hartsstycken. Även i A29 påträffades en mindre mängd brända ben. I A23 framkom ett flertal kolstycken av en alkivist. Denna var fälld under försummaren.

Referenser

Greguss, P 1945. Bestimmung der Mitteleuropäischen Laubhölzler und Sträucher auf xylotomischer Grundlage. Naturwissenschaftliche Monografien I. Budapest.

Mork, E 1966. Vedanatomi. Oslo.

Schweingruber, F. H. 1978. Mikroskopische Holzanatomie. Zürich.

Schweingruber, F. H. 1990. Anatomie europäischer Hölzer. Stuttgart.

AnalysId: 2579

Anläggning: A23, Stensättning

Provnr: 2

Vikt: 3,3

Analyserad vikt: 3,3

Fragment: 39

Analyserat antal: 39

Art: Tall Antal: 19 Material: Träkol

Kommentar: Stam. Några fragment ej helt förkolnade

Art: En Antal:5 Material: Träkol Kommentar: Ej tillvaratagen.

Art: Al Antal: 11 Material: Träkol Kommentar:

Ung kvist. Ej över 30 år. Vald för datering.

Art: Björk Antal: 2 Material: Träkol

Art: Ek Antal: 2 Material: Träkol

AnalysId: 2580

Anläggning: A29, Stensättning

Provnr: 12

Vikt: 24,2

Analyserad vikt: 20

Fragment: 47

Analyserat antal: 47

Art: Björk Antal: 8 Material: Träkol

Art: Ek Antal: 38 Material: Träkol Kommentar: Kvist ej över 50 år

Art: Lövträd Antal: 2 Material: Träkol Kommentar: Salix sp eller Populus sp. Ej tillvaratagen

Forts nästa sida

AnalysId: 2581

Anläggning: A111 Stensättning
Provnr:70
Vikt: 0,1
Analyserad vikt: 0,1
Fragment: 1
Analyserat antal: 1
Art: Björk Antal: 1 Material: Träkol

AnalysId: 2582

Anläggning: A114 Stensättning
Provnr: 72
Vikt: 0,2
Analyserad vikt: 0,2
Fragment: 3
Analyserat antal: 3
Art: Tall
Antal: 3
Material: Träkol
Kommentar: Mycket hårt bränd kvist.

AnalysId: 2587

Anläggning: A169+A171 Bålplats?
Provnr: 185
Vikt: 0,4
Analyserad vikt: 0,4
Fragment: 8
Analyserat antal: 8
Art: Tall Antal: 8 Material: Träkol Kommentar: Stam.

AnalysId: 2584

Anläggning: A182 Härd
Provnr: 126
Vikt: 1,7
Analyserad vikt: 1,7
Fragment: 32
Analyserat antal: 32
Art: Tall Antal: 32 Material: Träkol Kommentar: Provet krossat i många små fragment.

AnalysId: 2583

Anläggning: A174 Härd
Provnr: 110
Vikt: 1,0
Analyserad vikt: 1,0
Fragment: 24
Analyserat antal: 24
Art: Tall Antal: 21 Material: Träkol Kommentar: Provet krossat
Art: Al Antal: 3 Material: Träkol
Kommentar: Provet krossat

AnalysId: 2586

Anläggning: A189 Stensättning
Provnr: 127
Vikt: 3,9
Analyserad vikt: 3,9
Fragment: 42
Analyserat antal: 42
Art: Tall Antal: 30 Material: Träkol
Art: Gran Antal: 1 Material: Träkol Kommentar: Ej helt förkonad. Ej tillvaratagen
Art:En Antal: 3 Material: Träkol Kommentar: Ej tillvaratagen
Art: Björk Antal: 2 Material: Träkol
Art: Hassel Antal: 3 Material: Träkol
Art: Ask Antal: 2 Material: Träkol
Kommentar: Ej tillvaratagen
Art: Bark Antal: 1 Material: Träkol
Kommentar: Ej tillvaratagen

AnalysId: 2585

Anläggning: A206 Härd
Provnr: 130
Vikt: 2,8
Analyserad vikt: 2,8
Fragment: 23
Analyserat antal: 23
Art: En Antal: 23 Material: Träkol
Kommentar: Mycket orent prov. Ung kvist. Ej över 30 år.

Kommentar till rapport från Ulf Strucke:

Egenåldern på det utvalda materialet för datering är måttligt ej över 30 år på alla utom A111 och A169+171, vilken i dessa fall är ej över 70 år.

Bilaga 5.

Analys av smält material från Kalvshälla

Geoarkeologiskt Laboratorium
Analysrapport nummer 8-2001
Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar
UV GAL

Peter Kresten

Inledning

På uppdrag av Peter Bratt, Stockholms Läns Museum, undersöktes smält material från gravfältet RAÄ 20+67, Kalvshälla, Järfälla socken och kommun, Uppland. Enligt uppgift förekom ett sotlager med "förslaggat" material i tre av gravarna, som är belägna på krönet och södra sluttningen av en berg- och moränbunden kulle kallad Dragonbacken. Det undersökta materialet kommer från A169+171. Syftet med undersökningen har varit att bestämma typ och ursprung av det smälta materialet.

Undersökningsmetodik

Prov materialet är mycket poröst (stor- och rikporigt). En skiva sågades ut med diamantsåg och skickades till preparator (Kjell Helge, Hunnebostrand) för tillverkning av ett polerat tunnslip, ca 30 mm tjockt. Slipet granskades i polarisationsmikroskop (påfallande och genomfallande belysning).

Resultat

Materialet består av små, vanligen kantiga korn av kvarts, kalifältspat, plagioklas samt enstaka järnoxider, samt enstaka större fragment av sandigt (ursprungligen troligen sandigt-lerigt) material, alltsammans ihopcementerat av glasigt material. Det förekommer dels ett mörktbrunt, näst intill opakt glas, vanligen med tunna lister av utkristalliserad plagioklas, dels ett klart glas, det senare bildat genom (partiell eller total) uppsmältning av alkalifältspater (kalifältspat, albit). En sådan smältprocess kräver temperaturer omkring eller överstigande 1050°C.

Materialet liknar i hög grad diverse smält material från Runsa, Ekhagen m fl fornborgar i Uppland (Kresten 1994), eller materialet från Dargsgärde (Kresten & Ambrosiani 1992). Även i dessa fall förekommer vanligen såväl ett näst intill opakt som ett klart (fältspatiskt) glas. Förklaringen där har varit brand med åtföljande sintring/smältning av glasigt-lerigt material. Nödvändiga höga temperaturer kan åstadkommas lokalt, t ex med hjälp av kraftigt drag, eller genom torrdestillation av organiskt material och antändning av därvid bildade kolväten. En sådan förklaring

torde även vara tillämplig på det undersökta provet från Kalvshälla. Huruvida branden varit planerad eller inte måste vara en arkeologisk tolkning.

Referenser

- Kresten, P., 1994. Vitrierat material, Runsa m fl fornborgar, Uppland. -
Geoarkeologiskt Laboratorium, UV Uppsala, Analyserapport 2-1994.
- Kresten, P. & Ambrosiani, B., 1992. Sweish vitrified fort – a reconnaissance study.
– *Fornvännen* 87, 1-17, Stockholm.

Bilaga 6.

Osteologisk analys, sammanfattning

(Den fullständiga osteologiska analysen finns i pdf-format på www.lansmuseum.a.se/arkeologi/rapport01.html)

Inledning

Den osteologiska analysen omfattade ett benmaterial som framkom vid Stockholms läns museums undersökning av ett gravfält beläget vid Barkarby flygfält, Raä 20+ 67, Järfälla socken, Uppland. Gravfältets användningstid sträckte sig från äldre folkvandringstid och fram till och med vikingatid. Den totala mängden ben uppgick till 53830 gram och bestod till största delen av brända ben från både människa och djur.

De brända benen var dåligt bevarade med hög fragmenteringsgrad, vilket bidrog till en låg bestämningsprocent. Ytterligare en faktor som påverkade identifikationen negativt var förekomsten av anläggningar där benytan helt var täckt av sot vilket dolde eventuella artkaraktäristiska kriterier.

Förutom att göra en grundlig dokumentation av benmaterialet syftade analysen på att se vidare på ålders- och könssammansättningen samt vilka djurarter som förekom på gravfältet. Är Dragonbacken ett "typiskt" järnåldersgravfält från Mälardalen, med allt vad detta innebär eller finns geografiska avvikelser och hur kan dessa i så fall tolkas? Med stöd från den osteologiska analysen behandlas dessa och andra frågeställningar i den arkeologiska delen av rapporten.

Två gravar visade sig innehålla flera separata begravningar (A108 och 160) varför det totala antalet "anläggningar" uppgick till 72 stycken. I fyra av dessa hittades dock inga spår av människa utan endast djurben kunde identifieras (A25, 111, 114 och 189). I de återstående 68 anläggningarna med människa kunde 72 individer identifieras. Antalet identifierade individer var större än antal anläggningar med människoben eftersom det på gravfältet förekom begravningar med fler individer (A 59, 86, 92).

Metod

De metoder som användes i analysen omfattade köns- och åldersbestämning på människa där så var möjligt. Vidare undersöktes de kremerade benen systematiskt efter sjukliga förändringar och förslitningsskador. De analysmetoder som användes för bränt benmaterial utarbetades redan i slutet av 1940-talet av prof. Nils-Gustav Gejvall (1947, 1948). Det var framför allt intresset för populationsstudier som drev fram dessa metoder. Främst utvecklade Gejvall metoder för köns- och åldersbedömning samt bestämning av antalet individer som ingått i en och samma kremering.

För djurbenens vidkommande var både art- och åldersbestämning viktig och den sistnämnda utfördes där det var möjligt att registrera sådana kriterier (framför allt Silver 1971).

Materialet registrerades med utgångspunkt från både förbrännings- och fragmenteringsgrad (Wahl 1982) i syfte att se kronologiska skillnader mellan gravarna samt samla information om begravningsritual och sed.

Materialet vägdes på en elektronisk väg av märket A & D, modell EK-1200A. Måtten är tagna med ett elektroniskt skjutmått av märket Sylvac.

Åldersbedömning

För barn och ungdom finns betydligt större chans att göra en säkrare åldersbedömning än för vuxna. Tandernas framrott och utveckling (mjölkändernas utbyte mot ett permanent tandset) kan utnyttjas som ett ålderskriterium. I föreliggande analys har ett tandschema använts, utvecklat av Ubelaker (1978). Tänder från vuxna individer är föremål för ett konstant slitage. Detta är dock svårt att iaktta på bränt material eftersom värmen från elden spränger sönder den yttre emaljen. Man kan däremot skilja ut unga från gamla vuxna individer genom att iakttaga rotkanalen, som i allmänhet blir smalare med stigande ålder för att till slut fyllas upp och försvinna. Skallens ben är uppbyggd av en yttre och inre yta (tabula externa resp. interna) med ett mellanliggande "svampigt" eller spongiöst material (diploë). Med stigande ålder ökar diploë på bekostnad av det yttre och inre lagret vilka då tunnas ut.

De åldersklasser som användes i denna analys har sammanställts och modifierats av Sjøvold (1978):

Infant	-	1
Infans I	0	- 7
Infans II	5	- 14
Juvenilis	10	- 24
Adultus	18	- 44
Maturus	35	- 64
Senilis	50	- 79
Adult (vuxen)	18	- 79+

Könsbedömning

Vid könsbedömning är framför allt skallbenens morfologiska kriterier viktiga. Ögonhålan övre kant (margo supra-orbitalis) är mer avrundad hos mannen. Den yttre begränsningen av ögonhålan, utskottet mot okbenet (processus zygomaticus) är bredare och kraftigare hos mannen. Området strax ovanför ögat (arcus superciliaris) samt området ovanför näsroten (glabella) är båda kraftigare utvecklat hos mannen än hos kvinnan vilken generellt är plattare kring dessa områden. I allmänhet har mannen kraftigare muskelfästen än kvinnan.

Fysikaliska egenskaper

Benmaterialets sammanlagda vikt uppgick till 53830 gram fördelat på 72 anläggningar. I fyra av dessa anläggningar kunde inga ben identifieras till människa men dessa kommer trots detta att räknas som gravar, om än förstörda sådana (materialet är sammanställt i tabell 1).

Det dominerande gravskicket på gravfältet var kremering men det förekom ändå fynd av obrända ben i materialet. Totalt hittades 291,9 gram (0,5 % av hela materialet) obrända ben vilka kom från både människa och djur. Från människa (3,1 gram) består detta material av tandanlag vilka endast hittades i de gravar där yngre individer identifierades. Orsaken till att anlagen kan bevaras hos barn är att de ligger skyddade i tandbenet och på så vis undgår direkt påverkan från elden. Bland Dragonbackens djurben fanns också fragment av både ej frambrutna tänder och tandemalj som inte påverkats av eld. Merparten av de obrända djurbenen kom dock från någon av extremitetsbenen. Från följande djurarter fanns obrända ben; häst, nötkreatur, får/get, svin och fågel. Övriga djurarter som identifierades var hund, katt, mård och björn men med den skillnaden att dessa var brända.

Från 71 daterade anläggningar graderades förbränningsgrad samt registrerades om benen var sotiga eller ej. Resultatet blev att 92 % av gravarna innehöll välbrända ben. Endast sex gravar uppvisade ben med dålig förbränning, varav fyra daterades till vendeltid och vardera en till folkvandringstid respektive vikingatid.

Sammanställningen visade också att 66 % av gravarna innehöll sotiga ben och att dessa uppträdde från och med folkvandringstid. Rena, ej sotiga ben förekom under hela järnåldern och dominerade helt de äldsta perioderna. Trenden på Dragonbacken skiljer sig i dessa avseenden från det intilliggande Järvafältet där sotiga ben uppträdde före den äldsta järnåldern och rena ben försvann ur gravarna från och med vendeltid (Sigvallius 1994:119).

Benmängden varierade oerhört mellan gravarna, från 1,3 gram till som mest 7950,6 gram. Det är många faktorer som påverkar mängden ben som återfinns, allt från gravritual, den dödes kön och ålder, vilka djur som bilagts, efterdepositionella faktorer samt sist men inte minst den behandling benen genomgått under och efter utgrävningen. En vuxen person som kremerats resulterar i 2-4 liter brända ben, vilket motsvarar en vikt på 2-4 kg (Holck 1986, Sigvallius 1994). De flesta gravar på Dragonbacken som har en vikt kring kilot eller däröver innehåller antingen flera individer eller en eller flera djurarter.

Människa

Åldersfördelning

Av de 71 individer som kunde åldersbestämmas var 85 % (60 st) vuxna, vilket i sig inte är en ovanlig siffra. På gravfält daterade till äldre järnålder föreligger oftast en högre andel identifierade unga individer än på yngre gravfält där andelen brukar uppgå till några procent av den identifierade populationen (t.ex. Iregren 1972:48, tab.12; Vretemark 1993:152, Sigvallius 1994:40). I tabellen nedan presenteras

resultatet av åldersbestämningarna för Dragonbackens gravfält. Barn- och ungdomsgruppen är kursiverad.

Åldersbestämning	Rjää	Fvt	Ve	Vi	Summa
<i>Infant</i>	-	<i>1</i>	-	-	1
<i>Infans I</i>	-	<i>2</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	4
<i>Infans II</i>	-	<i>2</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	4
<i>Juvenilis</i>	-	-	<i>1</i>	<i>1</i>	2
Adultus	-	11	7	6	24
Maturus	-	8	9	4	21
Senilis	1	2	-	1	4
Adult	-	4	4	3	11
Obestämd ålder	-	1	-	-	1
Totalt	1	31	23	17	72

Antal individer av olika ålderskategorier fördelade på daterade gravar.

Könsfördelning

Av 60 vuxna individer bedömdes 27 vara kvinnor och 13 män. Övriga 19 (vuxna) kunde inte könsbestämmas. Fördelningen är troligen inte representativ för gravfältet eftersom en normal könsrelation i en population är i det närmaste 1:1. En enkel förklaring till denna höga andel kvinnor skulle kunna vara att de obestämda individerna utgörs av män.

I två dubbelbegravningar återfanns både en kvinna och en man, båda vuxna (A59 och A86). I en tredje fanns två vuxna kvinnor (A 160:2) och i en fjärde dubbelbegravning återfanns en vuxen man tillsammans med ett barn (A 92).

Individantal

Som tidigare nämnts kunde i fyra av de 72 anläggningarna inga ben av människa hittas men ändå kunde på hela gravfältet minst 72 individer identifieras. Orsaken till detta är att det fanns anläggningar med dubbelbegravningar (A59, 86, 92 och 160:2).

A-nr	Benvikt (gram)	Kön (åldersbedömning)	Datering
59	7950,6	K+ M(Ad+ Mat)	Fvt
86	1888,5	K+ M(Ad+ Mat)	Ve
92	820,6	M(Ad)+ Inf II)	Ve
160:2	727,8	K(Mat)+ K(Mat)	Vi

Anläggningar med fler än en individ

I tre av dubbelbegravningarna var två vuxna brända tillsammans och i en av återfanns två kvinnor och i de andra två en kvinna och en man. I den fjärde dubbelbegravningen var en man och ett barn brända tillsammans.

Djurbenen på Dragonbacken

Häst

Av totalt 72 anläggningar återfanns häst i åtta stycken varav två daterades till folkvandringstid, en vendeltida samt fem till vikingatid. Den förekom aldrig som ensamt djur i graven utan identifierades alltid tillsammans med endast hund eller i kombination med ytterligare arter. Det förekom aldrig mer än ett exemplar av hästen i respektive grav. I hälften av begravningarna med häst identifierades katt vilken totalt förekom i sex anläggningar på gravfältet. I tre enkelgravar med hästben kunde kön bestämmas på den gravlagde varav en var kvinna? och två var män. En anläggning utgjordes av en dubbelbegravning med både kvinna och man och i resterande fyra anläggningar kunde inget kön avgöras. Vidare kan utifrån tabellen ses att ingen specifik åldersgrupp har föredragits då det gäller val av hästben, utan den förekommer i gravar med åldrar allt från Infans II till Senilis. Det gjordes inga fynd av unga hästar och i två fall kunde förekomst av hörntänder visa på manligt kön (A59 och A99).

Anr	Datering	Kön	Ålder	I kombination med djurarter
27	Vi	Kvinna?	Ad	Hund+ katt+ fågel+ mård
59	Fvt	Kvinna+ Man	Ad+ Mat	Hund+ får/get
99	Vi	?	Inf II	Hund+ katt+ fågel+ nöt
107	Vi	?	Ad	Hund+ katt
108:1	Vi	?	Ad	Hund+ nöt
178	Vi	Man	Sen	Hund
179	Ve	Man	ad	Hund
213	Fvt	?	ad	Hund+ katt

Gravar med identifierad häst

Hund

Av totalt 72 anläggningar återfanns hund i 21 gravar varav två daterades till folkvandringstid, åtta vendeltida samt 11 till vikingatid. Den förekom i sex anläggningar där män respektive i åtta anläggningar där kvinnor identifierats. I endast en anläggning förekom hunden som ensamt djur i graven (A101) i övrigt återfanns den i kombination med en eller flera arter. I en begravning (A59) identifierades två individer, en vuxen och en valp. Sammanlagt identifierade 22 individer av (vilket kunde konstateras från skillnader i storlek och proportioner) olika ras. Allt från mycket små till individer i storleksklassen schäfer.

Anr	Datering	Kön	Ålder	I kombination med djurarter
27	Vi	Kvinna?	Ad	Häst+ katt+ fågel+ mård
59	Fvt	Kvinna+ Man	Ad+ Mat	Häst+ får/get
69	Ve	Kvinna?	Ad	Fågel
87	Ve	?	Ad?	Får/get+ nöt+ fågel
92	Ve	Man+ ?	Ad+ Inf II	Svin+ fågel
93	Vi	Man	Ad	Fågel
94	Ve	Kvinna	Mat	Får/get
95	Ve	Kvinna	Ad	Får/get+ nöt
99	Vi	?	Inf II	Häst+ katt+ nöt+ fågel
101	Vi	?	ad	---

Anr	Datering	Kön	Ålder	I kombination med djurarter
107	Vi	?	Ad	Häst+ katt
108:1	Vi	?	Ad	Häst+ nöt
108:2	Vi	Kvinna	Mat	Fågel
160:1	Vi	?	Mat	Fågel
161	Ve	Kvinna	Ad	Får/get
162	Ve	Man?	ad	Fågel
178	Vi	Man	Sen	Häst
179	Ve	Man	ad	Häst
213	Fvt	?	ad	Häst+ katt
216	Vi	?	Inf I	Svin
218	Vi	Kvinna	Ad	Fågel

Gravar med identifierad hund

Katt

Totalt identifierades sex individer, alla vuxna exemplar. Den förekom inte som ensam djurart utan fanns i kombination med framför allt häst och/eller hund samt fågel. I två av de sex gravar med katt kunde människans kön bestämmas. I den ena fanns en kvinna och i den andra begravningen återfanns två kvinnor. Olika åldrar fanns representerad – från 5-14 år (Infans II) och upp till 35-64 år (Maturus). Fyra anläggningar daterades till vikingatid och en vardera till folkvandringstid respektive vendeltid. På det närliggande Järvafältet konstaterades en klar övervikt för vikingatida datering på gravar med katt. Vidare kunde ingen preferens för kön klarläggas (sju kvinnor och tolv män). Den hittades inte heller där som ensam djurart i graven (Sigvallius 1994:69).

Anr	Datering	Kön	Ålder	I kombination med djurarter
27	Vi	Kvinna?	Ad	Häst+ hund+ fågel+ märddjur
99	Vi	?	Inf II	Häst+ hund+ nöt+ fågel
107	Vi	?	Ad	Häst+ hund
109	Ve	?	Mat	Får/get+ björn
160	Vi	Kvinna+ Kvinna	Ad + Mat	Får/get+ fågel
213	Fvt	?	ad	Häst+ hund

Gravar med identifierad katt

Får och/eller Get

Sammanlagt förekom ben från får/get i 25 anläggningar, varav i en kunde två individer identifieras (en vuxen samt en juvenil), dvs totalt 26 individer. Endast fyra individer var unga exemplar. I samtliga fall där det varit möjligt att särskilja arterna kunde får identifieras. Två anläggningar var romartida, 11 från folkvandringstid, 10 vendeltida samt två vikingatida. I nio begravningar förekom får/get som ensam djurart och i övrigt tillsammans med björn i fem anläggningar samt i kombination med andra arter som fågel, häst, hund, katt och nöt. De flesta fynden bestod av ben från huvud och de nedre delarna av extremiteterna, medan ett fåtal anläggningar även fått delar av de mer köttiga kroppsdelarna. Människan i könsbestämda enkelgravar med får/get bestod i samtliga utom ett fall av kvinnor, i två dubbelgravar är ena individen en kvinna och den andra en man samt i den andra är båda individer könsbestämda till kvinnor. Människornas åldrar fördelas i enkelgravarna med fem

individer 18-44 år (Adultus), åtta 35-64 år (Maturus), två 50-79+ år (Senilis), tre vuxna (adult) samt en 10-24 år (Juvenilis). I alla tre dubbelbegravningar återfanns kombinationen Adultus+ Maturus. På det närliggande Järvafältet konstaterades en nedgång i artens frekvens från vendel till vikingatida gravar, vilket även kunde konstateras på Dragonbacken (från 43% under vendel till 12% under vikingatid). Vidare kunde ingen preferens för kön klarläggas på Järvafältet (Sigvallius 1994:72).

Anr	Datering	Kön	Ålder	I kombination med djurarter
40	Fvt	?	Mat	---
42	Fvt	Kvinna?	ad	Fågel
46	Fvt	Man?	Ad	---
48	Fvt	Kvinna	Sen	---
53	Fvt	Kvinna?	Mat	Björn+ övrigt
55	Fvt	Kvinna	Ad	Björn
59	Fvt	Kvinna+ Man	Ad+ Mat	Häst+ hund
62	Fvt	Kvinna	Mat	Björn+ övrigt
80	Fvt	Kvinna?	Mat	Björn+ nöt
86	Ve	Kvinna+ Man	Ad+ Mat	Svin
87	Ve	?	Ad?	Hund+ fågel+ nöt+ övrigt
94	Ve	Kvinna	Mat	Hund
95	Ve	Kvinna?	Ad	Hund+ nöt+ övrigt
98	Ve	?	Juv	Övrigt
109	Ve	?	Mat	Katt+ björn+ övrigt
110	Ve	Kvinna	Mat	---
111	Rjää	-	-	Nöt
134	Fvt	?	ad	---
135	Ve	?	ad	---
158	Fvt	Kvinna?	Sen	---
160:2	Vi	Kvinna+ Kvinna	Ad+ Mat	Katt+ fågel+ övrigt
160:3	Vi	?	Mat	---
161	Ve	Kvinna	Ad	Hund+ övrigt
181	Ve	Kvinna	Mat	---
189	Rjää	?	-	övrigt

Gravar med identifierat får och/eller get

Nötkreatur

Arten hittades i sammanlagt nio anläggningar (12%), alla enkelbegravningar. Huvuddelen av benen från nötkreatur var obrända (främst tänder), men i några anläggningar tillvaratogs brända fragment (A25, 80, 95 samt 111). Dessa utgjordes i några fall av fragment från kraniet och i övrigt delar av de långa rörbenen. I tre av fyra anläggningarna med brända nötkreatursben förekommer den i kombination med får/get och två anläggningar (en romartida och en från folkvandringstid) saknar människoben.

Anr	Datering	Kön	Ålder	I kombination med djurarter
25	Fvt	-	-	-
80	Fvt	Kvinna?	Mat	Får/get+ björn
87	Ve	?	Ad	Hund+ får/get+ fågel+ övrigt
95	Ve	Kvinna	Ad	Får/get+ övrigt
Anr	Datering	Kön	Ålder	I kombination med djurarter

96	Ve	Man?	Mat	-
99	Vi	?	Inf II	Häst+ hund+ katt+ fågel
108:1	Vi	?	Ad	Häst+ hund
111	Rjää	-	-	Får/get+ övrigt
112	Fvt	?	Ad	-

Gravar med identifierad nötkreatur

Svin

Arten förekom i fem anläggningar (7%) varav två i gravar med två individer. Den fanns som ensam djurart i en anläggning men förekom oftast tillsammans med hund och eller fågel. Av de sammanlagt 11 barn och ungdomar som fanns på Dragonbacken hade fyra fått svin med i graven. Fynden var genomgående brända eller svärtade och kom antingen från klövar eller hörntand.

Anr	Datering	Kön	Ålder	I kombination med djurarter
26	Vi	?	Juvenil	Fågel+ övrigt
63	Fvt	?	Infans I	-
86	Ve	Kvinna+ Man	Ad+ Mat	Får/get
92	Ve	Man+ ?	Ad+ Inf II	Hund+ fågel
216	Vi	?	Infans I	Hund

Gravar med identifierat svin

Mård

Ett enda fragment hittades från mellanhand-/mellanfotsben av ett obestämt mård-djur (A27). Benet kan mycket väl ha suttit kvar i ett skinn som bränts på bålet.

Björn

Björnfynd gjordes i sex anläggning (8 %). I fem av dessa förekom de i kombination med får/get. Åldersbestämningen visade att det var en genomgående hög ålder på människorna, samtliga kvinnor. Flertalet av gravar med björnklor daterades till folkvandringstid samt en vardera till romartid och vendeltid.

Anr	Datering	Kön	Ålder	I kombination med djurarter
23	Rjää	Kvinna?	Sen	Övrigt
53	Fvt	Kvinna?	Mat	Får/get+ övrigt
55	Fvt	Kvinna	Ad	Får/get
62	Fvt	Kvinna	Mat	Får/get+ övrigt
80	Fvt	Kvinna?	Mat	Får/get+ nöt
109	Ve	?	Mat	Katt, Får/Get

Gravar med identifierad björn

Fågel

I 14 anläggningar kunde sammanlagt 16 fåglar identifieras, varav åtta bestämdes till hönsfåglar. Tre hönsfåglar identifierades som tamtuppar (två i A99 och en i 160:2). Dubbla fåglar förekom i två anläggningar (A27 samt A99). I båda dessa anlägg-

ningar från vikingatid uppträdde fåglarna i kombination med häst+ hund+ katt. Fågel förekom som ensam art i endast en anläggning (folkvandringstid).

Anr	Datering	Kön	Ålder	I kombination med djurarter
26	Vi	?	Juv	Svin+ övrigt
27	Vi	Kvinna?	Ad	Häst+ hund+ katt+ mård+ övrigt
42	Fvt	Kvinna?	ad	Får/get
49	Fvt	Kvinna?	Ad	-
69	Ve	Kvinna?	Ad	Hund
87	Ve	?	Ad?	Hund+ får/get+ nöt+ övrigt
92	Ve	Man+ ?	Ad+ Inf II	Hund+ Svin
93	Vi	Man	Ad	Hund+ övrigt
99	Vi	?	Inf II	Häst+ hund+ katt+ nöt
108:2	Vi	Kvinna	Mat	Hund
160:1	Vi	?	Mat	Hund
160:2	Vi	Kvinna+ Kvinna	Ad+ Mat	Katt+ får/get+ övrigt
162	Ve	Man?	ad	Hund+ övrigt
218	Vi	Kvinna	Ad	Hund

Gravar med identifierade fåglar

Fisk

Två fragment (en kota samt en bit av ett revben) med sammanlagd vikt av 0,2 gram identifierades i materialet. Kotan var alltför fragmenterad för att identifiera till art. Fyndet gjordes i en romartida anläggning (A189) tillsammans med ben från får/get, men utan spår av människa.

Slutord

Benmaterialet från gravfältet på Dragonbacken omfattade totalt 72 anläggningar vilka daterades från bronsålder och fram till och med vikingatid. Fyra anläggningar innehöll inga människoben, varav en daterades till bronsålder, två till romersk järnålder och en till folkvandringstid, dvs större delen av de äldsta gravarna.

Materialet bestod av knappt 54 kilo huvudsakligen brända ben från både människor och djur. Sammanställningen visade att 92 % av gravarna innehöll välbrända ben och att de dåligt förbrända benen framför allt kunde hittas i de vendeltida anläggningarna. Vidare konstaterades att 66 % av gravarna hade sotiga ben och att dessa uppträdde från och med folkvandringstid. Rena ben förekom dock under hela järnåldern, men dominerade helt de äldsta perioderna.

På gravfältet påträffades 72 individer, varav 85 % bestämdes som vuxna. Endast 11 individer bedömdes som barn och ungdomar vilket är en relativt låg men dock vanlig andel på liknande gravfält. Vad som däremot tedde sig annorlunda var en ganska hög andel av gruppen Maturus (35-64 år). Könsfördelningen visade en liknande avvikelse i den höga andelen kvinnor, nästan 70 % av den könsbedömda populationen. Det kvarstår dock 19 individer som ej gått att bedöma könet på. Åldersfördelningen mellan kvinnor och män jämfördes. Det kan noteras att kvinnor har en något högre andel Maturus än männen samt att de ej könsbestämda individerna har en

likartad relativ åldersfördelning som männen, dvs. en högre andel Adultus än Maturus. Den diskrepans som noterats mellan män och kvinnor på Dragonbacken skulle kunna förklaras med att de obestämda individerna helt enkelt motsvarar de saknade männen.

Ålder	Kvinnor	Män	Obestämt kön
Adultus (18-44 år)	10	4	8
Maturus (35-64 år)	11	3	4
Senilis (50-79+ år)	3	1	0
adult (18-79+ år)	1	3	7
Obestämd ålder	2	2	1
Summa	27	13	20

Antal individer fördelade på ålder och kön

På gravfältet påträffades fyra dubbelbegravningar, varav tre innehöll två vuxna, två av dessa med individer av motsatt kön och en med två kvinnor. Den fjärde innehöll en vuxen man och ett barn. Gravar med fler än en individ kan antingen vara rester från en gemensam eller från separata kremeringar och antingen deponerade vid samma tillfälle eller vid olika tidpunkter. I sin avhandling konstaterar Holck att i dubbelgravar med en individ av vardera kön är det en signifikant högre ålder på den manliga individen (material dateras till hela järnåldern och kommer från både Norge och Danmark). Han föreslår bland annat att dubbelgraven kan utgöra exempel på människooffer där en fri individ fått en träl som gravgåva. Det är naturligtvis svårt att avgöra vilken av individerna som är huvudföremålet för begravningen men det är knappast frågan om unga och friska trälarna utan det är mer troligt att sjukliga och äldre slavar fått följa med på båten (1996:116). En intressant konsekvens av detta resonemang blir att i de dubbelgravar där båda könen finns representerade är det vanligare att kvinnan är huvudpersonen i begravningen och att hon fått sällskap av en manlig träl.

Nästan 50 % av de folkvandringstida gravarna innehöll inga djurben utan bara rester av människa. Motsvarande andel var under vendel- och vikingatid 19 % respektive 13 %. De olika djurarternas förekomst i gravar från olika perioder varierade kraftigt. Även fast hästen förekom i två folkvandringstida och 1 vendeltida grav, återfanns den största andelen i vikingatida gravar (63 %). Hunden som annars anses som det vanligaste gravdjuret påträffades endast i två gravar från folkvandringstid, sju från vendeltid men i hela 11 anläggningar från vikingatid. Fyndet av fåglar har en liknande fördelning, två fynd från folkvandringstid, fyra från vendeltid samt åtta vikingatida gravfynd. Liksom hästen dominerade vikingatida dateringar (67 %) kattfynden på Dragonbacken, liksom ströfynden (en grav vardera) från både folkvandringstid- och vendeltid. Även svinen påträffades i de yngre gravarna, liksom det solitära fyndet av mård med en vikingatida datering. En annorlunda fördelning med hiatus i folkvandringstid och vendeltid uppvisade både nötkreatur och får/get. Björnfyndet ser också ut att vara en folkvandringstida företeelse då den i fem fall av sju återfinns under denna period.

Art	Bronsålder	Romersk järnålder	Folkvandringstid	Vendeltid	Vikingatid
Häst	--	--	2	1	5
Hund	--	--	2	7	11
Katt	--	--	1	1	4
Får/get	--	2	11	10	2
Nöt	--	1	3	3	2
Svin	--	--	1	2	2
Fågel	--	--	2	4	8
Mård	--	--	--	--	1
Björn	--	1	5	1	--
Obestämt djur	1	3	3	8	5
Totalt med djur	1	3	16	17	14
Utan djur	--	--	15	4	2
Totalt antal	1	3	31	21	16

Arternas fördelning på gravar och tidsperiod

Om den typiska folkvandringstida graven på Dragonbacken innehöll djur var det framför allt får/get och björn som valdes framför andra arter. Under vendeltid kvarstod preferensen för får/get medan björnen försvann och hunden tog över. Under vikingatid förlorade får/get sin position och hunden tillsammans med fågel, häst och katt dominerade i popularitet.

Trots att det endast i sex anläggningar påträffades björnklor, förekom i fem av dessa gravar fynd av får/get. Det fanns även en stark koppling mellan den gravlagdes kön och ålder. Alla individer var vuxna, fyra Maturus och en Senilis.

Referenser

- Gejvall, N.-G., 1947. Bestämning av brända ben från forntida gravar. *Fornvännen* 42:39-47.
- Gejvall, N.-G., 1948. Benbestämningar. I: Sahlström och Gejvall: *Gravfältet på Kyrkbacken i Horns socken, Västergötland*. KVHAA 60:2, 1948.
- Holck, P., 1986. *Cremated Bones. A Medical-Anthropological study of an archaeological material on cremation burials*. Antropologiske skrifter nr 1. Anatomisk Institutt – Universitetet i Oslo.
- Iregren, E., 1972. *Värby och Värberg II. Studie av kremerat människo- och djurbensmaterial från järnåldern*. Thesis and Papers in North-European Archaeology. Stockholms universitet.
- Iregren, E., 1997. Why animal bones in human graves - an attempt to interpret animals present in iron age cremations in Sweden. I: *Proceedings of the Symposium Cremation Studies in Archaeology. Amsterdam, 26-27 October 1995*. sid. 9-32.
- Sigvallius, B., 1994. *Funeral Pyres. Iron Age Cremations from North Spånga*. Thesis and Papers in Osteology I. Stockholms Universitet.
- Silver, I.A., 1971. The ageing of domestic animals. I Brothwell, D. & Higgs, E.S.(eds), *Science in Archaeology*, 1971:250-268. Andra upplagan.
- Sjøvold, T., 1978. Inference concerning the age distribution of skeletal populations and some consequences for paleodemography. *Anthrop. Közl.* 22, 99-117.
- Ubelacker, D.H., 1978. *Human Skeletal Remains – excavation, analysis, interpretation*. Chicago.
- Vretemark, M., 1993. Osteologisk analys. I: Äijä, K. 1993. *Åbygravfältet*. Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museér. Rapport UV 2987:11. 1993:147-154. Stockholm.
- Wahl, J., 1982. *Leichenbranduntersuchungen. Ein Überblick über die Bearbeitungs- und Aussagemöglichkeiten von Brandgräbern*. Praehist. Zeitschr. 57/I, Berlin.

Tabell 1

Anlnr.	Total vikt (g)	Människa Vikt (g)	Ålder	Kön	Häst Vikt (g)	Hund Vikt (g)	Katt Vikt (g)	Får/get Vikt (g)	Nöt Vikt (g)	Svin Vikt (g)	Fågel Vikt (g)	Mård Vikt (g)	Björn Vikt (g)	Djur allm. Vikt (g)	Datering
23	1051,2	460,6	Sen	Kvinna?	-	-	-	-	-	-	-	-	11,0	2,8	Rjää
24															Fvt
25	7,2	-	-	-	-	-	-	-	7,0	-	-	-	-	-	Fvt
26	632,9	237,1	Juv	?	-	-	-	-	-	3,0	0,9	-	-	6,8	Vi
27	2859,1	204,4	Ad	Kvinna?	350,0	50,6	3,7	-	-	-	2,9	0,1	-	7,7	Vi
28	234,6	141,7	Inf.II	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Fvt
29	26,9	24,5	ad.	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Ve
36	449,5	243,7	Ad	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Fvt
39	114,5	58,7	Inf.II	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Fvt
40	520,4	207,6	Mat	?	-	-	-	17,8	-	-	-	-	-	-	Fvt
41	348,5	235,7	Ad	Man?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Fvt
42	934,4	378,7	ad	Kvinna?	-	-	-	46,5	-	-	7,3	-	-	-	Fvt
43	914,6	345,6	Ad	Kvinna	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Fvt
44															Fvt
45	93,3	29,1	ad	Man?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Fvt
46	1352,7	644,9	Ad	Man?	-	-	-	15,5	-	-	-	-	-	-	Fvt
48	1356,0	740,2	Sen	Kvinna	-	-	-	45,3	-	-	-	-	13,0	-	Fvt
49	450,5	185,8	Ad	Kvinna?	-	-	-	-	-	-	0,3	-	-	-	Fvt
51	140,2	78,5	Inf.I	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9,4	Fvt
52	1308,8	609,1	Mat	Man?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17,5	Ve
53	1050,4	381,5	Mat	Kvinna?	-	-	-	117,7	-	-	-	-	8,5	22,4	Fvt
54															Fvt
55	1491,5	784,1	Ad	Kvinna	-	-	-	52,3	-	-	-	-	14,8	-	Fvt
59	7950,6	481,7	Ad+Mat	Kvinna + Man	1631,6	204,8	-	6,6	-	-	-	-	-	-	Fvt
62	671,7	280,0	Mat	Kvinna	-	-	-	25,4	-	-	-	-	24,6	7,5	Fvt
63	204,4	135,7	Inf.I	?	-	-	-	-	-	0,9	-	-	-	-	Fvt
68	1424,3	848,5	Mat	Man	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Ve
69	1421,1	359,5	Ad	Kvinna?	-	86,1	-	-	-	-	1,4	-	-	-	Ve
80	503,3	218,7	Mat	Kvinna?	-	-	-	25,3	55,6	-	-	-	5,1	-	Fvt
83	1,3	0,1	?	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Fvt
86	1888,4	811,0	Ad+Mat	Kvinna + Man	-	-	-	102,2	-	14,2	-	-	-	-	Ve
87	964,5	333,2	Ad?	?	-	6,5	-	10,6	0,8	-	2,3	-	-	62,2	Ve
92	820,6	278,3	Ad + Inf.II	Man +?	-	46,2	-	-	-	0,3	2,5	-	-	-	Ve
93	774,8	293,9	Ad	Man	-	65,7	-	-	-	-	0,6	-	-	1,0	Vi
94	1231,0	409,6	Mat	Kvinna	-	186,8	-	1,5	-	-	-	-	-	-	Ve
95	977,1	310,2	Ad	Kvinna?	-	62,6	-	14,7	40,1	-	-	-	-	12,0	Ve
96	229,5	123,8	Mat	Man?	-	-	-	-	8,7	-	-	-	-	-	Ve
98	124,7	95,7	Juv	?	-	-	-	1,3	-	-	-	-	-	10,0	Ve
99	668,4	227,0	Inf.II	?	5,1	53,6	1,0	-	87,5	-	2,3	-	-	-	Vi
101	302,2	73,0	ad	?	-	9,2	-	-	-	-	-	-	-	11,5	Vi
107	226,8	27,0	Ad	?	58,1	10,2	1,4	-	-	-	-	-	-	-	Vi
108:1	877,75	177,9	Ad	?	12,6	60,5	-	-	6,1	-	-	-	-	-	Vi
108:2	257,25	59,8	Mat	Kvinna	-	7,1	-	-	-	-	1,8	-	-	-	Vi
109	980,1	255,6	Mat	?	-	-	27,0	58,0	-	-	-	-	2,4	14,8	Ve
110	1470,1	777,1	Mat	Kvinna	-	-	-	69,0	-	-	-	-	-	-	Ve

Anlnr.	Total vikt (g)	Människa Vikt (g)	Ålder	Kön	Häst Vikt (g)	Hund Vikt (g)	Katt Vikt (g)	Får/get Vikt (g)	Nöt Vikt (g)	Svin Vikt (g)	Fågel Vikt (g)	Mård Vikt (g)	Björn Vikt (g)	Djur allm. Vikt (g)	Datering
111	20,5	-	-	-	-	-	-	0,8	3,3	-	-	-	-	3,0	Rjäå
112	1178,6	289,4	Ad	?	-	-	-	-	54,5	-	-	-	-	-	Fvt
114	11,7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7,0	Brå
118	639,4	185,5	Ad	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Fvt
121	283,4	146,1	Ad	Kvinna?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Fvt
124	494,9	198,9	Mat	Kvinna?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Fvt
129	747,0	294,8	Ad	Kvinna?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Fvt
131	558,5	178,2	Mat	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Ve
134	5,7	2,8	ad	?	-	-	-	2,5	-	-	-	-	-	-	Fvt
135	302,3	72,2	ad	?	-	-	-	23,7	-	-	-	-	-	-	Ve
141	3,5	1,0	Infant	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Fvt
144	492,3	193,9	Mat	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Fvt
158	608,7	245,8	Sen	Kvinna?	-	-	-	104,3	-	-	-	-	-	-	Fvt
159	70,7	26,6	ad	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Vi
160:1	456,0	137,7	Mat	?	-	40,0	-	-	-	-	5,3	-	-	-	Vi
160:2	727,8	251,8	Ad+ Mat	Kvinna +Kvinna	-	-	3,5	8,0	-	-	12,7	-	-	5,7	Vi
160:3	346,6	163,6	Mat	?	-	-	-	4,5	-	-	-	-	-	-	Vi
161	948,8	328,3	Ad	Kvinna	-	28,7	-	4,9	-	-	-	-	-	8,0	Ve
162	1060,2	153,5	ad	Man?	-	166,5	-	-	-	-	0,2	-	-	6,3	Ve
163	1041,5	504,1	Mat	Kvinna	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Fvt
167	98,0	55,8	Inf.I	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1,5	Ve
177	161,0	35,8	Ad	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Ve
178	1768,2	390,5	Sen	Man	110,8	22,5	-	-	-	-	-	-	-	-	Vi
179	940,5	260,0	ad	Man?	24,2	80,2	-	-	-	-	-	-	-	-	Ve
181	197,2	81,7	Mat	Kvinna	-	-	-	17,6	-	-	-	-	-	-	Ve
189	53,2	-	-	-	-	-	-	31,1	-	-	-	-	-	0,2	Rjäå
213	849,8	42,5	ad	?	100,0	3,5	2,7	-	-	-	-	-	-	-	Fvt
216	106,8	32,6	Inf.I	?	-	9,0	-	-	-	0,4	-	-	-	-	Vi
218	337,6	101,8	Ad	Kvinna?	-	61,8	-	-	-	-	3,4	-	-	-	Vi
219	12,4	8,4	ad	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Vi